

ENCYKLIKA
LAUDATO SI'
PAPEŽE FRANTIŠKA
O PÉČI
O SPOLEČNÝ DOMOV

Dle <http://www.radiovaticana.cz>

Úvod

1. „Tobě buď chvála, Pane,“ zpíval svatý František z Assisi. V tomto krásném chvalozpěvu nám připomínal, že náš společný dům je jako bratr, s nímž sdílíme život, a jako krásná matka, která nás objímá svou náručí: „Ať tě chválí, můj Pane, naše sestra matka země, která nás živí a slouží nám, a rodí rozličné plody s pestrými květy a trávou.“¹

2. Tato sestra protestuje proti zlu, které jí působíme nezodpovědným užitím a zneužíváním dober, která do ní vložil Bůh. Vyrůstli jsme s myšlenkou, že jsme jejími majiteli a vládci, oprávněni ji plnit. Násilí, které tkví v lidském srdci, jež bylo zraněno hříchem, se projevuje rovněž v příznacích choroby, kterou vnímáme v půdě, vodě, vzduchu a živých bytostech. Proto patří mezi nejvíce opuštěné a trýzněné chudé naše sužovaná a devastovaná země, která „sténá a spolutrpí“ (Řím 8,22). Zapomínáme, že i my sami jsme stvořeni z prachu země (srov. Gen 2,7). Naše tělo se skládá z prvků této planety, jejíž vzduch nám dává dech a jejíž voda nás oživuje a občerstvuje.

Nic z tohoto světa nám není lhostejné

3. Před více než padesáti lety, kdy se svět potácel nad propastí nukleární krize, svatý papež Jan XXIII. napsal encykliku, v níž se neomezil jenom na odmítnutí války, ale přišel s nabídkou k míru. Svoje poselství *Pacem in terris* adresoval sice celému „katolickému světu“, ale dodal: „jakož i všem lidem dobré vůle“. Nyní vzhledem ke globálnímu zhoršování životního prostředí se chci obrátit ke každému člověku této planety. Svoji exhortaci *Evangelii gaudium* jsem napsal členům církve, abych mobilizoval proces misionářské reformy, kterou je dosud třeba uskutečnit. V této encyklice mám v úmyslu navázat se všemi dialog týkající se našeho společného domu.

4. Osm let po *Pacem in terris* v roce 1971 blahoslavený papež Pavel VI. odkázal na ekologickou problematiku, kterou prezentoval jako krizi, jež je „dramatickým důsledkem“ nekontrolované činnosti člověka. Lidé „neuváženým vykořisťováním přírody riskují, že ji zničí a že se sami stanou obětí tohoto hanobení“.² Také na půdě FAO mluvil Pavel VI. o možnosti „opravdové ekologické katastrofy způsobené zásahy industriální společnosti“ a zdůraznil „naléhavost a nezbytnost radikální změny chování lidstva“, protože „i ty nejmimořádnější vědecké pokroky, udivující technické výtvarky, podivuhodný ekonomický růst, pokud nejsou vázány k autentickému sociálnímu a morálnímu pokroku, obracejí se nakonec proti člověku“.³

5. Svatý Jan Pavel II. se tomuto tématu věnoval s rostoucím zájmem. Ve své první encyklice postřehнул, že člověk „jakoby nevnímal žádný jiný význam přírodního prostředí, kromě toho, který slouží bezprostřednímu cíli využití a spotřeby“.⁴ Potom vyzval ke globální ekologické konverzi.⁵ Avšak zároveň zaznamenal, že je vyvíjeno „mnohem méně úsilí pro zachování morálních podmínek věrohodné „humánní ekologie““.⁶ Ničení lidského prostředí je velmi závažné nejenom kvůli tomu, že Bůh svěřil svět člověku, nýbrž proto, že samotný lidský život je dar, který má být chráněn před různými formami hanobení. Každá snaha o léčení a vylepšení světa vyžaduje hlubokou změnu „způsobu života, modelů výroby a spotřeby a zkostnatělých mocenských struktur, jež dnes ovládají

1 Chvalo zpěv stvoření. Františkánské prameny, 263.

2 Pavel VI., *Octogesima adveniens*, 21.

3 Pavel VI., *Promluva k 25. výročí FAO*, 16. listopadu 1970.

4 Jan Pavel II., *Redemptor hominis*, 15.

5 Jan Pavel II., *Katecheze ze 17. ledna 2001*.

6 Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 38.

společnost.“⁷ Autentický lidský rozvoj má mravní charakter a předpokládá naprosté respektování člověka, avšak má věnovat pozornost také přirozenému světu a „doceňovat přirozenost každé bytosti a jejich vzájemné propojení v uspořádaném systému“.⁸ Proto se schopnost člověka přetvářet realitu musí rozvíjet na základě prvotního určení, které mu svěřil Bůh.⁹

6. Můj předchůdce Benedikt XVI. znovu vyzval „k naléhavému odstranění strukturálních příčin nefunkčnosti světové ekonomiky a k opravě modelů rozvoje, které patrně nejsou schopny zaručit respektování životního prostředí“.¹⁰ Připomněl, že svět nemůže být analyzován izolováním jednoho ze svých aspektů, protože „kniha přírody je jedna a nedělitelná“ a zahrnuje životní prostředí, lidský život, sexualitu, rodinu i sociální vztahy. V důsledku toho „zhoršování stavu přírody jde ruku v ruce s kulturou utvářející lidské soužití“.¹¹ Papež Benedikt přišel s návrhem uznat, že životní prostředí je zraněno naším nezodpovědným chováním. I sociální prostředí má svoje zranění. Všechna jsou však způsobena tímto zlem, totiž ideou, že neexistují neoddiskutovatelné pravdy, které řídí náš život, a že lidská svoboda tudíž nemá meze. Zapomíná se, že „člověk není pouze sebeutvářející se svoboda. Člověk netvoří sebe sama. Je duchem a vůlí, avšak rovněž přirozeností.“¹² S otcovskou starostlivostí nás vybídnul, abychom uznali, že stvoření je ohrožováno „tam, kde se sami činíme posledními instancemi, kde všechno je pouze naším majetkem a všechno spotřebováváme jenom my sami. Stvoření se začíná horšit tam, kde nad sebou neuznáváme žádnou instanci, ale vidíme jenom sami sebe.“¹³

Spojení toutéž starostí

7. Tyto příspěvky papežů shrnují reflexe bezpočtu vědců, filosofů, teologů a sociálních organizací, kteří obohatili myšlení církve v těchto otázkách. Nemůžeme však nevidět, že mimo katolickou církev vyjádřily také jiné církve a církevní společenství – jakož i jiná náboženství – hlubokou starost a rozvinuly hodnotnou reflexi těchto témat, která leží na srdci nám všem. Chtěl bych jako obzvláště významný příklad krátce citovat drahého ekumenického patriarchu Bartoloměje, se kterým sdílím naději v plné církevní společenství.

8. Patriarcha Bartoloměj poukázal zejména na nezbytnost, aby každý litoval svého špatného zacházení s planetou, protože „v míře, v jaké každý z nás působí malé ekologické škody,“ jsme povoláni uznat „svůj malý či velký vliv na zhoršování a poškozování životního prostředí“.¹⁴ V tomto bodě se několikrát vyjádřil pevně a podnětně, přičemž vybídnul k uznání hříchů proti stvoření: „Ať již lidé ničí biodiverzitu v Božím stvoření, nebo narušují integritu země a přispívají ke klimatickým změnám, zbavují zemi přirozeného porostu nebo ničí vodnatá území, když lidé znečišťují vody, zemi, vzduch – všechno to jsou hříchy.“¹⁵ Protože „zločin proti přírodě je zločinem proti nám samotným a hříchem proti Bohu“.¹⁶

7 *Tamtéž.*, 58.

8 Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 34.

9 Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 37.

10 Benedikt XVI., *Promluva k diplomatickému sboru*, 8. ledna 2007.

11 *Caritas in veritate*, 51.

12 Benedikt XVI., *Promluva ve Spolkovém sněmu*, Berlín 22. září 2011.

13 Benedikt XVI., *Promluva ke kněžím diecéze Bolzano-Bressanone*, 6. srpna 2008.

14 *Poselství k Dni modliteb za ochranu stvoření*, 1. září 2012.

15 *Promluva ve Svaté Barbaře*, Kalifornie 8. listopadu 1997.

16 *Tamtéž*

9. Zároveň Bartoloměj obrátil pozornost k etickým a duchovním kořenům problémů životního prostředí, které nás vybízejí hledat řešení nejenom v technice, ale také ve změně člověka, protože jinak budeme čelit jenom příznakům. Navrhnul přejít od konzumu k oběti, od chtivosti ke štedrosti, od plýtvání ke sdílení v určité askezi, která „se učí dávat a nikoli si jen odříkat. Je to způsob, jak mít rád a jak postupně přecházet od toho, co chci já, k tomu, co potřebuje Boží svět. Je to osvobození od strachu, chtivosti a závislosti.“¹⁷ My křesťané jsme navíc povoláni „přijímat svět jako svátost společenství, jako způsob sdílení s Bohem a s bližním v globálním měřítku. Podle našeho skromného přesvědčení se božské a lidské setkává v tom nejmenším detailu nesešivané suknice Božího stvoření, ba v tom posledním zrnku prachu naší planety“.¹⁸

Svatý František z Assisi

10. Nechci v této encyklice pokračovat, aniž bych zmínil jeden krásný a podnětný příklad. Zvolil jsem si jeho jméno, jeho vedení a inspiraci ve chvíli zvolení římským biskupem. Věřím, že František je povýtce příkladem péče o to, co je slabé, a také příkladem radostné a autenticky žité integrální ekologie. Je svatým patronem všech, kdo studují a pracují na poli ekologie; oblíbili si jej i mnozí nekřesťané. Projevoval zvláštní pozornost k Božímu stvoření a vůči chudým a opuštěným. Měl rád a byl oblíben pro svoji radost, velkorysou oddanost a svoje všeobjímající srdce. Byl mystikem a poutníkem, který žil v jednoduchosti a obdivuhodné harmonii s Bohem, s druhými, s přírodou a sám se sebou. V něm je patrné, do jaké míry jsou neoddelitelné starost o přírodu, spravedlnost ve vztahu k chudým, nasazení ve společnosti a vnitřní pokoj.

11. Jeho svědectví nám také ukazuje, že integrální ekologie vyžaduje otevřenost kategoriím, které přesahují slovník exaktních věd či biologie a vztahují se k podstatě toho, co je lidské. Tak jako když se zamilujeme do nějaké osoby, pokaždé, když František pohlédl na slunce, měsíc i ty nejdrobnější živočichy, reagoval zpěvem, zapojil do své chvály veškeré stvoření. Navazoval rozhovor s každým tvorem a kázal dokonce květům, „které vybízel, aby chválily a milovaly Hospodina jako bytosti obdařené rozumem.“¹⁹ Jeho reakce byla něčím více než intelektuálním oceněním nebo ekonomickým kalkulem, protože pro něho bylo každé stvoření bratrem či sestrou, s nimiž jej pojilo citové pouto. Proto se cítil povolán pečovat o všechno, co existuje. Jeho učedník svatý Bonaventura o něm vyprávěl, že „když nahlížel společný původ všech věcí, cítil se naplněn ještě větší zbožností a nazýval i ta nejmenší stvoření bratrem či sestrou“.²⁰ Tímto přesvědčením nelze pohrdnout jako nějakým iracionálním romantismem, protože ovlivňuje rozhodnutí, jimiž se řídí naše jednání. Pokud přistupujeme k přírodě a prostředí bez této otevřenosti k úžasu a obdivu, pokud nemluvíme o svém vztahu ke světu jazykem bratrství a krásy, zaujímáme postoj vládce, spotřebitele anebo čirého vykořisťovatele přírodních zdrojů, neschopného klást meze svým bezprostředním zájmům. A naopak, pokud se cítíme vnitřně sjednoceni se vším, co existuje, pak spontánně vyvstává strídmost a starostlivost. Chudoba a odříkavost svatého Františka nebyly pouze vnějším asketismem, nýbrž něčím radikálnějším: odmítnutím dělat z reality pouhý předmět užití a nadvlády.

12. Na druhé straně nám sv. František ve své věrnosti Písmu nabízí, abychom považovali přírodu za krásnou knihu, v níž k nám promlouvá Bůh a předává nám něco ze svojí krásy a dobroty: „Neboť z velikosti a krásy tvorů může být srovnáním poznán původce jejich bytí“ (*Mdr* 13,5) a „jeho věčná

17 Bartoloměj, *Konference v klášteře Utstein*, Norsko 23. června 2003.

18 Promluva *Global Responsibility and Ecological Sustainability: Closing Remarks*, Istanbul 20. června 2012.

19 Tomáš z Celana, *První životopis svatého Františka*, XXIX, 81.

20 *Legenda Maior*, VIII. 6.

moc a jeho božské bytí je možné už od počátku světa poznat světlem rozumu z toho, co stvořil“ (Řím 1,20). Proto požadoval, aby se v konventu vždycky část zahrady ponechávala neobdělaná, aby tam mohly růst divoké rostliny, aby ti, kdo je obdivují, mohli pozvedat mysl k Bohu, původci tolikeré krásy.²¹ Svět je něčím víc než problémem, který je třeba vyřešit; je radostným tajemstvím, které kontemplujeme s plesáním a chválou.

Moje výzva

13. Naléhavá výzva k ochraně našeho společného domu zahrnuje starost o sjednocení veškeré lidské rodiny při hledání udržitelného a integrálního rozvoje, poněvadž víme, že věci se mohou změnit. Stvořitel nás neopouští, nikdy ve svém plánu lásky nečiní krok zpět, nelituje, že nás stvořil. Lidstvo ještě má schopnost spolupracovat při vytváření svého společného domu. Rád bych vyjádřil uznání, dodal odvalu a poděkoval všem, kdo se v nejrůznějších sektorech lidské aktivity snaží chránit dům, který sdílíme. Zvláštní vděčnost si zasluhují zvláště ti, kdo usilovně bojují za to, aby se vyřešily dramatické důsledky, které zhoršování životního prostředí vyvolává v životech nejchudších lidí tohoto světa. Mladí od nás požadují změnu. Ptají se, jak je možné chtít budovat lepší budoucnost a nemyslet přitom na krizi životního prostředí a utrpení vyloučených.

14. Naléhavě vyzývám k obnovení dialogu o tom, jak vytváříme budoucnost planety. Potřebujeme konfrontaci, do které se zapojíme všichni, protože krize životního prostředí a její lidské kořeny se týkají a dotýkají nás všech. Světové ekologické hnutí již ušlo dlouhou a bohatou cestu a dalo vznik početným občanským sdružením, která přispěla k obecnému povědomí. Mnohé snahy o nalezení konkrétních řešení krize životního prostředí, bohužel, často narážejí nejenom na odpor mocných, ale také na nezáměr jiných. Postoje, které překážejí na cestách k řešením i mezi věřícími, sahají od popírání problému až ke lhostejnosti, pohodlné rezignaci anebo slepé důvěře v technická řešení. Potřebujeme novou všeobecnou solidaritu. Jak řekli biskupové Jihoafrické republiky, „talenty a zapojení *všech* jsou nezbytné k nápravě škod způsobených lidmi na Božím stvoření“.²² Všichni můžeme spolupracovat jako nástroje Boží v péči o stvoření, každý podle vlastní kultury a zkušenosti, vlastními iniciativami a schopnostmi.

15. Doufám, že tato encyklika, která se řadí k sociálnímu učení církve, nám pomůže rozpoznat velikost, naléhavost a krásu výzvy, před níž stojíme. Nejprve krátce proberu různé aspekty nynější ekologické krize s cílem shrnout ty nejlepší plody dnes dostupného vědeckého bádání, abychom se jimi nechali hluboce oslovit a položili základ konkrétnosti následného etického a duchovního zaměření. Vycházejí z tohoto panoramatu pojednám o některých argumentech plynoucích z židovsko-křesťanské tradice, aby se naše zasazení za životní prostředí stalo více koherentním. Potom se pokusím dobrat se kořenů nynější situace, abychom pochopili nejenom příznaky, ale i hlubší příčiny. Takto bychom mohli nabídnout ekologii, která bude v různých svých dimenzích zahrnovat specifické místo člověka v tomto světě a jeho vztahy k realitě, která jej obklopuje. Ve světle těchto reflexí bych chtěl načrtnout některé obsírnější linie dialogu a činnosti, které by zapojily každého z nás i mezinárodní politiku. A nakonec, protože jsem přesvědčen, že každá změna potřebuje motivace a výchovu, načrtnu některé linie lidského zrání inspirované pokladem křesťanských duchovních zkušeností.

21 Srov. Tomáš z Celana, *Druhý životopis svatého Františka*, CXXIV, 165.

22 Biskupská konference Jihoafrické republiky, *Pastoral Statement on the Environmental Crisis*, 5. září 1999.

16. Každá kapitola, třebaže má svoje vlastní téma a specifickou metodologii, přejímá v nové perspektivě důležité otázky probírané v předchozích kapitolách. To se týká zvláště některých nosných témat, která prostupují celou encykliku. Například: niterná spojitost, která existuje mezi chudými a křehkostí planety; přesvědčení, že všechno je ve světě vnitřně spojeno; kritika nového paradigmatu a mocenských forem odvozených z technologie; výzva ke hledání jiných koncepcí ekonomie a pokroku; vlastní hodnota každého stvoření; lidský smysl pro ekologii; nezbytnost upřímných a poctivých debat; závažná odpovědnost mezinárodní i lokální politiky; kultura odpisu a návrh nového životního stylu. Tato témata nebudou nikdy uzavřena nebo opuštěna, nýbrž neustále přejímána a obohacována.

KAPITOLA PRVNÍ: Co se děje našemu domu

17. Teologické či filosofické reflexe o situaci lidstva a světa mohou vypadat jednotvárně a bezobsažně, pokud se nově nekonfrontují v nynějším kontextu s tím, co je pro dějiny lidstva dosud neznámé. Proto navrhuji, abychom se dříve než poznáme způsob, jakým víra podává nové motivace a požadavky tváří v tvář světu, jehož jsme součástí, nejprve krátce zastavili a uvažovali o tom, co se děje našemu společnému domu.

18. Nepřetržitá akcelerace změn lidstva a planety se dnes pojí k intenzifikaci rytmů života a práce, čemuž španělsky někteří říkají „*rapidación*“ (urychlování). Ačkoli je změna součástí dynamiky komplexních systémů, je rychlost, kterou změně ukládá lidská činnost, v rozporu s přirozenou pomalostí biologické evoluce. K tomu přistupuje problém, že cíle této rychlé a nepřetržité změny nejsou nezbytně orientovány k obecnému dobru a lidskému, udržitelnému a integrálnímu rozvoji. Změna je něco žádoucího, ale znepokojuje, vede-li k horšímu světu i kvalitě života velké části lidstva.

19. Po období iracionální důvěry v pokrok a v lidské schopnosti vstupuje část společnosti do uvědomělejší fáze. Lze pozorovat rostoucí vnímavost k životnímu prostředí a k péči o přírodu a uzrává upřímná a bolestná starost ohledně toho, co se děje naší planetě. Vydejme se na cestu, která bude zajisté neúplná a povede skrze otázky, které nás dnes zneklidňují a už je nelze zametat pod koberec. Cílem není sbírat informace nebo sytit zvědavost, nýbrž bolestně si uvědomit, odvážit se proměnit na osobní utrpení to, co se děje ve světě, a tak poznat, jak může přispět každý z nás.

I. Znečištění a klimatické změny

Znečištění, odpady a kultura odpisu

20. Existují formy znečištění, které se lidí dotýkají denně. Vystavení se atmosférickému znečištění má široké spektrum účinků na zdraví, zejména těch nejchudších lidí, a působí miliony předčasných úmrtí. Tak lze onemocnět například v důsledku inhalací vysokého množství kouře z paliv používaných v kuchyni či na topení. K tomu přistupuje znečištění, které postihuje všechny, z dopravních prostředků, průmyslových výparů, odpadu z materiálů, které okyselují půdu a vodu, z hnojiv, insekticidů, fungicidů, herbicidů a pesticidů, které jsou všechny toxické. Technologie napojená na finance si nárokuje jediné řešení problémů, ale fakticky není schopna spatřit tajemství rozmanitých vztahů mezi vším, co existuje, a proto nezřídka řeší problém vytvořením dalších problémů.

21. Za úvahu stojí také znečištění způsobené odpadky, včetně těch rizikových vyskytujících se v různých prostředích. Produkují se stovky milionů tun odpadků za rok, z nichž mnohé nejsou biologicky rozložitelné: odpadky z domácností a obchodů, demoliční odpad, klinický, elektronický či průmyslový odpad, vysoce toxický a radioaktivní odpad. Zdá se, že země, náš dům, se stále více mění na nezměrné skladiště odpadků. Na mnoha místech planety staří lidé s nostalgií vzpomínají na dřívější krajinu, která je nyní zavalena odpadky. Jak průmyslový odpad, tak chemické produkty používané ve městech i na polích, mohou vyvolat efekt bioakumulace v organismech obyvatel sousedících zón, k čemuž dochází i tehdy, je-li výskyt toxických elementů na daném místě nízký. Častokrát jsou přijímána nějaká opatření jedině, když jsou účinky na lidské zdraví nevratné.

22. Tyto problémy jsou vnitřně spojeny s kulturou odpisu, která postihuje jak vyloučené lidi, tak věci, které se rychle mění na odpadky. Uvědomme si například, že větší část papíru, který je produkován se vyhazuje a není recyklován. Stěží uznáváme, že fungování přirozených ekosystémů je příkladné: rostliny syntetizují živiny, které sytí býložravce, kteří se pak stávají potravou masožravců. Ti pak dodávají značné množství organického odpadu, který umožňuje vznik nové generaci rostlin. Naopak, průmyslový systém na konci svého produktivního a spotřebního cyklu nerozvinul schopnost absorbovat a znovu použít zmetky a odpadky. Nedokázali jsme dosud vytvořit vzorný produktivní cyklus, který zajistí zdroje pro všechny i pro budoucí generace a který bude požadovat maximální omezení neobnovitelných zdrojů, snížení spotřeby, maximalizaci efektivního využití, opětovné užití a recyklaci. Vyrovnání se s touto otázkou by byl způsob, jak odporovat odpisové kultuře, která ohrožuje celou planetu. Zjišťujeme však, že pokroky v tomto směru jsou velmi skrovné.

Klima jako obecné dobro

23. Klima je obecným dobrem všech a pro všechny. Na globální úrovni jde o složitý systém související s mnoha podmínkami podstatnými pro lidský život. Existuje velmi značný vědecký konsensus, který říká, že prožíváme znepokojující oteplování klimatického systému. V posledních desetiletích bylo toto oteplování provázáno stálým zvyšováním hladiny moří a je obtížné neklást je do souvislosti s rostoucím počtem extrémních meteorologických jevů, nehledě na to, že vědecky zjistitelnou příčinu nelze připisovat každému jednotlivému jevu zvlášť. Lidstvo je povoláno uvědomit si nezbytnost změny stylů života, produkce a spotřeby, aby bylo možné potírat toto oteplování nebo přinejmenším lidské příčiny, které jej produkují nebo zesilují. Je pravda, že existují jiné faktory (jako vulkanická činnost, variace oběžných drah a zemské osy, solární cyklus), ale četné vědecké studie ukazují, že větší část globálního oteplování posledních desetiletí je způsobena velkou koncentrací skleníkových plynů (oxid uhličitý, methan, oxid dusný) vznikajících především z lidské činnosti. Jejich koncentrace v atmosféře zabraňuje tomu, aby se teplo ze slunečních paprsků odražených ze země ztratilo v prostoru. Umocňuje to zvláště model rozvoje, založený na intenzivním používání fosilních paliv, která jsou středem světového energetického systému. Vliv měla také rostoucí praxe měnit původní využívání půdy, zvláště odlesňováním pro zemědělské účely.

24. Oteplování má vliv na koloběh uhlíku. Vytváří se bludný kruh, který situaci ještě zhoršuje a ovlivňuje dostupnost přírodních zdrojů jako je pitná voda, energie, a zemědělská produkce v teplých krajích a způsobuje zánik části biodiverzity planety. Tání polárních a vysokohorských ledovců hrozí vysoce rizikovým únikem methanu a rozklad zamrzlé organické hmoty by mohl ještě

více zvýšit emisi oxidu uhličitého. Situaci zhoršuje úbytek tropických pralesů, které jinak pomáhají zmírnit klimatickou změnu. Znečištění způsobené oxidem uhličitým zvyšuje kyselost oceánů a narušuje mořský potravní řetězec. Pokud bude nynější tendence pokračovat, mohlo by toto století být svědkem nevídaných klimatických změn a bezprecedentní destrukce ekosystémů, což by mělo vážné důsledky pro nás všechny. Např. zvýšení hladiny moří může vytvořit extrémně závažné situace, vezme-li se do úvahy, že čtvrtina světové populace žije na mořských březích nebo velmi blízko moře a většina velkoměst leží v pobřežních zónách.

25. Klimatické změny jsou globálním problémem, který má vážné ekologické, sociální, ekonomické, distribuční a politické implikace, a představují pro lidstvo jednu z hlavních současných výzev. Nejtiživější dopady pravděpodobně v příštích desetiletích pocítí rozvojové země. Mnozí chudí žijí v místech obzvláště zasažených jevy souvisejícími s oteplováním a prostředky jejich obživy silně závisejí na přírodních rezervách takzvaných ekosystémových služeb, jako zemědělství, rybolov a lesní zdroje. Nemají jiné ekonomické možnosti a jiné zdroje, které jim umožní přizpůsobit se klimatickým vlivům nebo čelit katastrofálním situacím, a mají omezený přístup k sociálním službám a sociálnímu zabezpečení. Klimatické změny kupříkladu způsobují migrace živočichů a rostlin, jež se ne vždycky mohou adaptovat. To se dotýká zdrojů produkce těch nejchudších, kteří jsou nuceni rovněž migrovat za velké nejistoty, pokud jde o budoucnost jejich života i jejich dětí. Tragicky se zvyšuje počet migrantů, kteří utíkají před bídou umocněnou zhoršováním životního prostředí, nedostává se jim statusu uprchlíků podle mezinárodních konvencí a nesou tíži vlastního života zbaveného jakýchkoli ochranných norem. Existuje bohužel všeobecná lhostejnost vůči těmto tragédiím, ke kterým doposud dochází v různých částech světa. Chybějící reakce na tato dramata našich bratří a sester je znamením ztráty onoho smyslu pro odpovědnost za naše bližní, na kterém stojí každá civilizovaná společnost.

26. Zdá se, že mnozí z těch, kteří mají více zdrojů a ekonomické či politické moci, se soustředí především na zastírání problémů či skrývání jejich příznaků a usilují pouze o omezení některých negativních dopadů klimatických změn. Mnohé příznaky však ukazují, že tyto efekty se mohou stále zhoršovat, pokud budeme pokračovat podle nynějších vzorců produkce a spotřeby. Proto se stal naléhavým a neodkladným rozvoj politiky, která by v příštích letech drasticky snížila emisi oxidu uhličitého a ostatních znečišťujících plynů, například nahrazením fosilních paliv a rozvojem zdrojů obnovitelné energie. Ve světě je nepatrný přístup k čistým a obnovitelným energiím. Je zapotřebí rozvinout adekvátní technologie jejich akumulace. Nicméně v některých zemích došlo k pokrokům, které začínají být významné, byť jejich dostupnost nemá zásadní proporce. Došlo také k některým investicím do způsobů produkce a dopravy, které spotřebovávají méně energie a vyžadují menší množství surovin, jakož i do metod stavebnictví či restrukturalizace budov se zlepšenou energetickou účinností. Tyto dobré praktiky však zdaleka nejsou všeobecné.

II. Otázka vody

27. Jiné ukazatele nynější situace souvisejí s vyčerpáním přírodních zdrojů. Dobře víme, že je nemožné udržet nynější stupeň spotřeby rozvinutých zemí a bohatých sektorů společnosti, kde zvyk plýtvat a zahazovat dosáhl nevídaných rozměrů. Byly již překonány maximální meze drancování planety, aniž by byl vyřešen problém chudoby.

28. Pitná a čistá voda je otázkou primární důležitosti, protože je neodmyslitelná pro lidský život a pro udržování pozemských a vodních ekosystémů. Sladkovodní zdroje zásobují zdravotnické, zemědělské a průmyslové sektory. Disponibilita vody byla dlouhou dobu poměrně stálá, ale nyní na mnoha místech poptávka překračuje udržitelnou nabídku, což má vážné krátkodobé i dlouhodobé důsledky. Velká města závislá na důležitých vodních zdrojích trpí obdobími nedostatku a v kritických momentech tyto zdroje nejsou vždycky spravovány adekvátně a nestraně. Chudoba veřejně dostupné vody se vyskytuje zvláště v Africe, kde velké sektory populace nemají přístup k nezávadné pitné vodě nebo trpí suchem, které ztěžuje produkci potravin. V některých zemích jsou regiony mající hojnost vody, zatímco v jiných trpí vážným nedostatkem.

29. Obzvláště vážným problémem je kvalita vody dostupné chudým lidem, což způsobuje denně mnohá úmrtí. Mezi chudými je velký výskyt nemocí pojičících se k vodě, včetně těch, které jsou působeny mikroorganismy a chemickými látkami. Úplavice a cholera vyvolané neadekvátností hygienických služeb a vodních zdrojů jsou významným faktorem utrpení a dětské úmrtnosti. Podzemní prameny jsou na mnoha místech ohroženy znečištěním způsobeným určitými těžebními, zemědělskými a průmyslovými činnostmi zejména v zemích, kde chybí dostatečná regulace a kontrola. Nemáme na mysli jenom odpadky z továren. Prací a čistící prostředky a chemické produkty, které používá populace na mnoha místech světa, se nadále vylévají do řek, jezer a moří.

30. Zatímco kvalita dostupné vody se stále snižuje, v některých místech se prosazuje tendence privatizovat tento drahocenný zdroj a proměnit jej na zboží podrobené zákonům trhu. *Ve skutečnosti je přístup k pitné a nezávadné vodě podstatným, základním a všeobecným lidským právem, protože na něm závisí přežití, a je tedy podmínkou uplatňování ostatních lidských práv.* Tento svět má velký sociální dluh vůči chudým, kteří nemají přístup k pitné vodě, čímž *je jim upíráno právo na život zakořeněné v jejich nezcizitelné důstojnosti.* Tento dluh se částečně splácí většími ekonomickými příspěvky na dodávky čisté vody a na čističky těm nejchudším obyvatelům. Plýtvání vodou se však vyskytuje nejenom v rozvinutých, ale i rozvojových zemích, které mají velké zásoby. Z toho plyne, že problém vody je částečně otázkou výchovy a kultury, protože v kontextu velkých nerovností chybí vědomí závažnosti takového jednání.

31. Větší nedostatek vody v budoucnu způsobí zvýšení nákladů na potraviny a dalších produktů závislých na jejím užívání. Některé studie zaznamenaly riziko pronikavého úbytku vody během několika desetiletí, nebude-li se neprodleně jednat. Ekologické dopady by mohly postihnout miliardy lidí a na druhé straně lze předpokládat, že ovládnutí vody velkými světovými koncerny se transformuje na jeden z hlavních zdrojů konfliktu tohoto století²³.

III. Ztráta biodiverzity

32. Také pozemní zdroje jsou drancovány v důsledku takového pojetí ekonomických, obchodních a produktivních aktivit, které jsou příliš vázány na bezprostřední výsledek. Úbytek pralesů a lesů v sobě zároveň skrývá úbytek určitých druhů, které by mohly v budoucnosti být velice důležitými zdroji nejenom pro výživu, ale také pro zdravotnické a mnohé jiné služby. Různé druhy obsahují geny, které se mohou v budoucnosti stát klíčovým zdrojem odpovědi na lidské potřeby nebo při řešení problémů životního prostředí.

23 Srov. František, *Pozdrav personálu FAO*, 20. listopadu 2014.

33. Nestačí však myslet na různé druhy jako eventuální využitelné zdroje a zapomínat přitom, že mají hodnotu samy o sobě. Každý rok mizí tisíce rostlinných a živočišných druhů, které už nikdy nepoznáme a naše děti je už neuvidí, protože zmizely navždy. Drtivá většina zanikne z důvodů, které mají co do činění s nějakou lidskou aktivitou. Kvůli nám tisíce druhů nevzdá slávu Bohu svojí existencí, ani nám nebudou moci předat svoje poselství. Na to nemáme právo.

34. Pravděpodobně nás znepokojí, dozvíme-li se, že vymřel nějaký savec či pták, protože jsou více viditelní. Avšak pro dobré fungování ekosystémů jsou nezbytné také houby, chaluhy, červi, drobný hmyz, plazi a bezpočet druhů mikroorganismů. Některé málo početné druhy, které obvykle zůstanou nepovšimnuty, hrají v určitém místě zásadní a rozhodující roli při ustavení rovnováhy. Je pravda, že člověk musí zasáhnout, když geosystém vstoupí do kritického stavu, ale úroveň lidských zásahů do tak složité reality, jakou je příroda, je dnes taková, že neustálé pohromy způsobované člověkem vyvolávají jeho další zásah, takže se lidská činnost stává všudypřítomnou spolu se všemi riziky, které to obnáší. Vytváří se bludný kruh, ve kterém lidský zásah mající řešit nějakou těžkost častokrát situaci ještě více ztíží. Například mnozí ptáci a hmyz, kteří zanikají v důsledku toxických pesticidů vytvořených technologií, jsou pro samotné zemědělství užiteční, a jejich zničení se bude muset kompenzovat dalším technologickým zásahem, který pravděpodobně bude mít nové škodlivé účinky. Jsou chvályhodné a často obdivuhodné snahy vědců a techniků, kteří usilují o řešení problémů vytvořených člověkem. Když však pozorujeme svět, vidíme, že tato úroveň lidského zásahu slouží nezdědka finančnímu sektoru a konzumismu a ve skutečnosti způsobuje, že země, kde žijeme, přichází o bohatství a krásu, stává se omezenější a šedne, zatímco rozvoj technologie a konzumní nabídky rostou neomezeně. Zdá se, že upadáme do iluze, že můžeme nahradit neopakovatelnou a nenapodobitelnou krásu nějakým svým výtvořem.

35. Když se analyzuje ekologický dopad určitých ekonomických iniciativ, obvykle se bere v úvahu účinek na půdu, vodu a vzduch, ale ne vždycky je do toho zahrnuto pozorné studium dopadu na biodiverzitu, jako by zánik některých druhů či skupin živočichů či rostlin byl málo důležitý. Silnice, kultivace, oplocení, vodní plochy a jiné stavby se zmocňují jejich přirozených stanovišť a někdy rozdělují živočišné populace, takže již nemohou migrovat ani se volně pohybovat a některé druhy jsou proto ohroženy zánikem. Existují alternativy, které alespoň zmírňují tyto následky, jako je vytváření biokoridorů, ale tato péče a pozornost se vyskytuje v málo zemích. Jsou-li některé druhy využívány obchodně, ne vždycky se bere zřetel na způsob jejich růstu, aby se předešlo jejich nadměrnému úbytku a následné nerovnováze ekosystému.

36. Péče o ekosystémy vyžaduje pohled přesahující to, co je bezprostřední, protože hledá-li se pouze rychlý a snadný ekonomický profit, nikoho jejich ochrana nezajímá. Avšak cena škod vyvolaných egoistickou nedbalostí je mnohem vyšší než dosažitelný ekonomický zisk. V případě ztráty nebo vážného poškození některých druhů mluvíme o hodnotách, které přesahují jakoukoli kalkulaci. Proto se můžeme stát němými svědky závažných nerovností, když usilujeme o velké zisky, přičemž zaplacení vysokých účtů za poškození životního prostředí přenecháme zbytku nynějšího i budoucího lidstva.

37. Některé země dosáhly pokroku při účinné záchově určitých míst a zón – na zemi i v moři – kde je zakázán jakýkoli lidský zásah, který by modifikoval jejich fyziognomii nebo měnil jejich původní konstituci. V péči o biodiverzitu odborníci zdůrazňují nezbytnost věnovat zvláštní péči zónám, které

jsou nejbohatší na různé, ohrožené, vzácné a méně chráněné druhy. Jsou místa, která vyžadují zvláštní péči vzhledem k mimořádné důležitosti světového ekosystému anebo jsou velkými rezervoáry vody a zajišťují tak jiné formy života.

38. Připomeňme například ony plíce planety překypující biodiverzitou, jakými jsou Amazonie, povodí Konga či jiné vodní rezervoáry a ledovce. Je dobře znám význam těchto míst pro celek planety a pro budoucnost lidstva. Ekosystémy tropických pralesů mají velmi složitou biodiverzitu, kterou je takřka nemožné kompletně poznat, ale jsou-li tyto pralesy zničeny požárem anebo vymýceny za účelem obdělávání, zmizí v několika letech bezpočet druhů anebo se tyto oblasti změni ve vyprahlé pouště. Hovor o těchto místech vyžaduje delikátnost a vyváženost, protože nelze přehlížet enormní mezinárodní ekonomické zájmy, které pod záminkou péče o ně mohou ohrožovat národní svrchovanost. Skutečně existují „návrhy internacionalizovat Amazonii, které však slouží pouze ekonomickým zájmům nadnárodních společností“.²⁴ Je chvályhodné nasazení mezinárodních organizací a občanských sdružení, které dělají osvětu mezi obyvatelstvem a kriticky spolupracují i za použití legitimních nátlakových mechanismů, aby každá vláda plnila svoji vlastní a nezastupitelnou povinnost chránit životní prostředí a přírodní zdroje vlastní země, aniž by se prodávala dvojakým zájmům, ať už místním či mezinárodním.

39. Ani nahrazení divoké flóry vysazováním lesů, které jsou všeobecně monokulturní, většinou není podrobena náležité analýze. Ve skutečnosti totiž může těžce postihnout biodiverzitu, která není zvyklá na nově zaváděné druhy. I vlhké zóny, které jsou přetvářeny na zemědělskou půdu, ztrácejí množství biodiverzity, kterou hostily. V některých pobřežních zónách dochází ke znepokojujícímu úbytku ekosystémů tvořených kořenovíky.

40. Oceány obsahují nejenom větší část vod planety, ale také nezměrnou část rozmanitých živočichů, z nichž mnozí jsou nám dosud neznámí a jsou z různých příčin ohroženi. Na druhé straně život v řekách, jezerech, mořích a oceánech živí velkou část světové populace a je postižen nekontrolovaným přemísťováním rybí fauny, což vyvolává drastický úbytek některých druhů. Nadále se rozvíjí selektivní způsoby rybolovu, který velkou část ulovených druhů skartuje. Zvláště ohroženy jsou mořské organismy, které nejsou brány v potaz, totiž určité formy *planktonu*. Ty představují velmi důležitou složku mořského potravinového řetězce a na nich koneckonců závisejí druhy, které se užívají pro lidskou výživu.

41. Vstoupíme-li do tropických a subtropických moří, najdeme korálové útesy, které odpovídají velkým pralesům na pevnině, protože hostí přibližně miliony druhů, včetně ryb, krabů, měkkýšů, hub a řas. Mnohé korálové útesy světa jsou dnes sterilní anebo jsou v úpadku: „Kdo proměnil podivuhodný mořský svět v podvodní hřbitovy zbavené života a barev?“²⁵ Tento úkaz je do velké míry způsoben znečištěním, které vchází do moře jako výsledek odlesňování, zemědělských monokultur, průmyslového odpadu a destruktivních metod rybolovu, zvláště takových, které užívají kyanid anebo dynamit. Způsobuje to také zvýšená teplota oceánů. To všechno nám pomáhá pochopit, že jakékoli působení na přírodu může mít konsekvence, které na první pohled nevidíme, a že využívání zdrojů se v určitých případech děje za cenu degradace, která zasahuje také dno oceánů.

24 V. Konference episkopátu Latinské Ameriky a Karibiku, *Dokument z Aparecidy*, 86.

25 Filipínská biskupská konference, pastorační list *What is Happening to our Beatiful Land?*

42. Je nezbytné mnohem více investovat do výzkumu, abychom lépe pochopili chování ekosystémů, a náležitě analyzovat různé proměnné činitele dopadu všech zásadních modifikací životního prostředí. Poněvadž jsou všichni tvorové mezi sebou spojeni, musí být hodnota každého z nich citlivě a s obdivem uznávána, a my všichni, stvořené bytosti, se navzájem potřebujeme. Každé teritorium má odpovědnost za péči o tuto rodinu, a proto by mělo pořídit přesný inventář druhů, které v něm žijí, a rozvíjet programy a strategie ochrany se zvláštní pozorností k zanikajícím druhům.

IV. Zhoršení kvality lidského života a sociální degradace

43. Uvědomíme-li si skutečnost, že také lidská bytost má právo žít a být šťastná, a kromě toho má zvláštní důstojnost, nemůžeme odhlížet od účinků zhoršování životního prostředí, nynějšího modelu rozvoje a odpisové kultury na život lidí.

44. Dnes se setkáváme například s neúměrným a neuspořádaným růstem mnoha měst, která se ze zdravotního hlediska stala neobyvatelnými, nejenom znečištěním způsobeným toxickými emisemi, ale také městským chaosem, dopravními problémy a vizuálním a akustickým znečištěním. Mnohá města jsou obrovské neefektivní struktury, které spotřebovávají nadměrně množství vody a energie. Jsou čtvrti, které byly sice vybudovány nedávno, ale jsou zahlcené a neuspořádané a postrádají dostatečné prostory zeleně. Není vhodné, aby obyvatelé této planety žili stále více ponořeni do cementu, asfaltu, skla a kovů, zbaveni fyzického kontaktu s přírodou.

45. Privatizace prostorů v některých venkovských i městských místech ztížila přístup občanů do obzvláště krásných oblastí; jinde vznikly rezidenční „ekologické“ čtvrti, které jsou k dispozici jen málokomu a které jsou spravovány tak, aby tam jiní nepřicházeli rušit umělý klid. Často najdeme krásné město plné kultivované zeleně v některých „bezpečných“ oblastech, ale nikoli v těch méně viditelných, kde žijí ti, které společnost skartovala.

46. Sociální složky globální změny zahrnují zaměstnanecké účinky technologických inovací, sociální exkluzi, nerovnost v dostupnosti a spotřebě energie a dalších službách, sociální fragmentaci, růst násilí a vznik nových forem sociální agresivity, obchod s narkotiky a stoupající spotřebu drog mezi těmi nejmladšími, ztrátu identity. To jsou znamení, která mimo jiné ukazují, jak růst posledních dvou století nevedl ve všech aspektech k pravému integrálnímu pokroku, ani ke zlepšení kvality života. Některá z těchto znamení jsou zároveň příznaky opravdové sociální degradace, tichého rozpadu integrujících a spojujících sociálních svazků.

47. K tomu přistupuje dynamika médií a digitálního světa, který, stane-li se všudypřítomný, nepodporuje rozvoj schopnosti moudře žít, hloubavě přemýšlet a velkodušně milovat. Velkým mudrcům minulosti by v tomto kontextu hrozilo, že spatří svoji moudrost, jak se dusí uprostřed rozvratného hluku informací. Vyžaduje to od nás snahu, aby tyto prostředky přispívaly k novému kulturnímu vývoji lidstva, a nikoli k úbytku jeho nejhlubšího bohatství. Pravou moudrost, plod reflexe, dialogu a velkodušného setkání mezi lidmi, nelze dosáhnout pouhou akumulací dat, která zahlcují a matou na způsob mentálního znečištění. Reálné vztahy s druhými a všechno, co s sebou přinášejí, zároveň tíhnou k tomu, aby se nahradily typem komunikace zprostředkované internetem. To umožňuje selekci či eliminaci vztahů podle naší libovůle, čímž nezřídka vzniká nový typ umělých emocí, které se váží spíše k přístrojům a obrazovkám než k lidem a k přírodě. Nynější prostředky umožňují, abychom vzájemně komunikovali, sdíleli poznatky i pocity. Nicméně, někdy

nám také brání navázat přímý kontakt s úzkostí, chvěním a radostí druhého a se složitostí jeho osobní zkušenosti. Proto by neměla udivovat skutečnost, že dotěrnou nabídku těchto produktů provází hluboké a melancholické neuspokojení v meziosobních vztazích či škodlivá osamělost.

V. Planetární nerovnost

48. Lidské prostředí a životní prostředí přírody upadají společně a nebudeme moci náležitě čelit jejich zhoršování, pokud nebudeme věnovat pozornost příčinám, které souvisejí s lidským a sociálním úpadkem. Zhoršování životního prostředí i společnosti vskutku postihuje zejména ty nejslabší na této planetě: „jak obecná zkušenost řádného života, tak vědecké bádání dokazují, že nejzávažnější účinky každého narušení životního prostředí dopadají na ty nejchudší lidi.“²⁶ Například vyčerpání rezerv rybí fauny penalizuje zvláště ty, kteří žijí z rybářské profese a nemají ji čím nahradit, znečištění vody zasahuje zvláště ty nejchudší, kteří nemají možnost kupovat si balenou vodu, a zvýšení hladiny moře postihuje hlavně chudou pobřežní populaci, která se nemá kam odstěhovat. Dopad nynějších nerovností se projevuje také předčasnou úmrtností mnoha chudých lidí v konfliktech způsobených chybějícími zdroji a mnoha jinými problémy, jimž není dán dostatek prostoru ve světové agendě.²⁷

49. Chtěl bych poznamenat, že často chybí jasné vědomí problémů, kterými jsou postiženi obzvláště ti vyloučení. Oni tvoří většinu planety, jsou to miliardy lidí. Dnes jsou zmiňováni v mezinárodních politických a ekonomických debatách, ale přesto se zdá, že jejich problémy jsou považovány za jakýsi přívěsek, který se přidává téměř povinně či okrajově, pokud nejsou rovnou chápány jako pouhá kolaterální škoda. Ve chvíli konkrétní realizace zůstávají opakovaně na posledním místě. Je to způsobeno jednak tím, že mnozí profesionálové, komentátoři, sdělovací prostředky a mocenská ústředí bydlí daleko od nich v izolovaných městských zónách bez přímého kontaktu s jejich problémy. Ve svém životě a myšlení vycházejí z pohodlí takového rozvoje a kvality života, které jsou nedostupné většině světové populace. Tento nedostatek fyzického kontaktu a setkání je někdy podporován fragmentací našich měst, vede k umrtvování svědomí a k ignorování části reality v dílčích analýzách. Někdy se snoubí s tzv. „zelenou“ rétorikou. Dnes však nemůžeme neuznat, že *opravdu ekologický přístup se stále více stává přístupem sociálním*, který musí integrovat spravedlnost v diskusích o životním prostředí, aby se naslouchalo *volání země i volání chudých*.

50. Namísto řešení problémů chudých lidí a přemýšlení o odlišném světě někteří navrhuji redukci porodnosti. Nechybí mezinárodní nátlak na rozvojové země podmiňující ekonomickou pomoc politikou „reprodukčního zdraví“. Avšak, „je-li pravda, že nerovná distribuce populace a dostupných zdrojů je překážkou rozvoje a udržitelného užívání životního prostředí, je třeba uznat, že demografický růst je plně kompatibilní s integrálním a solidárním rozvojem.“²⁸ Obviňovat demografický růst a nikoli extrémní a selektivní konzumismus některých, je způsob, který problémy neřeší. Chce se tím legitimizovat nynější distribuční model, ve kterém si menšina přisuzuje právo spotřeby v míře, kterou by nebylo možno generalizovat, protože by planeta nemohla pojmout odpadky z této spotřeby. Kromě toho víme, že se vyplývá přibližně třetina vyprodukovaných potravin a „potraviny, které zahazujeme jako bychom kradli ze stolu těch, co jsou chudí.“²⁹ V

26 Bolívijská biskupská konference, *Pastorační list o životním prostředí a lidském rozvoji v Bolívii* (2012), 7.

27 Německá biskupská konference, Komise pro sociální záležitosti, *Der Klimawandel: Brennpunkt globaler, intergenerationeller und ökologischer Gerechtigkeit* (září 2006).

28 Papežská rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium sociální nauky církve*, 483.

29 František, *Katecheze*, 5. června 2013.

každém případě je jisté, že je třeba věnovat pozornost nerovnováze v územním rozložení populace na rovině národní i globální, protože růst spotřeby by vedl ke složitým regionálním situacím v důsledku kombinace problémů spojených se znečišťováním prostředí, dopravou, likvidací odpadků, ztrátou zdrojů a kvalitou života.

51. Nerovnost nepostihuje pouze jednotlivce, ale celé země, a nutí přemýšlet o etice mezinárodních vztahů. Existuje totiž skutečný „ekologický dluh“ především mezi Severem a Jihem, související s obchodní nerovnováhou, jež má důsledky pro životní prostředí, jakož i s neúměrným využíváním přírodních zdrojů, kterého se historicky dopouštějí určité země. Export určitých surovin k uspokojení trhů na průmyslovém Severu způsobil místní škody jako je znečištění rtutí při těžbě zlata a oxidem siřičitým při těžbě mědi. Zvláště je třeba počítat s užíváním ekologického prostoru celé planety při ukládání plynného odpadu, který se akumuloval během dvou století a vytvořil situaci, která nyní postihuje všechny země světa. Oteplování způsobené enormní spotřebou některých bohatých zemí se odráží na těch nejchudších místech světa, zvláště v Africe, kde má zvyšování teploty spojené se suchem katastrofální účinky na úrodu. K tomu přistupují škody způsobené tuhým i kapalným toxickým odpadem, který se vyváží do rozvojových zemí, a kontaminující aktivitou podniků, které dělají v méně rozvinutých zemích to, co nemohou dělat v zemích, kde shromažďují svůj kapitál: „Zjišťujeme, že podniky, které často pracují tímto způsobem, jsou nadnárodní korporace, které dělají to, co jim není dovoleno v rozvinutých zemích či takzvaném prvním světě. Všeobecně platí, že když pak ukončí svoji činnost a odjedou, zanechávají obrovské škody na lidském zdraví a na životním prostředí, jakými jsou nezaměstnanost, vesnice bez života, vyčerpání přírodních rezerv, vymýcené pralesy, ochuzení místní zemědělské a živočišné výroby, jámy, devastovaná údolí, znečištěné řeky a jen málo sociálních děl, která po jejich odchodu nelze udržet.“³⁰

52. Zahraniční dluh chudých zemí se proměnil na nástroj kontroly, ale totéž se neděje s ekologickým dluhem. Lid rozvojových zemí, ve kterých se nacházejí nejvýznamnější rezervy biosféry, nadále různými způsoby živí rozvoj nejbohatších zemí za cenu svojí přítomnosti i budoucnosti. Země chudých lidí na Jihu je bohatá a málo znečištěná, ale možnost vlastnictví majetku a zdrojů je jim odpírána strukturálně zvráceným systémem obchodních vztahů a vlastnictví. Je nezbytné, aby rozvinuté země přispěly k řešení tohoto dluhu značným omezením spotřeby neobnovitelné energie a poskytnutím zdrojů nejpotřebnějším zemím na podporu politiky a programů udržitelného rozvoje. Nejchudší regiony a země mají méně možností osvojit si nové modely redukce vlivů na životní prostředí, protože nejsou připraveny rozvinout potřebné procesy a nemohou hradit jejich náklady. Proto je třeba zachovat jasné vědomí toho, že v klimatických změnách existuje *diferencovaná odpovědnost* a, jak řekli biskupové USA, je vhodné zaměřit se „na potřeby chudých, slabých a zranitelných zvláště v diskusi, kde dominují zájmy těch nejmočnějších“.³¹ Je třeba posílit vědomí, že jsme jedna lidská rodina. Neexistují politické či sociální hranice a bariéry, které nám dovolují se izolovat, a proto také neexistuje prostor pro globalizaci lhostejnosti.

30 Biskupové Patagonie.Camohue (Argentina), *Mensaje de Navidad*, (prosinec 2009), 2.

31 Konference biskupů USA, *Global Climate Change: A Plea for Dialogue, Prudence and the Common Good*, 15. června 2001

VI. Slabost reakcí

53. Tyto situace u sestry země vyvolávají sténání, které spolu se steny opuštěných tohoto světa od nás s nářkem požadují změnu kurzu. Nikdy jsme s naším společným domem nenakládali tak špatně a neuráželi jej tak jako během posledních dvou století. Jsme však povoláni stát se nástroji Boha Otce, aby naše planeta byla tím, o čem On snil, když ji stvořil, a aby odpověděla na jeho plán pokoje, krásy a plnosti. Problémem je, že dosud nedisponujeme kulturou nezbytnou k vyrovnání se s touto krizí a je zapotřebí vytvořit *leadership*, který ukáže cestu ve snaze odpovědět na potřeby nynějších generací zahrnutím všech, aniž by byly ohroženy budoucí generace. Je nevyhnutelné vytvořit normativní systém, který obsáhne nedotknutelné meze a zajistí ochranu ekosystémů, dříve nežli nové formy moci poplatné technicko-ekonomickému paradigmatu zničí nejenom politiku, ale také svobodu a spravedlnost.

54. Za zmínku stojí slabost mezinárodní politické reakce. Podrobení politiky technologii a finančnictví se ukazuje v selhání světových summitů o životním prostředí. Existuje příliš mnoho partikulárních zájmů a ekonomický zájem velmi snadno převládne nad obecným dobrem a manipuluje informace, aby nebyly zmařeny jeho plány. V této linii požaduje *Dokument z Aparecidy*, aby „v zásadách do přírodních zdrojů nepřevažovaly zájmy ekonomických skupin, které iracionálně ničí zdroje života.“³² Spojenectví ekonomie a technologie staví stranou všechno, co není součástí jejich bezprostředních zájmů. Tak se lze dočkat pouze povrchních deklamací, osamocených filantropických činů a snah ukázat citlivost k životnímu prostředí. Ve skutečnosti však jakýkoli pokus sociálních organizací o modifikaci věcí bude viděn jako nesnáz vyvolaná romantickými snílky anebo překážka, které je třeba se vyhnout.

55. Některé země mohou ponenáhlu činit významné pokroky, rozvíjet účinnější kontrolu a upřímně bojovat proti korupci. Ekologická vnímavost zesílila, třebaže nedokáže změnit škodlivé návyky konzumu, které zdá se nejsou na ústupu, nýbrž šíří se a rozvíjejí. Děje se tak, jak ukazuje jednoduchý příklad, narůstajícím a intenzivnějším užíváním klimatizace. Trhy, které usilují o bezprostřední zisk poptávku ještě stimulují. Kdyby někdo sledoval planetární společnost z vnějšku, žasnul by nad podobným jednáním, které nezřídka vypadá sebevražedně.

56. Ekonomické mocnosti mezitím pokračují v ospravedlňování nynějšího světového systému, kde převažují spekulace a snaha o finanční zisk, a jsou nakloněny ignorovat každý kontext a dopad na lidskou důstojnost a životní prostředí. Ukazuje se tak, že zhoršování životního prostředí a lidský a etický úpadek spolu vnitřně souvisejí. Mnozí řeknou, že si nejsou vědomi toho, že se dopouštějí nemorálních činů, protože neustálá roztěkanost nám odnímá odvahu všimnout si reality ohraničeného a konečného světa. Proto je dnes „cokoli křehkého – jako například životní prostředí – bezbranné vůči zájmům zbožštěného trhu transformovaným na absolutní zákon“.³³

57. Lze předpokládat, že vyčerpání některých zdrojů povede ke vzniku scénáře rozněčujícího nové války zastírané ušlechtilými nároky. Válka způsobuje vždycky vážné škody životnímu prostředí a kulturnímu bohatství národů a rizika jsou enormní, pomyslíme-li na nukleární energii a biologické zbraně. Vskutku, „i přes mezinárodní smlouvy zakazující chemickou, bakteriologickou a biologickou válku nadále v laboratořích pokračuje výzkum rozvoje nových útočných zbraní,

32 V. Konference episkopátů Latinské Ameriky a Karibiku, *Dokument z Aparecidy*, 471.

33 *Evangelii gaudium*, 56.

schopných narušit přirozenou rovnováhu“.³⁴ Od politiky se žádá, aby pozorněji předjímala a odstraňovala příčiny, které by mohly vést k novým konfliktům. Avšak moc spojená s financemi nejvíce odporuje takovéto snaze a politickým návrhům často chybí širší rozhled. Proč dnes udržovat moc, která bude připomínána pro svoji neschopnost zasáhnout, když to bylo naléhavé a nezbytné?

58. V některých zemích existují pozitivní příklady zlepšování životního prostředí, jako ozdravení některých řek, které byly znečištěny po celá desetiletí, obnova původních lesů, zkrášlení krajiny ozdravnými zásahy do životního prostředí, stavební projekty velké estetické hodnoty, pokroky v produkci čisté energie a zlepšení veřejné dopravy. Tato díla neřeší globální problémy, ale potvrzují, že člověk je dosud schopen zasahovat kladně. Byl stvořen k lásce a uprostřed svých omezení nevyhnutelně klíčí skutky velkodušnosti, solidarity a péče.

59. Zároveň sílí jakási plytká či zdánlivá ekologie, která upevňuje otupělost a lehkomyšlnou nezodpovědnost. Podobně jako je tomu nezřídka v dobách hlubokých krizí vyžadujících odvážná rozhodnutí, jsme pokoušeni myslet si, že to, co se děje, není jisté. Díváme-li se povrchně a přehlízíme některá viditelná znamení znečištění a úpadku, zdá se, že to není tak vážné a že planeta by mohla zůstat dlouhou dobu v nynějším stavu. Tento únikový postoj nám slouží k zachování stylu našeho života, naší produkce a spotřeby. Takto se zařizuje člověk, který živí svoje sebedestruktivní neřesti ve snaze je nevidět, bojovat za jejich neuznávání, odkládat zásadní rozhodnutí a dělat jakoby nic.

VII. Různost názorů

60. Uznejme nakonec, že vznikly různé pohledy a myšlenkové směry, pokud jde o tuto situaci a její možná řešení. Na jednom konci někteří za každou cenu hájí mýtus pokroku a tvrdí, že ekologické problémy se vyřeší jednoduše novými technickými aplikacemi bez etického uvažování a zásadních změn. Na druhém konci jsou jiní, kteří mají za to, že lidský druh může být jakýmkoli svým zásahem pouze hrozbou a poškozuje světový ekosystém, takže je třeba jeho výskyt na planetě redukovat a bránit mu v jakémkoli zasahování. Mezi těmito extrémy by reflexe měla rozpoznat možné budoucí scénáře, protože neexistuje jediné řešení. Dalo by to prostor různým návrhům, které by spolu mohly diskutovat o integrálních odpovědích.

61. K mnoha konkrétním otázkám nemá církve důvod vyjadřovat se definitivně a chápe, že musí naslouchat a podporovat poctivou debatu mezi vědci v úctě k různosti názorů. Stačí však pohlédnout upřímně na realitu, abychom zjistili, že náš společný dům velice chátrá. Naděje nás vybízí, abychom uznávali, že vždycky existuje východisko, vždycky můžeme změnit kurz a vždycky můžeme pro řešení problémů něco udělat. Zdá se však, že se objevují příznaky určitého zlomu kvůli velké rychlosti změn i úpadku, projevujícího se v regionálních přírodních katastrofách a sociálních či finančních krizích, poněvadž problémy světa nelze analyzovat ani vysvětlovat izolovaně. Jsou regiony, které jsou již obzvláště ohroženy a bez ohledu na katastrofické předpovědi je jisté, že aktuální světový systém je neudržitelný z různých hledisek, protože jsme přestali přemýšlet o účelech lidského jednání: „Rozhlédneme-li se po regionech naší planety, zjistíme, že lidstvo zklamalo božská očekávání.“³⁵

³⁴ Jan Pavel II., *Poselství ke Světovému dni míru 1990*, 12.

³⁵ Jan Pavel II., *Katecheze*, 17. leden 2001), 3.

KAPITOLA DRUHÁ: Evangelium stvoření

62. Proč do tohoto dokumentu určeného všem lidem dobré vůle zařazovat kapitolu vztahující se k přesvědčení víry? Jsem si vědom, že na poli politiky a myšlení někteří rozhodněji odmítají ideu Stvořitele anebo ji považují za bezvýznamnou do té míry, že vykazují do oblasti iracionality veškeré bohatství, které mohou náboženství nabídnout integrální ekologii a plnému rozvoji lidského rodu. Jindy se zase předpokládá, že představují určitou subkulturu, kterou je zkrátka třeba tolerovat. Věda a náboženství však poskytují odlišné pohledy na realitu a mohou spolu vést intenzivní a pro obě strany produktivní dialog.

I. Světlo, které nabízí víra

63. Uvědomíme-li si složitost ekologické krize a jejích rozmanitých příčin, musíme uznat, že řešení nemohou vzejít z jediného způsobu interpretace a transformace reality. Je nezbytné také uznat odlišná kulturní bohatství národů, umění a poezii, vnitřní život a spiritualitu. Pokud má opravdu vzniknout ekologie, která nám umožní napravit všechno, co jsme zničili, pak nesmí být přehlíženo žádné vědecké odvětví, žádná forma moudrosti, ani ta náboženská včetně jejího vlastního jazyka. Katolická církev je navíc otevřena dialogu s filosofickým myšlením, což jí umožňuje vytvářet různé syntézy víry a rozumu. Pokud jde o sociální otázky, totéž lze konstatovat v rámci vývoje sociálního učení církve, které je povoláno neustále se obohacovat novými výzvami.

64. Na druhé straně, i když je tato encyklika otevřena dialogu se všemi ve snaze společně hledat cesty osvobození, chci hned od počátku ukázat, jak přesvědčení víry nabízejí křesťanům a částečně také jiným věřícím vznešené motivace k péči o přírodu a ty nejkřehčí bratry a sestry. Pokud samotný fakt lidství podněcuje lidi k tomu, aby se chopili péče o životní prostředí, jehož jsou součástí, pak „křesťané si obzvláště uvědomují, že jejich úkoly v rámci stvoření, jejich povinnosti k přírodě a Stvořiteli jsou součástí jejich víry.“³⁶ Proto je dobře pro lidstvo a pro svět, že my věřící rozpoznáváme lépe ekologické závazky, které plynou z našich přesvědčení.

II. Moudrost biblických příběhů

65. Aníž bychom zde předkládali celou teologii stvoření, ptejme se, co nám říkají velké biblické příběhy o vztahu člověka a světa. V prvním vyprávění o stvořitelském díle v knize Geneze Boží plán zahrnuje stvoření lidstva. Po stvoření muže a ženy se tam praví, že „Bůh viděl všechno, co udělal, a hle – bylo to *velmi dobré*“ (Gn 1,31). Bible učí, že každá lidská bytost je stvořena z lásky, je učiněna k obrazu a podobě Boha (srov. Gn 1,26). Toto tvrzení nám ukazuje nezměrnou důstojnost každého člověka, který „není jen něco, nýbrž někdo. Je schopen se poznávat, být svým pánem, svobodně se dávat a vstupovat do společenství s jinými osobami.“³⁷ Svatý Jan Pavel připomněl, že zcela zvláštní láska, kterou Stvořitel chová ke každému člověku, „uděluje mu nekonečnou důstojnost“.³⁸ Ti kdo se zastávají důstojnosti člověka, mohou najít nejhlubší důvody svého úsilí v křesťanské víře. Jak podivuhodnou jistotou je vědět, že život každého člověka se neztrácí v zoufalém chaosu, ve světě ovládaném čirou náhodou či nesmyslně se opakujícími cykly! Stvořitel

36 Jan Pavel II., *Poselství ke Světovému dni míru 1990*, 15.

37 *Katechismus katolické církve*, 357.

38 Srov. *Angelus* v Osnabrücku při návštěvě postižených osob, 16. listopadu 1980.

může říci každému z nás: „Dříve než jsem tě utvořil v lůně, znal jsem tě“ (*Jer 1,5*). Byli jsme počati v srdci Boha a tudíž „každý z nás je plodem Boží myšlenky. Každý z nás je chtěn, každý je milován, každý je nutný.“³⁹

66. Texty o stvoření v knize Geneze podávají symbolickým a narativním jazykem hluboké učení o bytí člověka a jeho dějinné realitě. Z těchto příběhů plyne, že lidská existence se zakládá na třech těsně souvisejících a základních vztazích: k Bohu, k bližnímu a k zemi. Podle Bible byly tyto tři vitální vztahy zlomeny nejenom zvnějšku, ale také v našem nitru. Tímto zlomem je hřích. Harmonie mezi Stvořitelem, lidstvem a celým stvořením byla zničena, protože se nám zachtělo stanout na místě Božím a odmítli jsme se považovat za omezená stvoření. To znetvořilo také povahu příkazu podmanit si zemi (srov. *Gn 1,28*), obdělávat ji a sřežít (srov. *Gn 2,15*). Výsledkem bylo, že původně harmonický vztah člověka k přírodě se přetvořil na konflikt (srov. *Gn 3,17-19*). Proto je důležité, že harmonie, kterou svatý František z Assisi prožíval se všemi tvory, byla interpretována jako uzdravení onoho zlomu. Svatý Bonaventura říká, že skrze všeobecné smíření se všemi tvory byl František do určité míry vrácen do stavu původní nevinnosti.⁴⁰ Daleko od tohoto vzoru se dnes projevuje hřích v plné svojí destruktivní moci ve válkách, v různých formách násilí a špatném zacházení, opouštěním těch, kdo jsou nejvíce křehcí, a v útocích proti přírodě.

67. Nejsme Bůh. Země nás předchází a byla nám dána. To nám umožňuje odpovědět na obvinění, které bývá vznášeno proti židovsko-křesťanskému myšlení. Tvrdí, že příběh Geneze, který vybízí k podmanění země (srov. *Gn 1,28*), prý favorizuje neurvalé vykořisťování přírody, protože podává obraz člověka jakožto panovníka a ničitele. To není správná interpretace Bible, jak ji chápe církev. Ačkoli je pravdou, že křesťané občas interpretovali Písmo nesprávně, dnes je třeba důrazně odmítnout úsudek, podle něhož z toho, že jsme stvořeni k Božímu obrazu, a z příkazu podmanit si zemi, lze odvozovat absolutní vládu nad ostatním tvorstvem. Je důležité číst biblické texty v jejich kontextu a se správnou hermeneutikou a pamatovat, že nás vybízí „obdělávat a sřežít“ zahradu světa (srov. *Gn 2,15*). „Obdělávat“ znamená orat či pracovat na půdě, „sřežít“ znamená chránit, opatrovat, hájit, zachovávat, bdít. Implikuje to vztah odpovědné vzájemnosti mezi člověkem a přírodou. Každá komunita může brát z dober země to, co potřebuje k vlastnímu přežití, ale má také povinnost chránit ji a zaručovat kontinuitu její plodnosti pro budoucí generace. Země v posledku „náleží Hospodinu“ (*Žl 24,1*), Jemu patří „země i vše, co je na ní“ (*Dt 10,14*). Proto Bůh neguje každý nárok absolutního vlastnictví: „Země se nesmí prodávat natrvalo, neboť patří mně. Vy jste pro mne jen cizinci a přistěhovalci.“ (*Lv 25,23*).

68. Tato odpovědnost k zemi, která náleží Bohu, v sobě zahrnuje, že člověk obdařený inteligencí bude respektovat zákony přírody a delikátní rovnováhu mezi bytostmi tohoto světa, „neboť on rozkázal, a byly stvořeny! Umístil je na věčné časy, vydal zákon, který nepomine“ (*Žl 148,5b-6*). Z toho vyplývá skutečnost, že biblické zákonodárství předkládá člověku různé normy nejenom ve vztahu k jiným lidem, ale také ve vztahu k ostatním živým bytostem: „Nebudeš jen přihlížet, když na cestě padne osel tvého bratra nebo jeho býk. Narazíš-li na své cestě na ptačí hnízdo s holátkou či vejci, na kterémkoli stromě nebo na zemi, a matka bude pečovat o holátku či vejce, nezmocníš se matky spolu s mládřaty“ (*Dt 22,4.6*). V tomto smyslu není odpočinek sedmého dne žádán jenom po člověku, ale také „aby si odpočinul tvůj býk i tvůj osel“ (*Ex 23,12*). Tak si uvědomujeme, že Bible nezavdává podnět k despotickeému antropocentrismu nestarajícimu se o jiná stvoření.

39 Benedikt XVI., *Homilie při slavnostním zahájení Petrovské služby* (24. dubna 2005).

40 Srov. *Legenda Maiori*, VIII,1.

69. Můžeme zodpovědně užívat věci a jsme povoláni uznat, že ostatní živé bytosti mají hodnotu před Bohem, „chválí ho a velebí ho už jen tím, že existují,“⁴¹ neboť Pán se těší ze svého díla (srov. Žl 104,31). Právě pro svoji jedinečnou důstojnost a proto, že je obdařen inteligencí, je člověk povolán respektovat stvoření s jeho vnitřními zákony, poněvadž „Pán moudře založil zemi“ (Př 3,19). Dnes církev nemluví zjednodušujícím způsobem o naprosté podrobenosti ostatních tvorů člověku jako by neměli hodnotu sami osobě a my jimi mohli disponovat podle svého zálibení. Němečtí biskupové tak vysvětlili, že v souvislosti s jinými tvory „by bylo možné mluvit o prioritě jejich bytí před jejich užitečností.“⁴² *Katechismus* poukazuje na zvrácený antropocentrismus velice zřímá a důrazně: „Každý tvor je svým vlastním způsobem dobrý a dokonalý... Různí tvorové, které Bůh chtěl v jejich vlastním bytí, jsou každý svým způsobem odleskem nekonečné Boží moudrosti a dobroty. Proto každý člověk, aby se vyhnul nezřízenému užívání věcí, které pohrdá Stvořitelem a přináší zhoubné následky lidem i jejich prostředí, má respektovat dobrotu, jež je každému stvoření vlastní.“⁴³

70. V příběhu o Kainovi a Ábelovi vidíme, že žárlivost přiměla Kaina dopustit se krajní nespravedlnosti proti svému bratru. To způsobilo zlom ve vztahu mezi Kainem a Bohem a mezi Kainem a zemí, ze které byl vyhoštěn. Tento přechod zachycuje dramatický rozhovor mezi Bohem a Kainem. Bůh se ptá: „Kde je tvůj bratr Ábel?“ Kain říká, že neví a Bůh naléhá: „Cos to udělal? Hlas krve tvého bratra volá ke mně ze země. Proto buď proklet, (vyhnán) z úrodné země“ (Gn 4,9-11). Zanedbání závazku kultivovat a uchovávat správný vztah k bližnímu, o něhož jsem povinen pečovat a kterého mám chránit, ničí můj vnitřní vztah k sobě samému, k druhým, k Bohu i k zemi. Když jsou všechny tyto vztahy opomíjeny, když na zemi už nepřebývá spravedlnost - praví nám Bible - je v ohrožení veškerý život. Tomu nás učí příběh o Noem, když Bůh hrozí, že vyhladí lidstvo pro jeho trvalou neschopnost žít na výši požadavků spravedlnosti a pokoje: „Rozhodl jsem se skoncovat se vším živým, neboť země je plná bezpráví, které lidé páchají“ (Gn 6,13). Již v těchto starobylých příbězích oplývajících hlubokou symbolikou bylo obsaženo přesvědčení, které vnímáme dnes, že totiž všechno je ve vztahu a že autentická péče o náš vlastní život a naše vztahy k přírodě jsou neoddelitelné od bratrství, spravedlnosti a věrnosti ve vztahu k druhým.

71. I když „bylo na zemi mnoho lidské špatnosti“ (Gn 6,5), a Bůh „litoval, že udělal lidi na zemi“ (Gn 6,6), přesto se prostřednictvím Noeho, který si uchoval bezúhonnost a spravedlnost, rozhodl otevřít cestu spásy. Dal tak lidstvu možnost nového začátku. Stačí jediný dobrý člověk, aby byla naděje! Biblická tradice jasně stanoví, že tato rehabilitace s sebou nese znovuodhalení a respektování rytmů vepsaných do přírody rukou Stvořitele. Je to vidět například na zákonu o Šabatu. Sedmého dne Bůh přestal s veškerou prací, kterou vykonal. Bůh nařídil Izraeli, aby každého sedmého dne v týdnu slavil jako den odpočinku, Šabat (srov. Gn 2,2-3; Ex 16,23; 20,10). Na druhé straně byl pro Izrael a jeho zemi stanoven každých sedm let také sabatický rok (srov. Lv 25,1-4), během něhož byl uložen úplný odpočinek zemi, neselo se a sklízela se jen úroda nutná k přežití a k nabídce pohostinství (srov. Lv 25,4-6). Nakonec po uplynutí sedmi sedmiletí, tedy po čtyřiceti devíti letech bylo slaveno jubileum, rok všeobecného odpuštění a byla vyhlášena „v zemi svoboda všem jejím obyvatelům“ (Lv 25,10). Rozvoj tohoto zákonodárství měl za cíl zajistit rovnováhu a rovnost ve vztazích člověka k druhým lidem a k zemi, kde žil a pracoval. Současně to však bylo uznání

41 *Katechismus katolické církve*, 2416.

42 Německá biskupská konference, *Zukunft der Schöpfung – Zukunft der Menschheit. Erklärung der Deutschen Bischofskonferenz zu Fragen der Umwelt und der Energieversorgung* (1980), II, 2.

43 *KKC*, 339.

skutečnosti, že dar země a jejích plodů patří všemu lidu. Ti kdo obdělávali a opatrovali toto území, měli se s jeho plody dělit zvláště s chudými, vdovami, sirotky a cizinci: „Až budete ve své zemi sklízet obilí, nesmíš vyžnout své pole až k samému okraji a paběrkovat zbytky po žni. Ani svou vinici nesmíš sklídit dočista a zbytky hroznů své vinice nesmíš paběrkovat. Necháš je pro chudého a pro cizince“ (Lv 19,9-10).

72. Žalmy často vybízejí člověka, aby chválil Boha Stvořitele, který „rozprostřel na vodách zemi, jeho milosrdenství trvá navěky“ (Žl 136,6). Vybízejí však ke chvále také ostatní tvory: „Chvalte ho, slunce a měsíci, chvalte ho, všechny zářící hvězdy! Chvalte ho nebesa nebes a vody, které jsou nad nebesy! Ať chválí Hospodinovo jméno, neboť on rozkázal, a byly stvořeny!“ (Žl 148,3-5). Existujeme nejenom z moci Boží, ale před Ním a s Ním. Proto se Mu klaníme.

73. Spisy proroků zvou ke znovunalezení síly v obtížných chvílích rozjímáním o Boží moci, která stvořila veškerenstvo. Nekonečná moc Boží nás nepřivádí k útěku před Jeho otcovskou něhou, protože v Něm se snoubí cit i síla. Vskutku, každá zdravá spiritualita s sebou zároveň nese přijímání božské lásky a důvěrné klanění se Pánu pro jeho nekonečnou moc. V Bibli je Bůh, který osvobozuje a zachraňuje, Tím, který stvořil veškerenstvo, a tyto dva způsoby jednání jsou niterně a nerozlučně spojeny: „Ach, Pane, Hospodine, hle, svou velikou mocí a vztaženou paží jsi udělal nebe a zemi. Tobě není nic nemožné!... Vyvedl jsi svůj izraelský lid z egyptské země znameními a zázraky“ (Jer 32,17.21). „Věčný Bůh je Hospodin, který stvořil končiny země; nezemdlí a neunaví se, nelze vystihnout jeho moudrost. Znavenému dává sílu, bezmocnému rozmnožuje zdatnost“ (Iz 40,28b-29).

74. Zkušenost babylonského otroctví způsobila duchovní krizi, která vedla k prohloubení víry v Boha jasným vyjádřením Jeho stvořitelské všemohoucnosti povzbuzující lid k opětovnému nalezení naděje uprostřed neštěstí. Po mnoha staletích ve chvíli další zkoušky a dalšího pronásledování, když se římská říše snažila zavést absolutní nadvládu, věřící znovu nacházeli útěchu a naději umocněním důvěry ve všemohoucího Boha a zpívali: „Veliké a podivuhodné skutky, Pane, Bože vševládny! Spravedlivé a spolehlivé jsou tvé cesty!“ (Zj 15,3). Když Bůh mohl stvořit svět z ničeho, může také do tohoto světa zasáhnout a přemoci každou formu zla. Nespravedlnost tedy není nepřemožitelná.

75. Nemůžeme zastávat spiritualitu, která opomíjí všemohoucího Boha Stvořitele. Tak bychom se nakonec klaněli světským mocnostem anebo se stavěli na místo Pánovo až k nárokování si bezmezného pošlapávání reality, kterou stvořil. Ten nejlepší způsob, jak uvést člověka na jeho místo a odstranit jeho nárok být absolutním vládcem země, je v návratu k upřednostnění postavy Otce, Stvořitele a jediného vládce světa, protože jinak bude člověk vždycky tíhnout k tomu, že bude ukládat realitě svoje zákony a svoje zájmy.

III. Tajemství veškerenstva

76. Říci v židovsko-křesťanské tradici „stvoření“, je více než říci příroda, protože se to týká Božího plánu lásky, kde má každý tvor svoji hodnotu a svůj smysl. Příroda je často pojímána jako systém, který se analyzuje, chápe a řídí. Avšak stvoření může být chápáno pouze jako dar, který vychází z otevřené ruky Otce všech, jako realita osvětlená láskou, která nás svolává ke všeobecnému společenství.

77. „Jeho slovem vznikla nebesa“ (Žl 33,6). Tím je nám ukázáno, že svět pochází z rozhodnutí, nikoli z chaosu či náhody, a to jej činí ještě vznešenějším. Je tu svobodná volba vyjádřená stvořitelem slovem. Vesmír nevznikl jako výsledek svévolné všemohoucnosti, jako důkaz síly nebo touhy po sebepotvrzení. Základním důvodem veškerého stvoření je Boží láska: „Vždyť ty miluješ všechno, co je, a nic si neošklivíš z toho, cos udělal, neboť kdybys něco nenáviděl, nestvořil bys to“ (Mdr 11,28). Takto je každý tvor objektem něhy Otce, který mu přiděluje místo ve světě. Dokonce prchavý život té nejvíce bezvýznamné bytosti je objektem Jeho lásky; i několik sekund její existence zahrnuje svým citem. Svátý Basil Veliký říkával, že Stvořitel je také „nespočetná dobrota“⁴⁴ a Dante Alighieri mluvil o „lásce, z níž pohyb slunce má i všechny hvězdy“.⁴⁵ Proto se od stvořených věcí stoupá „až k Jeho milujícímu milosrdenství“.⁴⁶

78. Židovsko-křesťanské myšlení zároveň demytizovalo přírodu. Aniž by ji přestalo obdivovat pro její krásu a nezměrnost, nepřikládalo jí už božský charakter. Tím je opět zdůrazněn náš závazek vůči ní. Nelze se vracet k přírodě na úkor svobody a odpovědnosti člověka, který je součástí světa a má za úkol pěstovat vlastní schopnosti, aby jej chránil a rozvíjel jeho možnosti. Pokud uznáme hodnotu a křehkost přírody a současně schopnosti, které nám daroval Stvořitel, umožní nám to dnes učinit konec modernímu mýtu neomezeného materiálního pokroku. Křehký svět spolu s člověkem, kterého Bůh pověřil péčí o svět, interpeluje naši inteligenci, abychom poznali jak jej orientovat a kultivovat a jak omezovat svoji moc.

79. V tomto světě složeném z otevřených systémů, které spolu vzájemně komunikují, můžeme objevit nespočetné formy vztahů a participací. To nás vede také k myšlence na celek, který je otevřený Boží transcenci, v jejímž rámci se rozvíjí. Víra nám umožňuje interpretovat tajemný smysl a krásu toho, co se děje. Lidská svoboda může poskytnout svůj inteligentní přínos k pozitivní evoluci, ale může také zasadit další škody, nové příčiny utrpení a momenty skutečné regrese. To dává prostor nadšeným a dramatickým lidským dějinám schopným přeměnit se v rozkvět osvobození, růstu, spásy a lásky anebo v úpadek a vzájemné ničení. Proto se církev snaží nejenom upozorňovat na povinnost péče o přírodu, ale zároveň „má hájit člověka především proti sebezničení“.⁴⁷

80. Navzdory tomu Bůh, který chce jednat spolu s námi a opírat se o naši spolupráci, je s to učinit ze zla, které způsobujeme, něco dobrého, protože „Duch svatý má nekonečnou invenci, která je vlastní božské mysli a která dovede rozplést zauzlené lidské záležitosti, i ty nejkomplikovanější a neproniknutelné.“⁴⁸ Bůh chtěl určitým způsobem omezit sám sebe, když stvořil svět, který potřebuje rozvoj, a kde mnohé věci, které považujeme za zlo, hrozby či zdroje utrpení, jsou ve skutečnosti porodní bolesti, které podněcují ke spolupráci se Stvořitelem.⁴⁹ On je nejnítějněji přítomen v každé věci, aniž by podmiňoval autonomii svého stvoření, což také umožňuje oprávněnou autonomii pozemských skutečností.⁵⁰ Tato božská přítomnost, která zajišťuje trvání a rozvoj každého bytí, „je pokračováním stvořitelské činnosti“.⁵¹ Boží Duch naplnil svět potencialitou, která umožňuje, aby z

44 *Hom. In Hexameron*, 1,2,10.

45 *Božská komedie, Ráj*, Zpěv XXXIII, 145. vyd. SNKLU, Praha 1965.

46 Benedikt XVI., *Katecheze* 9. listopadu 2005.

47 Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, 51.

48 Jan Pavel II., *Katecheze* 24. dubna 1991.

49 Katechismus učí, že Bůh chtěl stvořit svět, který je na cestě ke konečné dokonalosti, což implikuje výskyt nedokonalostí i fyzického zla – srov. *Katechismus katolické církve*, 310.

50 *Gaudium et spes*, 36.

51 Tomáš Akvinský, *Summa Theologie*, I., q.104, art.1, ad4.

lůna samotných věcí vždycky vzešlo něco nového: „Příroda není ničím jiným než uměleckým záměrem, zejména božským, vepsaného do věcí, které tak směřují k určitému cíli. Jako by mistr stavitel lodí umožňoval dřevu samému pohybovat se, aby dostalo podobu lodě.“⁵²

81. Lidské bytí, třebaže zahrnuje také evoluční procesy, obsahuje novost, která není plně vysvětlitelná evolucí jiných otevřených systémů. Každý z nás disponuje osobní totožností schopnou vstoupit do dialogu s ostatními a s Bohem. Schopnost reflexe, usuzování, tvořivost, interpretace, umělecká tvorba a další originální schopnosti ukazují jedinečnost, která transcenduje fyzickou a biologickou oblast. Kvalitativní novost, kterou v sobě zahrnuje vznik osobního bytí uvnitř materiálního světa, předpokládá bezprostřední Boží čin, jedinečné povolání k životu a vztahu jistého „Ty“ k jinému „ty“. Na základě biblických textů považujeme člověka za subjekt, který nemůže být nikdy redukován na kategorii objektu.

82. Bylo by však také chybou myslet si, že další živé bytosti musejí být považovány za pouhé objekty podrobené svévolnému panství člověka. Je-li příroda chápána jako pouhý předmět zisku a zájmu, má to závažné následky také pro společnost. Pojetí, které posiluje svévoli silnějšího, přispělo k nezměrným nerovnostem, nespravedlnostem a násilnostem vůči většině lidstva, protože zdroje se stávají vlastnictvím toho, kdo přijde první, nebo toho, kdo je mocnější, a vítěz bere všechno. Ideál harmonie, spravedlnosti, bratrství a pokoje, který nabízí Ježíš, je opakem takového vzoru. On sám jej ve vztahu k mocným svojí doby vyjádřil takto: „Panovníci tvrdě vládnou nad národy a velmoži jim dávají cítit svou moc. Mezi vámi však tomu tak nebude. Ale kdo by chtěl být mezi vámi veliký, ať je vašim služebníkem“ (Mt 20,25-26).

83. Cílem cesty veškerenstva je plnost Boží, které již dosáhl zmrtvýchvstalý Kristus, osa všeobecného zranění.⁵³ Takto přidáváme další argument k odmítnutí jakékoli despotické a nezodpovědné vlády člověka nad ostatním stvořením. Konečným účelem ostatních tvorů nejsme my. Všichni jdou naopak s námi a skrze nás ke společnému cíli, kterým je Bůh, v transcendentní plnosti, kde vzkříšený Kristus objímá a osvěcuje všechno. Člověk obdařený inteligencí a láskou je přitahován Kristovou plností, je povolán přivést všechno tvorstvo k jeho Stvořiteli.

IV. Poselství každého tvora v harmonii veškerého stvoření

84. Důraz na to, že člověk je obrazem Božím, by neměl odvádět mysl od toho, že každý tvor má funkci a žádný není zbytečný. Veškerý hmotný svět je jazykem Boží lásky, bezmezná Boží sympatie k nám. Zem, voda, hory – všechno je Božím pohlazením. Dějiny vlastního přátelství s Bohem se vždycky rozvíjejí v určitém zeměpisném prostoru, který se stává velice osobním znamením, a každý z nás chová v paměti místa, jejichž připomínka mu velice prospívá. Kdo vyrostl mezi horami anebo kdo jako dítě sedával u potoka, z něhož pil, anebo kdo si hrál na náměstí ve své čtvrti, se při návratu do oněch míst cítí povoláván k obnově vlastní identity.

85. Bůh napsal nádhernou knihu, „jejíž stránky jsou tvořeny množstvím tvorů, kteří jsou ve světě.“⁵⁴ Biskupové Kanady vyjádřili dobře, že žádný tvor nezůstává stát mimo tento božský projev: „Od těch nejširších panoramat až k nejnepatrnějším formám života, je příroda stálým zdrojem úžasu

52 Tomáš Akvinský, *In octo libros Physicorum Aristotelis expositio*, lib. II, lectio 14.

53 Do této perspektivy spadá přínos P. Teilhard de Chardina; srov. Pavel VI., *Discorso in uno stabilimento chimico-farmaceutico* 24. února 1966; Jan Pavel II. *Lettera al reverendo P. George V. Coyne* 1. června 1988; Benedikt XVI., *Homilie při nešporách v Aostě* 24. července 2009.

54 Jan Pavel II., *Katecheze* 30. ledna 2002.

a úcty. A je také neustálým zjevením božského.“⁵⁵ Japonští biskupové řekli něco velice sugestivního: „Vnímat každého tvora, který zpívá hymnus svojí existence, znamená žít s radostí, v Boží lásce a naději.“⁵⁶ Nazírat stvoření umožňuje objevit v čemkoli nějaké poučení, které nám chce sdělit Bůh, protože „rozjímat o stvoření znamená pro věřícího naslouchat poselství, slyšet paradoxní a mlčenlivý hlas.“⁵⁷ Můžeme říci, že „vedle zjevení ve vlastním smyslu slova, jak je obsahuje Písmo svaté, je tudíž božským projevem také východ slunce i stmívání.“⁵⁸ Věnuje-li člověk pozornost tomuto projevu, naučí se poznávat sám sebe ve vztahu k ostatnímu tvorstvu: „Vyjádřením světa se vyjadřuji a zkoumám svoji posvátnost dešifrováním posvátnosti světa.“⁵⁹

86. Celek veškerenstva a jeho rozmanité vztahy lépe ukazují nevyčerpatelné bohatství Boha. Svátý Tomáš Akvinský moudře zdůraznil, že mnohost a různost pocházejí „z úmyslu prvního hybatele“, který chtěl, aby „to co každé věci chybí k tomu, aby mohla reprezentovat božskou dobrotu, doplňovaly ostatní věci,“⁶⁰ protože jeho dobrota „nemůže být náležitě reprezentována jediným tvorem.“⁶¹ Proto potřebujeme chápat rozmanitost věcí v množství jejich vztahů.⁶² Důležitost a smysl jakéhokoli tvora lze tedy chápat lépe, pokud je nazírán v celkovém plánu Božím. To učí *Katechismus*: „Vzájemná závislost tvorů je Boží záměr. Slunce a měsíc, cedr i malý květ, orel i vrabec: pohled na jejich nesčetné rozmanitosti a nerovnosti nám říká, že žádný tvor si sám nestačí, že tvorové existují jen ve vzájemné závislosti, aby se navzájem doplňovali a sloužili jeden druhému.“⁶³

87. Uvědoměním si odlesku Boha ve všem, co existuje, zakouší srdce touhu klanět se Pánu za všechno tvorstvo a spolu s ním, jak to ukazuje nádherný chvalozpěv svatého Františka z Assisi:

„Ať tě chválí, můj Pane, všechno, co jsi stvořil,
zvláště pak bratr slunce,
neboť on je den a dává nám světlo,
je krásný a září velkým leskem,
vždyť je, Nejvyšší, tvým obrazem.
Ať tě chválí, můj Pane, sestra luna a hvězdy,
stvořils je na nebi jasné, vzácné a pěkné.
Ať tě chválí, můj Pane, bratr vítr
a vzduch i oblaka, jasná obloha i každé počasí,
kterým živíš své tvory.
Ať tě chválí, můj Pane, sestra voda,
která je velmi užitečná, pokorná, vzácná a čistá.
Ať tě chválí, můj Pane, bratr oheň, kterým osvětluješ noc
a on je pěkný, příjemný, mocný a silný.“⁶⁴

55 Kanadská biskupská konference, komise pro sociální záležitosti. Pastorační list *You Love All That Exists...* *All Things Are Yours, God, Lover of Life* 4. října 2003.

56 Japonská biskupská konference, *Reverence for Life. A Message for the Twenty-First Century* 1. leden 2001.

57 Jan Pavel II., *Katecheze* 26. ledna 2000, 5.

58 Jan Pavel II. *Katecheze* 2. srpna 2000, 3.

59 Paul Ricoeur, *Philosophie de la volonté. 2. Finitude et Culpabilité*, Paris 2009, 216.

60 *Summa Theologiae* I, q. 47, art. 1.

61 *Tamtéž*

62 Srov. *tamtéž.*, art. 2, ad 1, art. 3.

63 *KKC*, 340.

64 *Chvalozpěv stvoření*, Františkánské prameny, 263.

88. Biskupové Brazílie vyzdvihli, že celá příroda, kromě toho, že manifestuje Boha, je místem Jeho přítomnosti. V každém stvoření přebývá Jeho oživující Duch, který nás volá ke vztahu s Ním.⁶⁵ Objev této přítomnosti v nás stimuluje rozvoj „ekologických ctností.“⁶⁶ Když o tom mluvíme, nezapomínejme, že existuje také nekonečná vzdálenost a že věci tohoto světa nemají plnost Boží. Jinak bychom tvorům neprokázali dobro, protože bychom jim nepřiznali jejich vlastní a autentické místo a žádali bychom od nich něco, co nám ve své nepatrnosti nemohou dát.

V. Univerzální společenství

89. Tvory tohoto světa nelze považovat za nějaké jmění bez vlastníka: „je to tvé, Pane, který miluješ život“ (*Mdr* 11,26). To vede k přesvědčení, že nás, všechny bytosti světa stvořené stejným Otcem, pojí neviditelné svazky, a tvoříme svého druhu univerzální rodinu, vznešené společenství, které nás nabádá k posvátné, milující a pokorné úctě. Chci připomenout, že „Bůh nás propojil s okolním světem tak těsně, že pustošení půdy představuje jistý druh onemocnění týkající se každého a vyhubení nějakého živočišného druhu můžeme chápat jako zmrzačení.“⁶⁷

90. To neznamená klást všechny živé bytosti na stejnou rovinu a odejmout člověku onu osobitou hodnotu, která v sobě zároveň zahrnuje hrozivou odpovědnost. A nezahrnuje ani zbožštění země, kterým bychom přišli o povolání spolupracovat s ní a chránit její křehkost. Takováto pojetí by ve snaze utéci od reality, která nás interpeluje, vytvářela novou nerovnováhu.⁶⁸ Někdy lze postřehnout určitou obsesi upírat člověku jakoukoli výjimečnost a bojovat za jiné druhy, aniž bychom bránili rovnou důstojnost všech lidí. Je zajisté třeba se znepokojovat tím, že s jinými živými bytostmi je nakládáno nezodpovědně, ale měly by nás rozhořčovat především enormní nerovnosti, které existují mezi námi, protože stále tolerujeme, že někteří přisuzují větší důstojnost sobě než druhým. Nevšímáme si, že někteří se řítí do ponižující bídy bez reálných možností na zlepšení, zatímco druzí nevědí, co dělat s majetkem, který vlastní, samolibě vystavují na odiv svoji domnělou nadřazenost a nechávají za sebou takové množství odpadků, že kdyby to dělali všichni, zničilo by to planetu. Nadále fakticky připouštíme, že někteří se cítí více lidmi než druzí, jako by se narodili s většími právy.

91. Nemůže být autentický pocit vnitřního spojení s ostatními bytostmi přírody, pokud v srdci zároveň chybí něha, soucit a starost o druhé lidi. Je zřejmé, že není koherentní ten, kdo bojuje proti obchodu se zvířaty, kterým hrozí vyhynutí, ale zůstává lhostejným vůči obchodování s lidmi, nestará o chudé anebo je rozhodnut zničit druhého člověka, který mu není vhod. Nikoli náhodou svatý František ve chvalozpěvu stvoření, jímž chválí Boha, dodává: „Ať tě chválí, můj Pane, ti, kdo odpouštějí pro tvou lásku.“ Všechno je propojeno. Proto je žádoucí starat se o životní prostředí a zároveň mít upřímně rád lidi a neustále se zasazovat o řešení problémů ve společnosti. **92.** Je-li srdce opravdu otevřené všeobecnému společenství, nic a nikdo není vyloučen z takovéhoho bratrství. Je také pravdou, že lhostejnost či krutost k ostatním tvorům tohoto světa se nakonec určitým způsobem vždycky přenesou na chování k ostatním lidem. Srdce je jedno jediné a tatáž ubohost, která vede ke špatnému nakládání se zvířetem, se zanedlouho projeví ve vztahu k jiným lidem. Každé špatné zacházení s jinými tvory „odporuje lidské důstojnosti“.⁶⁹ Nemůžeme se

65 Brazílská biskupská konference, *A Igreja e a questão ecológica*, 1992, 53-54.

66 *Tamtéž*, 61.

67 *Evangelii gaudium*, 215.

68 Srov. Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, 14.

69 *Katechismus katolické církve*, 2418.

považovat za doopravdy milující lidi, pokud vylučujeme ze svých zájmů část reality: „Pokoj, spravedlnost a ochrana stvoření jsou tři vzájemně spojené otázky, které nelze oddělit a jednat o nich odděleně, aniž bychom znovu upadli do redukcionismu.“⁷⁰Všechno je ve vztahu, a my, všichni lidé, jsme sjednoceni jako bratři a sestry na podivuhodné cestě, spojeni láskou, kterou chová Bůh ke každému svému tvoru a která něžným citem pojí také nás k bratru slunci, sestře luně, sestře řece a matce zemi.

VI. Společné určení dober

93. Věřící a nevěřící se dnes shodují v tom, že země je společným dědictvím, jehož plody mají sloužit všem. Pro věřící se to stává otázkou věrnosti Stvořiteli, protože Bůh stvořil svět pro všechny. V důsledku toho každý ekologický přístup musí zahrnovat sociální perspektivu, která bere na zřetel základní práva těch nejvíce znevýhodněných. Princip podřazenosti soukromého vlastnictví všeobecné destinaci dober a všeobecné právo na jejich užívání je „zlaté pravidlo“ sociálního jednání a „první zásadou celého společensko-mravního řádu.“⁷¹ Křesťanská tradice nikdy neuznávala právo na soukromé vlastnictví za absolutní či nedotknutelné a zdůrazňovala sociální funkci jakékoli formy soukromého vlastnictví. Svátý Jan Pavel II. toto učení připomínal velmi důrazně, když řekl, že „Bůh daroval zemi celému lidskému pokolení, aby dávala obživu všem jeho členům, *aniž by někoho vylučoval nebo zvýhodňoval*“.⁷² To jsou pregnantní a silná slova. Povšiml si, že „model rozvoje, který by nerespektoval a nepodporoval lidská práva, osobní a společenská, hospodářská a politická, včetně práv národů, by nebyl důstojný člověka.“⁷³ Velice jasně vysvětlil, že „církev sice brání legitimní právo na soukromé vlastnictví, ale s nemenší jasností také učí, že každé soukromé vlastnictví je vždycky obtíženo sociální hypotékou, protože dobra mají všeobecnou destinaci, kterou jim určil Bůh.“⁷⁴ Proto tvrdí, že „neodpovídá Božímu plánu spravovat tento dar způsobem, kterým z něho mají užitek jenom málokteři.“⁷⁵ To vážně zpochybňuje nespravedlivé návyky části lidstva.⁷⁶

94. Bohatý a chudý mají rovná práva, protože „oba je učinil Pán“ (*Př* 22,2), „stvořil malého i velkého“ (*Mdr* 6,7) a „dává vycházet svému slunci pro zlé i pro dobré“ (*Mt* 5,45). To má praktické důsledky, které vypočítávají biskupové Paraguaye: „Každý rolník má přirozené právo vlastnit přiměřený pozemek půdy, kde by mohl postavit svůj dům, pracovat pro obživu rodiny a mít zabezpečenou vlastní existenci. Toto právo musí být zaručeno, aby jeho uplatňování nebylo iluzorní, nýbrž reálné. Znamená to, že kromě vlastnictví, musí mít rolník k dispozici prostředky technické formace, půjčky, pojištění a přístup na trh.“⁷⁷

95. Životní prostředí je kolektivní dobro, poklad celého lidstva a odpovědnost všech. Kdo vlastní jeho část, pak jenom ku prospěchu všech. Pokud tak nejednáme, zatěžujeme svědomí popíráním existence druhých. Proto si biskupové Nového Zélandu položili otázku, co znamená příkázání „nezabiješ“, když „dvacet procent světové populace spotřebovává zdroje v takové míře, že okrádá chudé národy i budoucí generace o to, co potřebují k přežití.“⁷⁸

70 Dominikánská biskupská konference, *Sobre la relación del hombre con la naturaleza* 15. března 1987.

71 Jan Pavel II., *Laborem exercens*, 19.

72 Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 31.

73 Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 33.

74 Jan Pavel II., *Promluva k indiánům a vesničanům Mexika*, Cuilapán 29. ledna 1979, 6.

75 Jan Pavel II., *Homilie při mši pro zemědělce v Recife*, Brazílie 7. července 1980, 4.

76 Jan Pavel II., *Poselství ke Světovému dni míru 1990*, 8.

77 Paraguayaská biskupská konference, *El campesino paraguayo y la tierra* 12. června 1983, 2,4d.

78 Novozélandská biskupská konference, *Statement on Environmental Issues*, Wellington 1. září 2006.

VII. Ježíšův pohled

96. Ježíš si přisvojuje biblickou víru v Boha stvořitele a zdůrazňuje zásadní danost: Bůh je Otec (srov. *Mt 11,25*). Dialogem se svými učedníky Ježíš povzbuzoval k rozpoznání otcovského vztahu, který má Bůh ke svým tvorům a dojemným způsobem jim kladl na srdce, že každý z nich je v Jeho očích důležitý: „Copak se neprodává pět vrabců za dva halíře? A ani jediný z nich není u Boha zapomenut“ (*Lk 12,6*). „Podívejte se na ptáky: Nesejí ani nežnou ani neshromažďují do stodol, a váš nebeský Otec je živí“ (*Mt 6,26*).

97. Pán mohl vybízet druhé, aby byli pozorní ke kráse, jež je ve světě, protože On sám byl v nepřetržitém kontaktu s přírodou a věnoval jí pozornost naplněnou sympatiemi a úžasem. Když procházel končinami své země, zastavoval se, aby nazíral krásu, kterou zasel jeho Otec, a vybízel učedníky, aby ve věcech postřehovali božské poselství: „Zvedněte oči a podívejte se na pole: jsou už bílá ke žnám“ (*Jan 4,35*). „Nebeské království je jako hořčičné zrno, které člověk vzal a zasel na svém poli. Je sice menší než všechna semena, ale když vyrostе, je větší než ostatní zahradní rostliny a stane se z něho keř, takže přilétají ptáci a hnízdí v jeho větvích“ (*Mt 13,31-32*).

98. Ježíš žil v plné harmonii se stvořením a ostatní se tomu divili: „Kdo to jenom je, že ho poslouchá i vichřice a moře?“ (*Mt 8,27*). Nepůsobil jako nějaký asketa odtržený od světa nebo nepřítel příjemností života. Sám o sobě říkal: „Přišel Syn člověka, jí a pije, a říkají: »Je to žrout a pijan.«“ (*Mt 11,19*). Byl dalek filosofiím, které pohrdaly tělem, hmotou a realitou tohoto světa. Tyto nezdravé dualismy však měly v průběhu dějin značný vliv na některé křesťanské myslitele a deformovaly evangelium. Ježíš pracoval svými rukama a byl v denním kontaktu s materií stvořenou Bohem, aby jí dal formu svojí řemeslnou dovedností. Stojí za zmínku, že tomuto nasazení věnoval větší část svého života, v jednoduché existenci, která nevzbuzovala žádný podiv: „Copak to není tesař, syn Mariin?“ (*Mk 6,3*). Tak posvětil práci a udělil jí zvláštní hodnotu pro naše zrání. Svätý Jan Pavel II. učil, že „když člověk snáší námahu práce v jednotě s Kristem, který byl pro nás ukřižován, spolupracuje jistým způsobem s Božím Synem na vykoupení lidstva“.⁷⁹

99. Podle křesťanského chápání reality prochází úděl celého stvoření tajemstvím Krista: „Všecko je stvořeno skrze něho a pro něho“ (*Kol 1,16*).⁸⁰ Prolog Janova evangelia (1,1-18) podává stvořitelenskou činnost Krista jakožto božského Slova (*Logos*). Tento prolog však zaskakuje svým tvrzením, že toto Slovo se „stalo tělem“ (*Jan 1,14*). Jedna Osoba z Trojice vstoupila do stvořeného kosmu a sdílela jeho úděl až na kříž. Od počátku světa, ale především počínaje vtělením, působí Kristovo tajemství v celku přirozené reality, aniž by tím narušovalo její autonomii.

100. Nový zákon k nám promlouvá nejenom o pozemském Ježíši a jeho tak konkrétním a milujícím vztahu se světem. Ukazuje Jej také vzkříšeného a oslaveného, přítomného v celém stvoření svojí všeobecnou vládou: „Bůh totiž rozhodl, aby se v něm usídlila veškerá plnost dokonalosti a že skrze něho usmíří se sebou všecko tvorstvo jak na nebi, tak na zemi tím, že jeho krví prolitou na kříži zjedná pokoj“ (*Kol 1,19-20*). To nás přivádí ke konci časů, až Syn odevzdá všechno Otci, takže bude „Bůh všechno ve všem“ (*1 Kor 15,28*). Takto se tvorstvo tohoto světa již nejeví jako pouhá přirozená realita, protože Vzkříšený ji tajemně obestírá a orientuje k údělu plnosti. Samy polní květy i ptáci, jež s úžasem nazíral svými lidskýma očima, jsou teď naplněni Jeho zářivou přítomností.

⁷⁹ Jan Pavel II., *Laborem exercens*, 27.

⁸⁰ Z tohoto důvodu mohl svätý Justin mluvit „semenech Slova“ ve světě: srov. *II Apologia* 8,1-2; 13,3-6).

KAPITOLA TŘETÍ: Lidský kořen ekologické krize

101. Je k ničemu popisovat příznaky, pokud nepoznáme lidský kořen ekologické krize. Existuje určitý vychýlený způsob chápání života, který protirečí realitě do té míry, že ji ničí. Proč bychom se u toho nemohli pozastavit a reflektovat o tom? Navrhují soustředit se na dominující technokratické paradigma a na místo, které v něm zaujímá člověk a jeho činnost ve světě.

I. Technologie: kreativita a moc

102. Lidstvo vstoupilo do nové éry, v níž nás moc technologie přivedla na křižovatku. Jsme dědici dvou staletí enormních změn: parní stroj, železnice, telegraf, elektřina, automobil, letadlo, chemický průmysl, moderní medicína, informatika a v nedávné době digitální revoluce, robotika, biotechnologie a nanotechnologie. Je správné mít radost se z těchto pokroků a nadchnout se pro široké možnosti, které se před námi otevírají těmito neustálými novinkami, protože „věda a technologie jsou obdivuhodným produktem lidské kreativity, která je darem Božím.“⁸¹ Transformace přírody za účelem využití je pro lidský rod charakteristická již jeho počátků, a technika „je výrazem úsilí lidského ducha o postupné překonávání materiálního omezení“.⁸² Technologie učinila přítrž nespočetným zlům, kterými byl člověk sužován a omezován. Nemůžeme si nevážit dosažených pokroků a neděkovat za ně, zejména v medicíně, strojírenství a komunikacích. A jak neuznat všechno to úsilí mnoha vědců a techniků, kteří vypracovali alternativy udržitelného rozvoje.

103. Správně orientovaná technověda je s to nejenom produkovat skutečně cenné věci ke zvýšení kvality lidského života, počínaje předměty domácího užití až k velkým dopravním prostředkům, mostům, budovám a veřejným prostorám. Je schopna produkovat také krásno a umožnit člověku ponořenému do materiálního světa „skočit“ do krásného prostředí. Copak lze popřít krásu letadla nebo některých mrakodrapů? Existují cenná malířská a hudební díla, která vznikla použitím nových technických nástrojů. Takto v touze po umělecké kráse a v tom, kdo tuto krásu nazírá, dochází ke skoku do jakési specificky lidské plnosti.

104. Nemůžeme však nevědět, že nukleární energie, biotechnologie, informatika, poznání našeho vlastního DNA a jiné možnosti, kterých jsme dosáhli, nám nabízejí strašlivou moc. Těm, kdo jsou držiteli těchto poznatků a ekonomické moci k jejich využití, dávají zarážející vládu nad celým lidským rodem a světem. Nikdy nemělo lidstvo samo nad sebou takovou moc a nic nezaručuje, že ji použije dobře, zejména vezme-li se do úvahy způsob, jakým ji dosud používá. Stačí připomenout atomové bomby shozené v půli 20. století, jakož i velký rozvoj technologie, kterým se chlubil nacismus, komunismus a jiné totalitní režimy při likvidaci milionů lidí, a nezapomínejme, že dnes válka disponuje nástroji ještě vražednějšími. V jakých rukou je a do jakých může přijít tato moc? Je hrozivě riskantní, aby spočívala v nepatrné části lidstva.

105. Má se za to, že „každý přírůstek moci prostě znamená pokrok, zvýšení bezpečí, užitku, blahobytu, životního elánu, sebevědomí,“⁸³ jako by realita, dobro a pravda spontánně prýštily ze samotné moci technologie a ekonomie. Faktem je, že „moderní člověk není vychován ke správnému

81 Jan Pavel II., *Promluva k představitelům vědy, kultury a vysokoškolských studií Univerzity Spojených národů*, Hirošima, 25. února 1981, 3.

82 Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, 69.

83 Romano Guardini, *Konec novověku*, Vyšehrad, Praha 1992, str. 65.

užívání moci,⁸⁴ protože nezměrný rozmach technologie nebyl provázen rozvojem člověka, pokud jde o odpovědnost, hodnoty a svědomí. Každá epocha je nakloněna chabému sebepoznání svých omezení. Z tohoto důvodu je možné, že lidstvo dnes nepozoruje vážnost výzev, před nimiž stojí, „a stále roste nebezpečí, že člověk užije moci nesprávně“, jelikož „nepodléhá normám svobodného lidského rozhodování a řídí se pouze údajně nezbytnými požadavky obecného užitku a zajištění.“⁸⁵ Člověk není plně autonomní. Jeho svoboda chátrá, svěřuje-li se slepým silám nevědomí, bezprostředním potřebám, egoismu a brutálnímu násilí. V tomto smyslu je obnažen a vystaven své vlastní moci, která neustále roste, aniž by měl nástroje k její kontrole. Může disponovat povrchními mechanismy, ale lze tvrdit, že mu chybí solidní a náležitá etika, kultura a spiritualita, která by mu skutečně kladla meze a udržovala jej v rámci jasnozřivého sebeovládání.

II. Globalizace technokratického paradigmatu

106. Zásadní problém je jiný, ještě hlubší, totiž způsob, jakým lidstvo de facto učinilo z technologie a jejího rozvoje *homogenní a jednorozměrné paradigma*. V tomto paradigmatu ční pojem subjektu, který se v logicko-racionálním procesu postupně dobírá chápání a tím vlastnění vnějšího objektu. Tento subjekt se vyjadřuje stanovováním experimentální vědecké metody, která již výslovně je technikou vlastnění, nadvlády a transformace. Je to jako by subjekt stál před beztvarem realitou, která je zcela svolná nechat sebou manipulovat. Zásahy člověka do přírody existovaly vždycky, ale po dlouhou dobu se vyznačovaly tím, že doprovázely a spolupracovaly s možnostmi, které mu nabízela. Šlo o to dosáhnout toho, co přirozená realita sama umožňovala jakoby podáním ruky. Naproti tomu stojí nyní zájem vydobýt z věcí vše, co je možné, vztažením lidské ruky, která je nakloněna ignorovat či opomíjet samu realitu toho, co má před sebou. Proto si člověk a věci přestali přátelsky podávat ruce a stali se soupeři. Odtud se snadno přechází k ideji nekonečného či neomezeného růstu, který tolik nadchnul ekonomy, teoretiky finančnictví a technology. Předpokladem je lež o nekonečné dostupnosti dober planety, což vede ke snaze „vymačkat“ ji až na doraz a ještě více. Jde o falešný předpoklad, že „existuje neomezené množství energie a použitelných prostředků, jejichž obnova je možná, a že negativní účinky manipulací přírody mohou být snadno vstřebány.“⁸⁶

107. Můžeme proto tvrdit, že u počátku mnoha těžkostí nynějšího světa je především - ne vždy vědomá - tendence koncipovat metodologii a cíle technovědy podle paradigmatu chápání, které podmiňuje život lidí i fungování společnosti. Účinky aplikace tohoto modelu na celou, lidskou i sociální realitu dokládá zhoršování životního prostředí, které je znamením redukcionismu, který postihuje lidský život a společnost ve všech jejích dimenzích. Je třeba uznat, že technické produkty nejsou neutrální, protože vytvářejí osnovu, která podmiňuje životní styly a orientuje sociální možnosti směrem k zájmům určitých mocenských skupin. Určitá rozhodnutí, která vypadají čistě účelově, se ve skutečnosti vztahují k takovému typu sociálního života, jehož rozvoj je zamýšlen.

108. Je nemyslitelné zastávat jiné kulturní paradigma a sloužit si technikou jako pouhým nástrojem, protože technokratické paradigma se stalo natolik dominantním, že je velmi obtížné odhlédnout od jeho zdrojů a ještě obtížnější užívat jeho zdroje a nenechat se ovládnout jeho logikou. Je kontra-kulturní zvolit si životní styl, jehož cíle alespoň zčásti nezávisí na technice, jejích nákladech a na její globalizující a odosobňující moci. Technika má totiž tendenci postupovat tak, že nic nezůstane

84 *Tamtéž*, str. 66.

85 *Tamtéž*, str. 66.

86 Papežská rada Iustitia et Pax, *Kompendium sociálního učení církve*, 462.

mimo sféru její železné logiky, a „člověk budoucnosti bude vědět, že v technice nejde koneckonců ani o užitek, ani o blahobyt, nýbrž o moc, o vládnutí v nejvlastnějším smyslu slova“.⁸⁷ Proto „zasahuje do přírodních sil stejně jako do lidského života“.⁸⁸ Tak se redukuje schopnost rozhodovat, ta nejautentičtější svoboda a prostor pro alternativní kreativitu jednotlivců.

109. Technokratické paradigma se snaží ovládat také ekonomii a politiku. Ekonomie zahrnuje každý technologický rozvoj s cílem profitovat a nevěnovat pozornost eventuálním negativním důsledkům na člověka. Finančnictví dusí reálnou ekonomiku. Nepřijalo se poučení ze světové finanční krize a velmi pomalu se přijímá lekce ze zhoršování životního prostředí. V některých kruzích se prohlašuje, že nynější ekonomie a technologie vyřeší všechny problémy životního prostředí stejným způsobem, jakým se v neakademické řeči tvrdí, že problémy hladu a bídy ve světě se vyřeší jednoduše růstem trhu. Není to otázka ekonomických teorií, které se dnes patrně nikdo neodvažuje hájit, nýbrž jejich zasazení do faktického ekonomického vývoje. Ti, kteří to nezastávají slovy, činí tak skutky, když se zdá, že je nezajímá správná úroveň produkce, lepší distribuce bohatství, odpovědná péče o životní prostředí nebo práva budoucích generací. Svým jednáním tvrdí, že cíl maximalizovat zisky je postačující. Trh sám však nezaručuje integrální lidský rozvoj a sociální inkluzi.⁸⁹ Mezitím probíhá „marnotratný a na konzum orientovaný »nadměrný rozvoj«, který nepřipustně kontrastuje s přetrvávající nelidskou bídou,“⁹⁰ a přitom s dostatečnou hbitostí nezasahují ekonomické instituce a sociální programy, které by těm nejchudším umožnily pravidelný přístup k základním zdrojům. Neberou se dostatečně na zřetel nejhlubší kořeny nynějších nerovností, které mají co do činění se zaměřením, cíli, smyslem a sociálním kontextem technologického a ekonomického růstu.

110. Specializace, která je vlastní technologii, značně ztěžuje ucelený pohled. Fragmentace vědění zprošťuje ze své funkce, jakmile se přijímají konkrétní opatření, a často vede ke ztrátě smyslu pro celek a vztahy mezi věcmi, pro širší horizont a smysl, který se stává nedůležitým. Samotný tento fakt brání hledat vhodné cesty k řešení těch nejsložitějších problémů nynějšího světa, zejména těch, které se týkají životního prostředí a chudých a kterým nelze čelit na základě jediného hlediska či jediného typu zájmů. Věda, která chce nabízet řešení velkých otázek, musí nezbytně brát zřetel na všechno, co přineslo poznání v jiných oblastech vědění, včetně filosofie a sociální etiky. Tento postup je však dnes velmi obtížně uskutečnitelný. Proto ani nelze rozpoznat etické horizonty, které jsou opěrnými body. Život začíná být pouhým odevzdáním se do podmíněnosti techniky, která je chápána jako hlavní zdroj interpretace života. V konkrétní realitě, která nás interpeluje, se objevují různé příznaky vykazující toto pochybení, jako je zhoršování životního prostředí, úzkost, ztráta smyslu pro život i společnost. Tak se znovu ukazuje, že „realita je víc než idea“.⁹¹

111. Ekologickou kulturu nelze redukovat na řadu urgentních a dílčích odpovědí na problémy, které vyvstávají v souvislosti se zhoršeným životním prostředím, vyčerpáním přírodních zdrojů a znečištěním. Měla by nabízet jiný pohled, myšlení, výchovný program, životní styl a spiritualitu, které zformují odpor proti postupu technokratického paradigmatu. Jinak i ty nejlepší ekologické iniciativy mohou skončit v téže globalizované logice. Hledat pouze technickou pomoc pro každý problém životního prostředí, který vznikne, znamená izolovat věci, které ve skutečnosti souvisejí, a skrývat pravé a hlubší problémy světového systému.

87 Romano Guardini, Konec novověku, str. 47.

88 *Tamtéž*, str. 47.

89 Srov. Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, 35.

90 *Tamtéž*, 22.

91 *Evangelii gaudium*, 231.

112. Je však možné znovu rozšířit pohled, svoboda je schopna ohraničit techniku, usměrnit ji a dát ji do služeb jiného typu pokroku, zdravějšího, lidštějšího, sociálnějšího a integrálnějšího. Osvobození od vládnoucího technokratického paradigmatu v některých okolnostech skutečně nastává. Například, rozhodne-li se malá komunita výrobců pro méně znečišťující produkci a podporuje-li nekonzumní model života, štěstí a soužití. Anebo orientuje-li se technika prioritně na řešení konkrétních problémů druhých ve snaze pomoci jim žít důstojněji a s úlevou v soužení. A dále když tvořivé hledání krásy a její kontempace dovedou překonat objektivizující moc určitým druhem spásy, která se uskutečňuje v krásu a v člověku, který je kontempluje. Autentické lidství, které vybízí k nové syntéze, patrně přebývá uprostřed technologické civilizace téměř nepozorovaně jako mlha, která proniká pod zavřenými dveřmi. Bude to stálý příslib, který navzdory všemu vzejde jako umíněný odpor z toho, co je autentické?

113. Na druhé straně se zdá, že lidé dnes nevěří ve šťastnou budoucnost, nedůvěřují slepě v lepší zítřky vzhledem k nynějšímu stavu světa a technických schopností. Uvědomují si, že pokrok vědy a techniky se nerovná pokroku lidstva a dějin, tuší, že existují jiné základní cesty ke šťastné budoucnosti. Přece si však nedovede představit, že se zřekne možností, které nabízí technologie. Lidstvo se hluboce změnilo a hromadění neustálých novinek zasvěcuje do pomíjivosti, která nás strhává do povrchnosti jediným směrem. Je stále obtížnější pozastavit se a obnovit hloubku prožívání. Odráží-li architektura ducha doby, pak obří stavby a sériové domy vyjadřují ducha globalizované techniky, v níž se ustavičná novost výrobků pojí s tísnivou nudou. Nepoddávejme se tomu a nezříkejme se otázek po cílech a smyslu všech věcí. Jinak budeme legitimizovat pouze faktický stav a budeme potřebovat stále více náhražek k zaplnění prázdnoty.

114. To co se děje, nás staví před naléhavost přistoupit k odvážné kulturní revoluci. Věda a technologie nejsou neutrální, ale mohou od začátku do konce určitého procesu implikovat různé úmysly a možnosti a mohou se utvářet různými způsoby. Nikdo se nechce vrátit do jeskyní, ale je nezbytné zpomalit chod a podívat se realitu jiným způsobem, sebrat pozitivní a udržitelný pokrok a zároveň obnovit hodnoty a velké cíle, které byly zničeny bezuzdnou megalomanií.

III. Krize a konsekvence moderního antropocentrismu

115. Moderní antropocentrismus paradoxně vedl k povýšení technického rozumu nad realitu, protože lidská bytost „nevidí v přírodě ani závaznou normu svého života, ani své útočiště. Přístupuje k ní nepředpojatě, věcně; je prostorem a látkou pro jeho dílo, do něhož dává vše, bez ohledu na následky.“⁹² Tak se umenšuje vnitřní hodnota světa. Avšak neobjeví-li člověk znovu svoje pravé místo, neporozumí náležitě sobě samému a nakonec se postaví na odpor samotné realitě. „Nejen zemi dal Bůh člověku, aby ji užíval s přihlédnutím k původnímu cíli tohoto statku, který mu byl darován. Bůh dal člověku také jeho samého, a proto musí člověk respektovat přirozené a morální struktury, jimiž byl vybaven.“⁹³

116. V novověku došlo ke značnému antropocentrickému vybočení, které dnes v jiném hávu nadále podkopává každý odkaz na něco společného a každý pokus o posílení sociálních svazků. Nadešla proto chvíle věnovat opět pozornost realitě a omezením, která ukládá a která také představují možnost zdravějšího a plodného, lidského a sociálního rozvoje. Neadekvátní prezentace křesťanské

92 Romano Guardini, *Konec novověku*, str. 47.

93 Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 38.

antropologie vedla k prosazování mylného pojetí vztahu člověka ke světu. Vícekrát byl šířen prometeovský sen vlády nad světem, který vyvolal dojem, že pečovat o přírodu je něco, co je pro slabochy. Správná interpretace člověka jako pána světa jej však chápe jako zodpovědného správce.⁹⁴

117. Nedostatek starosti o přehledu škod a ekologický dopad rozhodnutí je pouze zjevným odrazem nezájmu uznat poselství, které má příroda vepsána ve svojí struktuře. Neuznává-li se v samotné realitě důležitost chudého člověka, lidského embrya a postiženého člověka, abychom zmínili jen některé příklady, stěží bude nasloucháno volání samotné přírody. Všechno je propojeno. Pokud se člověk prohlašuje za nezávislého na realitě a ustanovuje se absolutním vládcem, rozpadá se samotný základ jeho existence, protože „místo toho, aby plnil svůj úkol Božího spolupracovníka na díle stvoření, staví se člověk na místo Boha a vyvolává tím nakonec vzpouru přírody.“⁹⁵

118. Tato situace nás vede k trvalé schizofrenii, která sahá od technokratické exaltace, jež nepřiznává ostatním bytostem vlastní hodnotu, až k reakci popírající veškerou svébytnou hodnotu člověka. Od lidství však nelze odhlížet. Bez obnoveného lidského bytí nevznikne žádný nový vztah k přírodě. Neexistuje ekologie bez adekvátní antropologie. Je-li člověk považován jenom za bytost navíc, která vzešla ze souhry náhod či z nějakého fyzického determinismu, „vzniká riziko oslabení vědomí odpovědnosti ve svědomí lidí.“⁹⁶ Vychýlený antropocentrismus nemusí nutně ustoupit „biocentrismu“, protože by to vedlo k zavedení nové nerovnováhy, která nejenom neřeší problémy, ale přidává další. Nelze žádat od člověka závazek ke světu, pokud se zároveň neuznají a nedocení jeho svébytné schopnosti poznání, vůle, svobody a odpovědnosti.

119. Kritika vychýleného antropocentrismu by neměla klást na druhé místo ani hodnotu vztahů mezi lidmi. Je-li ekologická krize výrazem či vnějším projevem etické, kulturní a duchovní krize novověku, nelze si namlouvat, že uzdravíme svůj vztah k přírodě a životnímu prostředí bez uzdravení všech základních lidských vztahů. Požaduje-li křesťanské myšlení pro člověka svébytnou hodnotu převyšující ostatní tvory, dává tak prostor k docenění každého lidského jedince a podněcuje tím k respektu vůči druhému. Otevřenost vůči „ty“ schopná poznat, milovat a vést dialog, je nadále obrovskou vznešeností lidské osoby. Proto není třeba kvůli adekvátnímu vztahu k přírodě umenšovat sociální dimenzi člověka, ani jeho transcendenci, jeho otevřenost božskému „Ty“. Nelze totiž prosazovat vztah k životnímu prostředí a odhlížet od vztahu k ostatním lidem a k Bohu. Byl by to projev romantického individualismu oděného do ekologické krásy a dusivého uzavření se v imanenci.

120. Poněvadž je všechno ve vztahu, není ochrana přírody slučitelná s ospravedlňováním umělého potratu. Nejeví se jako uskutečnitelná výchova k přijetí slabých bytostí, které nás obklopují a někdy jsou otravné a neodbytné, pokud se neposkytne ochrana lidskému embryu, třebaže jeho příchod někdy způsobuje nepříjemnosti a těžkosti: „Ztrácí-li se osobní a společenská vnímavost k přijímání nového života, ochabují i jiné formy přijetí užitečné pro společenský život.“⁹⁷

94 Srov. Deklarace *Love for Creation. An Asian Response to the Ecological Crisis*, 31.ledna – 5. února 1993),3.3.2.

95 Jan Pavel II. *Centesimus annus*, 37.

96 Benedikt XVI., *Poselství ke Světovému dni míru 2010*, 2.

97 Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, 28.

121. Dosud se čeká na rozvoj nové syntézy, která překoná falešné dialektiky posledních století. Samotné křesťanství, které věrně uchovává svoji identitu a poklad pravdy, který přijalo od Ježíše Krista, se vždycky znovu promýšlí a vyjadřuje v dialogu s novými dějinnými situacemi, aby tak dalo rozkvět svojí nepomíjivé novosti.⁹⁸

Praktický relativismus

122. Vychýlený antropocentrismus způsobuje vychýlený životní styl. V apoštolské exhortaci *Evangelii gaudium* jsem se zmínil o praktickém relativismu, kterým se vyznačuje naše doba a který je „ještě nebezpečnější než ten věroučný“.⁹⁹ Klade-li člověk sám sebe do středu, dává koneckonců absolutní prioritu svým podružným zájmům a všechno ostatní se stává relativním. Neměla by proto překvapovat skutečnost, že spolu s všudypřítomností technokratického paradigmatu a adorace neomezené lidské moci se v subjektech rozvine tento relativismus, ve kterém se všechno stává irelevantní, pokud to neslouží vlastním bezprostředním zájmům. Je v tom logika, která umožňuje chápat, jak se vzájemně živí postoje, které vyvolávají současně zhoršování životního prostředí i sociální úpadek.

123. Kultura relativismu je toutéž patologií, která nutí člověka využívat druhého a zacházet s ním jako s pouhým objektem, ukládá mu nucené práce anebo jej uvrhuje do otroctví v důsledku zadlužení. Je to tatáž logika, která vede k sexuálnímu zneužívání dětí nebo k opouštění starých lidí, kteří už nejsou užiteční. Je to také vnitřní logika těch, kdo tvrdí: nechme neviditelné síly trhu regulovat ekonomiku, protože jejich škodlivé účinky na společnost a přírodu jsou nevyhnutelné. Pokud neexistují objektivní pravdy, ani stabilní principy kromě uspokojování vlastních aspirací a bezprostředních potřeb, jaké hranice může mít obchodování s lidmi, organizovaný zločin, obchod s drogami, obchod s „krvavými diamanty“ a srstí zvířat, kterým hrozí vyhynutí? Není to tatáž relativistická logika, která ospravedlňuje získávání orgánů od chudých za účelem jejich prodeje nebo jejich využití k experimentům anebo skartaci dětí, protože nevyhovují přáním svých rodičů? Je to stejná logika „na jedno použití“, která produkuje množství odpadků jenom v důsledku nezřízené touhy konzumovat více než kolik je skutečně třeba. Nelze si tedy myslet, že politické programy či moc zákona budou stačit k odstranění jednání, které poškozuje životní prostředí, protože pokud se kazí kultura a není již uznávána žádná objektivní pravda či všeobecně platné principy, budou zákony pojmány jenom jako svévolné příkazy a jako překážky, kterým je třeba se vyhýbat.

Nezbytnost obrany práce

124. Jakékoli integrální pojetí ekologie, které nevyklučuje člověka, nezbytně obsahuje hodnotu práce, kterou tak moudře propracoval svatý Jan Pavel II. ve své encyklice *Laborem exercens*. Pamatujme, že podle biblického příběhu stvoření, Bůh usadil člověka do právě stvořené zahrady (srov. *Gn 2,15*) nejenom proto, aby pečoval (chránil) o to, co existuje, ale také pracoval (obdělával) a pěstoval plodiny. Takto dělníci a rolníci „zajišťují stvoření navěky“ (*Sir 38,34*). Lidský zásah, který usnadňuje prozíravý rozvoj stvoření, je totiž tím nejvhodnějším způsobem péče o ně, protože jedná jako Boží nástroj a pomáhá tak vzejít potencialitě, kterou Bůh vepsal do věcí: „Pán dává vyrašit ze země léčivým bylinám, rozumný muž jimi nepohrdá“ (*Sir 38,4*).

98 Srov. Vincenc Lerinský, *Commonitorium primum*, kap. 23: „*Ut annis scilicet consolidetur, dilatetur tempore, sublimetur aetate.*“

99 č.80.

125. Pokud se snažíme přemýšlet o adekvátních vztazích člověka ke světu, který jej obklopuje, vyvstává potřeba správného pojetí práce, protože, mluvíme-li o vztahu člověka k věcem, klade se otázka po smyslu a účelu lidského působení na realitu. Nemluvíme pouze o manuální práci nebo zemědělství, nýbrž o jakékoli aktivitě, která obsahuje nějakou transformaci toho, co existuje, od založení nějaké sociální organizace po projekt technologického rozvoje. Jakákoli forma práce předpokládá ideu vztahu, který člověk může nebo má navázat s okolím. Křesťanská spiritualita spolu s kontemplativním úžasem nad stvořením, jak se vyskytuje u svatého Františka z Assisi, rozvinula též bohaté a zdravé chápání práce, jak lze postřehnout například v životě bl. Karla Foucaulda a jeho žáků.

126. Přijmeme také něco z dlouhé mnišské tradice. Na začátku favorizovala určitý útěk od světa ve snaze vzdálit se městskému úpadku. Proto mniši hledali poušť, byli přesvědčeni, že je to vhodné místo k rozpoznání Boží přítomnosti. Svatý Benedikt z Nursie potom chtěl, aby mniši žili v komunitě a spojovali modlitbu, studium a manuální práci (*Ora et labora*). Zavedení manuální práce proniknuté duchovním smyslem bylo revoluční. Učilo hledat zrání a posvěcení ve spojení sklizně a práce. Tento způsob prožívání práce nás uschopňuje k péči o životní prostředí a k úctě k němu, přičemž proniká náš vztah ke světu zdravou střídmostí.

127. Tvrdíme, že „člověk je přece původce, střed a cíl veškerého hospodářsko-společenského života“.¹⁰⁰ Když ovšem člověk ztratí schopnost rozjímání a úcty, vzniká situace vedoucí ke znetvoření smyslu práce.¹⁰¹ Je třeba stále připomínat, že člověk je „schopen si ve všech časných věcech polepšit, usilovat o svůj mravní pokrok a dále rozvíjet své duchovní dary“.¹⁰² Práce by měla být prostředím tohoto mnohotvárného osobního rozvoje, kde se prolínají mnohé životní dimenze: kreativita, projekty do budoucna, rozvoj schopností, uplatňování hodnot, komunikace s ostatními, postoj adorace. Sociální realita dnešního světa proto přesahuje omezené zájmy podniků a diskutabilní ekonomickou racionalitu a vyžaduje, „aby se jako *priorita i nadále sledovala dostupnost zaměstnání.. pro všechny*.“¹⁰³

128. Od svého stvoření jsme povoláni k práci. Není třeba se stále více snažit nahrazovat lidskou práci technologickým pokrokem. Takto by lidstvo poškodilo samo sebe. Práce je nezbytnost, je součástí smyslu života na této zemi, cestou zrání, lidského rozvoje a osobní realizace. V tomto smyslu musí být peněžní pomoc chudým vždycky jen provizorní prostředek k řešení naléhavých situací. Pravý cíl by měl spočívat v tom, že se jim skrze práci umožní důstojný život. Zaměření ekonomie favorizovalo určitý typ technologického pokroku, jehož účelem je omezovat výrobní náklady z důvodů snižování počtu pracovních míst, která jsou nahrazována stroji. To je další způsob, kterým se činnost člověka může obrátit proti němu samému. Snižování počtu pracovních míst „má i negativní dopad na ekonomiku tím, že postupně eroduje »sociální kapitál«, tedy sít' vztahů důvěry, spoléhání se na druhé a dodržování pravidel, jež jsou nezbytné pro každé občanské soužití.“¹⁰⁴ „*Náklady spojené se zaměstnáváním jsou vždy i ekonomickým výdajem a ekonomická selhání vždy dopadají na člověka.*“¹⁰⁵ Odmítnout investovat do lidí, aby se obdržel větší bezprostřední zisk, je pro společnost ten nejhorší podnik.

100 Gaudium et spes, 63.

101 Srov. Jan Pavel II., Centesimus annus, 37.

102 Pavel VI., Populorum progressio, 34.

103 Benedikt XVI., Caritas in veritate, 32.

104 *Tamtéž*,

105 *Tamtéž*,

129. Aby bylo nadále možné nabízet zaměstnání, je nezbytné prosazovat ekonomii, která bude prosazovat diverzifikaci výroby a podnikatelskou kreativitu. Existuje například obrovská rozmanitost zemědělských potravinových systémů a malovýroby, která stále živí většinu světové populace, užívá půdu i vodu v omezeném rozsahu a produkuje méně odpadků jak v malých zemědělských či zahradních parcelách, tak při lovu a sběru lesních plodů, tak při ručním rybolovu. Ekonomie úspor z výroby zvláště v zemědělském sektoru nutí drobní zemědělce prodávat svoji půdu nebo opouštět svoje tradiční způsoby obdělávání. Pokusy některých z nich rozvinout jiné formy výroby, více diverzifikované, vycházejí naprázdno v důsledku obtížného přístupu na regionální i globální trhy anebo proto, že infrastruktura prodeje a dopravy slouží velkým podnikům. Zodpovědní představitelé mají právo a zodpovědnost přijmout jasná a pevná opatření podporující drobné rolníky a diverzifikaci výroby. Aby existovala ekonomická svoboda, z níž skutečně všichni profitují, může být někdy prospěšné ukládat omezení těm, kdo disponují velkými zdroji a finanční mocí. Pouhé hlásání ekonomické svobody, kterou však mnozí vzhledem k reálné situaci nemohou využít, a omezování dostupnosti práce se stává kontradikcí, která znevažuje politiku. Podnikatelská aktivita je ušlechtilé poslání zaměřené na produkci bohatství a zlepšování světa pro všechny a může to být velmi plodný způsob podpory regionu, ve kterém působí, pokud chápe, že vytváření pracovních míst je neoddělitelná součást její služby obecnému dobru.

Biologické inovace na základě výzkumu

130. Ve filosofické a teologické vizi člověka a stvoření, kterou jsem se snažil podat, je zjevné, že člověk a svébytnost jeho rozumu a vědění není nějakým vnějším faktorem, který by měl být zcela vyloučen. Přestože však člověk může zasahovat do rostlinného a živočišného světa a posloužit si jím, nakolik je to k jeho životu nezbytné, *Katechismus* učí, že pokusy na zvířatech jsou legitimní pouze tehdy, „zůstávají-li v rozumných mezích a přispívají-li k léčení nebo k záchraně lidských životů.“¹⁰⁶ Důrazně připomíná, že lidská moc má meze a že „odporuje lidské důstojnosti nechávat zvířata trpět a bezohledně nakládat s jejich životem.“¹⁰⁷ Jakékoli užití a experimenty „vyžadují náboženskou úctu k neporušenosti stvoření.“¹⁰⁸

131. Rád bych zde převzal vyváženou pozici svatého Jana Pavla II., který zdůrazňoval vědecké a technologické výdobytky, které „ukazují vznešené poslání člověka podílet se zodpovědně na stvořitelské činnosti Boha“, ale zároveň připomněl, že „každý zásah do ekosystému nemůže odhlížet od následku, který má v jiných oblastech.“¹⁰⁹ Tvrdil, že církev oceňuje „studium a aplikace molekulární biologie a dalších disciplín jako je genetika a její aplikace v zemědělství a průmyslu“.¹¹⁰ I když také řekl, že to nemůže vést k „neuvážené genetické manipulaci“,¹¹¹ která nebere ohled na negativní účinky těchto zásahů. Lidskou kreativitu nelze zastavit. Nelze-li umělci zakazovat, aby dal výraz své tvořivosti, nelze ani klást překážky těm, kdo mají zvláštní dary pro rozvoj vědy a technologie, protože jejich schopnosti byly darovány Bohem ke službě druhým. Zároveň však nelze nebrat v úvahu cíle, účinky, kontext a etické meze takovéto lidské činnosti, která je velice riskantní formou moci.

106 *KKC*, 2417.

107 *Tamtéž*, 2418.

108 *Tamtéž*, 2415.

109 Jan Pavel II., *Poselství ke Světovému dni míru 1990*, 6.

110 Jan Pavel II., *Promluva k Papežské akademii věd*, 3.

111 Jan Pavel II., *Poselství ke Světovému dni míru 1990*, 7.

132. V tomto rámci by se měla odvíjet jakákoli reflexe o lidských zásazích do rostlinného a živočišného světa, jimiž jsou dnes genetické mutace biotechnologicky produkovány za účelem využití možností obsažených v materiální realitě. Úcta víry k rozumu si žádá, aby byla věnována pozornost tomu, co sama biologická věda rozvíjející se nezávisle na ekonomických zájmech může učit o biologických strukturách a jejich možnostech a mutacích. V každém případě je legitimní takový zásah do přírody, který jí pomůže „rozvíjet se podle její stvořené bytnosti chtěné Bohem“.¹¹²

133. Je těžké vynést obecný soud o rozvoji geneticky modifikovaných rostlinných či živočišných organismů (GMO) za účely medicínskými či zemědělskými, protože mohou být vzájemně velice odlišné a vyžadují rozdílné posouzení. Na druhé straně netřeba připisovat rizika vždycky samotné technice, nýbrž její neadekvátnímu a upřílišněnému užití. Genetické mutace ve skutečnosti byly a jsou produkovány samotnou přírodou. Ani ty, které vyvolal člověk, nejsou moderním zjevem. Může sem spadat domestikace zvířat, křížení druhů a další starobylé a všeobecně přijímané praktiky. Je namísto připomenout, že počátkem vědeckého vývoje transgenických obilnin bylo pozorování bakterií, které přirozeně a spontánně působily modifikace rostlinného genomu. Tyto procesy v přírodě však mají pomalý rytmus, který je nesrovnatelný s rychlostí zavedenou nynějšími technologickými pokroky zakládajícím se rovněž na staletém vědeckém vývoji.

134. Třebaže nedisponujeme definitivními důkazy ohledně škod, které mohou způsobit transgenické obilniny lidem, a někde jejich použití vedlo k ekonomickému růstu, který přispěl k řešení určitých problémů, objevují se značné těžkosti, které by neměly být minimalizovány. V mnoha zónách po zavedení těchto plodin totiž dochází ke koncentraci půdy v rukách jedinců, což vede k „postupnému mizení drobných výrobců, kteří jsou v důsledku ztráty obdělávané půdy nuceni přestat vyrábět.“¹¹³ Ti, kdo jsou v nejchoulostivější situaci, stávají se námezdními dělníky a mnozí z nich nakonec migrují do těch nejubožejších městských aglomerací. Šíření těchto plodin ničí složité tkanivo ekosystémů, umenšuje diverzitu produkce a postihuje přítomnost i budoucnost regionálních ekonomik. V různých zemích se objevuje tendence rozvoje oligopolů v produkci semen a dalších produktů nezbytných v zemědělství a tato závislost se ještě stupňuje, vezme-li se v úvahu produkce sterilních semen, která jsou rolníci nuceni od výrobců kupovat.

135. Bezpochyby je zapotřebí stálé pozornosti, která bude mít na zřeteli všechny zahrnuté etické aspekty. Za tímto účelem je třeba zajistit vědeckou a sociální debatu, která bude odpovědná a široká, schopná zvážit veškeré dostupné informace a nazývat věci jejich jmény. Někdy nejsou předkládány kompletní informace, ale jsou selektovány podle vlastních zájmů ať politických, ekonomických či ideologických. Komplikuje se tím vypracování vyváženého a rozvážného soudu o různých otázkách mající na zřeteli všechny vyskytující se činitele. Je nezbytné zřídit místa pro diskuse, kterých se budou moci účastnit všichni, kteří si myslí, že se jim bude přímo či nepřímo týkat (rolníci, spotřebitelé, zodpovědní činitelé, vědci, výrobci semen, obyvatelstvo žijící v blízkosti dotyčných polí a jiní), aby tak mohli předložit svoje problémy anebo mít přístup k rozsáhlým a důvěryhodným informacím pro přijetí rozhodnutí s ohledem na přítomné i budoucí obecné dobro. Otázka GMO je složitá a vyžaduje, aby byla řešena z pohledu obsahujícího všechny její aspekty, což by vyžadovalo větší snahu o financování různých směrů autonomního a interdisciplinárního výzkumu, což by mohlo vnést nové světlo.

112 Jan Pavel II., *Promluva k účastníkům XXXV. Generálního zasedání Světové lékařské federace*, 6.

113 Komise pro sociální pastoraci při Argentinské biskupské konferenci, *Una Sierra para todos* (červen 2005), 19.

136. Na druhé straně znepokojuje skutečnost, že některá ekologická hnutí brání integritu životního prostředí a právem poukazují na meze vědeckého bádání, zatímco stejné principy někdy neaplikují na lidský život. Často tak bývá ospravedlňováno, že jsou překračovány meze při pokusech s živými lidskými embrii. Zapomíná se, že nezcizitelná hodnota lidské bytosti sahá mnohem dále než stupeň jejího rozvoje. Totéž platí, když technika neuznává velké etické principy a považuje za legitimní jakoukoli praktiku. Jak jsme viděli v této kapitole, technika oddělená od etiky bude stěží schopna sama omezit svoji moc.

KAPITOLA ČTVRTÁ: Integrální ekologie

137. Poněvadž všechno spolu vnitřně souvisí a nynější problémy vyžadují pohled, který má na zřeteli všechny aspekty světové krize, navrhuji nyní reflektovat o určitých prvcích *integrální ekologie* obsahující lidské i sociální dimenze.

I. Environmentální, ekonomická a sociální ekologie

138. Ekologie studuje vztahy mezi živými organismy a prostředím, kde se vyvíjejí. Vyžaduje také zamyšlení a diskusi nad podmínkami života a přežití společnosti, poctivé zpochybnění modelů rozvoje, produkce a spotřeby. Není bez významu zdůraznit dále fakt, že všechno souvisí. Čas a prostor nejsou na sobě nezávislé a ani atomy a elementární částice nelze chápat odděleně. Jako různé složky planety – fyzické, chemické a biologické – spolu souvisejí, tak také biologické druhy tvoří určitou síť, s jejímž poznáním a pochopením nikdy nebudeme hotovi. Velkou část svojí genetické informace sdílíme s různými živými bytostmi. Proto se zlomkovité a izolované poznatky mohou stát formou nevědomosti, vzdorují-li zasazení do širšího pojetí reality.

139. Mluvíme-li o „životním prostředí“, máme na mysli také jeden zvláštní vztah, totiž ten mezi přírodou a společností, která ji obývá. To nám brání považovat přírodu za něco od nás separovaného nebo za pouhý rámec našeho života. Jsme v ní zahrnuti, jsme její součástí a prostupuje námi. Důvody, proč je nějaké místo znečištěno, vyžadují analýzu fungování společnosti, její ekonomie, jejího jednání a způsobu jejího chápání reality. Vzhledem k rozsahu změn už není možné najít specifickou a nezávislou odpověď na každý jednotlivý problém. Zásadní je hledat integrální řešení, která zahrnou interakce přírodních systémů mezi sebou i se sociálními systémy. Neexistují dvě oddělené krize, tedy krize životního prostředí a sociální, nýbrž jedné a komplexní sociálně-environmentální krize. Směry řešení vyžadují integrální koncepci potírání chudoby, restituci důstojnosti vyloučených lidí a zároveň péči o přírodu.

140. Kvůli množství a různosti prvků, které je třeba mít na zřeteli při určování dopadu konkrétní podnikatelské aktivity na životní prostředí, je zapotřebí dát vedoucí roli badatelům a usnadnit jejich interakce rozsáhlou akademickou svobodou. Neustálé bádání by mělo umožnit poznání způsobu, kterým se k sobě vztahují různé tvorové, když formují ony větší celky dnes nazývané „ekosystémy“. Neuvažujeme o nich jen proto, abychom určili, jak je rozumně využívat, ale protože mají svou vnitřní hodnotu nezávislou na jejich využívání. Jako je každý organismus dobrý a obdivuhodný sám o sobě, protože je tvorem Božím, stejně tak je tomu s harmonickým celkem organismů v určitém prostoru, který funguje jako ekosystém. I když si to neuvědomujeme, závisíme na tomto celku samou svojí existencí. Je třeba zmínit, že ekosystémy intervnují v ukládání oxidu uhličitého, čištění vody, proti chorobám a zamoření, ve složení půdy, v dekompozici odpadků a v mnoha jiných službách, které opomíjíme nebo neznáme. Mnozí lidé, když si to uvědomí, znovu tak objeví, že

žijeme a jednáme, vycházejíce z reality, která předchází naše schopnosti i naši existenci. Mluví-li se tedy o „udržitelném využívání“, je třeba vždycky brát v úvahu schopnost regenerace každého ekosystému v různých jeho sektorech a aspektech.

141. Ekonomický růst vede zase k vytváření automatismů a k homogenizaci, aby se zjednodušily procesy a snížily náklady. Proto je zapotřebí ekonomická ekologie, která bude schopna zvažovat realitu v širším rozsahu. „Ochrana životního prostředí musí tvořit nedílnou součást procesu rozvoje a nemůže být chápána odděleně.“¹¹⁴ Současně však nabývá na aktuálnosti neodkladná nezbytnost humanismu, který bude apelovat na různé - i ekonomické - poznatky, aby se dosáhlo integrální a integrující vize. Analýza problémů životního prostředí je neoddělitelná od analýzy lidských, rodinných, pracovních a městských kontextů a od vztahu každého člověka k sobě samému, což rodí určitý druh vztahování se k druhým a k životnímu prostředí. Existuje interakce mezi ekosystémy a různými světy sociálních souvislostí. Tak se opět prokazuje, že „celek je nadřazen částí.“¹¹⁵

142. Je-li všechno ve vztahu, pak také zdravotní stav společenských institucí má důsledky pro životní prostředí a kvalitu lidského života: „Každé porušení solidarity a přátelství mezi občany škodí životnímu prostředí.“¹¹⁶ V tomto smyslu je sociální ekologie nezbytně institucionální a dosahuje postupně různých dimenzí, od primární sociální skupiny, rodiny, až k mezinárodnímu životu skrze místní a národní komunitu. Uvnitř každé sociální úrovně a mezi nimi se rozvíjejí instituce, které regulují lidské vztahy. Všechno, co je poškozující, má škodlivé účinky, jako jsou ztráta svobody, nespravedlnost a násilí. Různým zemím vládne chatrný institucionální systém za cenu utrpení populace a ku prospěchu těch, kteří z tohoto stavu věcí těží. Jak uvnitř státní administrativy, tak v různých výrazech občanské společnosti nebo ve vztazích obyvatel dochází příliš často k nezákonnému jednání. Zákony mohou být sepsány korektně, ale často zůstávají mrtvou literou. Lze tedy doufat, že legislativa a normy týkající se životního prostředí budou skutečně účinné? Víme například, že země, které přijaly jasné zákony na ochranu pralesů, jsou nadále němými svědky jejich častého porušování. Kromě toho dění v daném regionu přímo či nepřímo ovlivňuje ostatní regiony. Tak například konzumace drog v opulentních společnostech působí stálou či rostoucí poptávku po produktech, které pocházejí ze zubožených regionů, kde je korumpováno jednání, jsou mařeny životy a je poškozováno životní prostředí.

II. Kulturní ekologie

143. Kromě přírodního dědictví existuje historické, umělecké a kulturní dědictví, které je rovněž ohroženo. Je součástí společné místní identity a základem pro vytváření obyvatelného města. Nejde o boření a stavění nových, hypoteticky více ekologických měst, kde není vždy žádoucí žít. Je třeba integrovat dějiny, kulturu a architekturu určitého místa a ochránit jeho původní identitu. Ekologie proto vyžaduje také péči o kulturní bohatství lidstva v jeho nejširším smyslu. Bezprostředněji je třeba věnovat pozornost místním kulturám ve chvíli, kdy se analyzují otázky pojící se k životnímu prostředí, a umožnit vést dialog mezi technicko-vědeckým jazykem a lidovou řečí. Kultura je tak pojímána nejenom jako pomník minulosti, ale ve svém živém, dynamickém a sdíleném smyslu, který nelze vylučovat, když se znovu promýšlí vztah lidské bytosti k životnímu prostředí.

114 Deklarace z Rio de Janeiro o životním prostředí a rozvoji, 14. června 1992, zásada 4.

115 *Evangelii gaudium*, 237.

116 Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, 51.

144. Konzumistická vize člověka podporovaná soukolím nynější globalizované ekonomie vede k homogenizaci kultur a nezměrnému oslabení kulturní rozmanitosti, která je pokladem lidstva. Domnívat se proto, že všechny těžkosti vyřeší uniformní normy či technické zásahy vede k opomíjení složitosti místních problematik, jež vyžadují aktivní účast obyvatel. Nové procesy řízení nemohou být vždy integrovány do modelů stanovených zvnějšku, nýbrž do těch, které pocházejí ze samotné místní kultury. Tak jako jsou život a svět flexibilní, musí být flexibilní a dynamická také péče o svět. Čistě technickým řešením hrozí, že budou brát v úvahu příznaky, které nekorespondují s těmi nejhlubšími problematikami. Je nezbytné připustit perspektivu práv národů a kultur a tak pochopit, že rozvoj sociální skupiny předpokládá historický proces uvnitř určitého kulturního kontextu a vyžaduje stálý protagonismus místních sociálních činitelů *počínaje právě jejich kulturou*. Ani pojem kvality života nelze zavádět, ale musí být pochopen uvnitř světa symbolů a zvyklostí vlastních každé lidské skupině.

145. Mnohé formy intenzivního vykořisťování a úpadku životního prostředí mohou vyčerpat nejenom prostředky místní obživy, ale také sociální zdroje, které umožňují takový způsob života, který dlouhou dobu udržoval kulturní identitu, smysl společné existence a společného života. Ztráta nějaké kultury může být vážné či závažnější než vymizení rostlinného či živočišného druhu. Zavedení hegemonického životního stylu pojícího se ke způsobu produkce může být škodlivé stejně jako alterace ekosystémů.

146. V tomto smyslu je nutné věnovat zvláštní pozornost domorodým komunitám a jejich kulturním tradicím. Nejsou pouhou menšinou mezi ostatními, ale měly by se stát spíše hlavními mluvčími, zejména, když se chystají velké projekty týkající se jejich prostoru. Pro ně totiž země není ekonomická hodnota, nýbrž dar Boží a předků, kteří v ní spočívají, posvátný prostor, s nímž se potřebují vzájemně ovlivňovat, aby živilí svoji identitu a svoje hodnoty. Když zůstanou na svých teritoriích, starají se o ně nejlépe. V různých částech světa jsou totiž nuceni opouštět svoji zem a uvolňovat ji pro důlní, zemědělské či pěstitelské projekty, které nevěnují pozornost ničení přírody a kultury.

III. Ekologie všedního života

147. Aby bylo možno mluvit o autentickém rozvoji, je třeba ověřit, že dochází k celkovému zlepšení kvality lidského života a to zahrnuje analýzu prostoru, ve kterém žijí lidé. Prostředí, ve kterém žijeme, ovlivňuje náš pohled na život, naše cítění i jednání. Ve svém pokoji, ve svém domě, na svém pracovišti a ve svojí čtvrti využíváme životní prostředí, abychom vyjádřili svoji identitu. Snažíme se přizpůsobit prostředí, a je-li neuspořádané, chaotické nebo nasycené viditelným a slyšitelným znečištěním, pak jsou přemírou podnětů naše snahy o rozvoj integrující a šťastné identity vystaveny zkoušce.

148. Obdivuhodná je kreativita a velkodušnost lidí i skupin schopných obracet environmentální omezení, odlehčovat nepříznivé účinky svojí situace a dávat svému životu orientaci uprostřed nepořádku a nezajištěnosti. Někde jsou například fasády budov velmi zubožené a lidé tam velice důstojně pečují o interiéry svých bytů anebo se těší ze srdečnosti a přátelství lidí. Pozitivní a blahodárné sociální soužití obyvatel vyzařuje do prostředí světlo na první pohled neviditelné. Chvályhodná je lidská ekologie, kterou uprostřed mnoha omezení dovedou pěstovat chudí. Dusivý dojem vyvolávaný bytovými aglomeracemi a prostorami s vysokou hustotou obyvatelstva polevuje, navazují-li se vřelé a blízké lidské vztahy, vytvářejí-li se společenství, kompenzují-li se

environmentální meze niterností každého člověka, který se cítí součástí sítě společenství a sounáležitosti. Takovým způsobem každé místo přestává být peklem a stává se kontextem důstojného života.

149. Je zjištěno, že extrémní bída, která se vyskytuje v některých prostředích zbavených harmonie, šíře a možnosti integrace, podporuje vznik nelidského jednání a manipulace lidí kriminálními organizacemi. U obyvatel velmi chudých periferií může každodenní zkušenost přechodu z davu k anonymitě, jak je běžné ve velkých městech, vyvolat dojem vykořenění, které vede k antisociálnímu jednání a násilí. Rád bych nicméně zdůraznil, že láska je silnější. Mnoho lidí je v těchto podmínkách schopno spřádat vztahy sounáležitosti a vzájemnosti, které tlačenci přetvářejí v komunitní zkušenost, prolamují stěny vlastního „já“ a překonávají bariéry egoismu. Tato zkušenost komunitní spásy je tím, co často vzbuzuje kreativní reakce při vylepšení budovy či čtvrti.¹¹⁷

150. Projektanti budov, čtvrtí, veřejných prostor a měst vzhledem k souvislosti mezi městskými prostory a lidským jednáním potřebují poznatky různých disciplín umožňující chápat procesy, symbolismus a chování lidí. Nestačí zkoumat krásu projektu, protože ještě větší cenu má jiný typ krásy, totiž kvalita života lidí, jejich harmonie s životním prostředím, setkávání a vzájemná pomoc. Také proto je velmi důležité, aby hledisko místních obyvatel více přispívalo k analýze urbanistických plánů.

151. Je nezbytné pečovat o veřejné prostory, vyhlídky a městské opěrné body, které posilují náš smysl pro příslušnost, náš pocit zakořenění, naše „cítění se doma“ ve městě, které nás obklopuje a sjednocuje. Je důležité, aby různé části města byly dobře integrovány a obyvatelé mohli mít celkový přehled, nebyli uzavřeni do jedné čtvrti a nepřestávali obývat celé město jako svůj prostor sdílený s ostatními. Každý zásah do městské či venkovské krajiny by měl brát v úvahu, jak různé prvky daného místa formují celek, který je vnímán obyvateli jako koherentní rámec bohatý na významy. Druzí tak přestávají být cizí a lze je vnímat jako součást onoho „my“, které společně tvoříme. Z téhož důvodu je vhodné, aby jak v městském tak venkovském prostředí byly zachovány některé prostory ponechané bez neustále přetvářejících lidských zásahů.

152. Nedostatek bytů je v mnoha částech světa závažný jak ve venkovských oblastech, tak ve velkých městech také proto, že státní rozpočty obvykle pokrývají jen nepatrnou část poptávky. Nejenom chudí, ale velká část společnosti naráží na vážné těžkosti, chce-li mít vlastní dům. Vlastnit dům je velmi důležité pro důstojnost lidí a rozvoj rodin. Jde o ústřední otázku lidské ekologie. Pokud v některých místech již vznikly chaotické aglomerace provizorních domů, je třeba především urbanizovat takovéto čtvrti a nikoli je srovnat se zemí a jejich obyvatele vyhnat. Když chudí žijí ve znečištěném prostředí či rizikových aglomeracích „je v takovém případě třeba přistoupit k jejich přestěhování, a aby se k jednomu soužení nepřidávalo další, je nezbytné poskytnout vhodnou předcházející informaci, nabídnout alternativy důstojných příbytků a bezprostředně zapojit zainteresované.“¹¹⁸ Kreativita by současně měla vést k integraci nuzných čtvrtí do útulného rámce města. „Jak krásná jsou města, která i ve svém architektonickém plánu mají prostory, které spojují, umožňují navazovat vztahy a usnadňovat uznání druhých!“¹¹⁹

117 Někteří autoři ukázali hodnoty, které se často žijí v chudinských čtvrtích *villas*, *chabolas* či *favelas* Latinské Ameriky: srov. Juan Carlos Scannone SJ, *Irrupción del pobre y la lógica de la gratitud*, a Juan Carlos Scannone a Marcello Perine, *Irrupción del pobre y quehacer filosófico. Hacia una nueva racionalidad*, Buenos Aires 1993, 225.230.

118 Papežská rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium sociální nauky církve*, 482.

119 *Evangelii gaudium*, 210.

153. Kvalita života ve městech se široce pojí k dopravě, která je často příčinou velkého soužení pro obyvatele. Ve městech se pohybuje mnoho aut používaných jednou či dvěma osobami, provoz se tak stává intenzivní, zvyšuje se úroveň znečištění, spotřebovává se enormní množství neobnovitelné energie a je nezbytná výstavba nových silnic a parkovišť, které poškozují městské tkanivo. Mnozí odborníci se shodují v tom, že je nutné dát prioritu veřejným dopravním prostředkům. Některá opatření však budou stěžejně přijata společností bez podstatného zlepšení dopravních prostředků, které v mnoha městech vedou k nedůstojnému zacházení s lidmi v důsledku přeplnění, nepohodlí či nedostatku služeb a bezpečnosti.

154. Uznání svébytné důstojnosti člověka často kontrastuje s chaotickým životem, který musí vést lidé v našich městech. Nemělo by se přitom však zapomínat na osamocenosť a zanedbanosť, kterou trpí také někteří obyvatelé venkovských zón, kam nedosahují základní služby a pracující jsou tam nuceni žít v podmínkách otroctví bez práv a vyhlídek na důstojnější život.

155. Lidská ekologie v sobě zahrnuje něco velmi hlubokého, totiž nezbytnou souvislost lidského života s mravním zákonem vepsaným do vlastní přirozenosti, souvislost, která je nezbytná k vytvoření důstojného životního prostředí. Benedikt XVI. prohlásil že „existuje ekologie člověka“, protože „také člověk má přirozenosť, již musí dbát a s níž nemůže libovolně manipulovat.“¹²⁰ V tomto smyslu je třeba uznat, že naše tělo nás staví do přímého vztahu k životnímu prostředí a k ostatním živým bytostem. Přijetí vlastního těla jako Božího daru je nezbytné k přijetí a akceptaci celého světa jako daru Otceva a společného domu. Naproti tomu logika nadvlády nad vlastním tělem se někdy transformuje v logiku subtilní nadvlády nad stvořením. Naučit se přijímat vlastní tělo, pečovat o ně a ctít jeho významy je pro opravdovou ekologii člověka podstatné. Vážít si vlastního těla v jeho ženskosti či mužskosti je nezbytné k uznání sebe samých při setkání s druhými, kteří se od mne liší. Tak je možné s radostí akceptovat specifický dar druhého či druhé, dílo Boha stvořitele, a vzájemně se obohacovat. Proto není zdravý postoj, který hodlá „smazat pohlavní různosť, protože se s ní již nedovede konfrontovat.“¹²¹

IV. Princip obecného dobra

156. Lidská ekologie je neoddělitelná od pojmu obecného dobra, principu, který má ústřední a jednotící roli v sociální etice. Rozumí se jím „souhrn podmínek společenského života, které jak skupinám, tak jednotlivým členům dovolují úplnější a snazší dosažení vlastní dokonalosti.“¹²²

157. Obecné dobro předpokládá úctu k člověku jako takovému s jeho základními a nezczitelnými právy zaměřenými k jeho integrálnímu rozvoji. Vyžaduje také stupeň blahobytu a sociální bezpečnosti a rozvoj různých prostředkujících skupin s využitím principu subsidiarity. Mezi nimi vystupuje především rodina jako základní buňka společnosti. Obecné dobro vyžaduje sociální smír, to znamená stabilitu a bezpečnosť určitého řádu, který nelze uskutečnit bez zvláštní pozornosti k distributivní spravedlnosti, jejíž porušení vždycky vyvolává násilí. Celá společnost a v ní zejména stát má povinnosť bránit a prosazovat obecné dobro.

158. Za nynějšího stavu světové společnosti, kde je tolik nerovností a stále více lidí, kteří jsou skartováni, zbavováni základních lidských práv, se princip obecného dobra jako logický a nevyhnutelný důsledek okamžitě mění na výzvu k solidaritě a na rozhodnutí upřednostňovat chudé.

¹²⁰ Benedikt XVI., *Projev ve Spolkovém sněmu*, Berlín 22. září 2011.

¹²¹ František, *Katecheze*, 15. dubna 2015.

¹²² *Gaudium et spes*, 26.

Toto rozhodnutí si žádá vyvozovat důsledky obecného určení pozemských dober, ale jak jsem se snažil ukázat v apoštolské exhortaci *Evangelii gaudium*,¹²³ je zapotřebí nejprve rozjímat o nezměrné důstojnosti chudých ve světle nejhlubších přesvědčení víry. Stačí pozorovat realitu, abychom pochopili, že dnes je toto rozhodnutí základním etickým požadavkem účinného uskutečňování obecného dobra.

V. Mezigenerační spravedlnost

159. Pojem obecného dobra zahrnuje také budoucí generace. Mezinárodní ekonomické krize drsně ukázaly škodlivé účinky, které s sebou nese přehlížení obecného údělu, ze kterého nemohou být vyloučeni ti, kdo přijdou po nás. Už není možné mluvit o udržitelném rozvoji bez mezigenerační solidarity. Pomyslíme-li na situaci, v níž je planeta zanechávána budoucím generací, vstoupíme do jiné logiky, totiž logiky nezištného daru, který dostáváme a sdílíme. Je-li nám země darována, nemůžeme už přemýšlet jenom podle utilitaristického kritéria účinnosti a produktivity kvůli individuálnímu zisku. Nemluvíme o volitelném postoji, nýbrž o podstatné otázce spravedlnosti, protože země, kterou jsme dostali, patří také těm, kdo přijdou po nás. Portugalští biskupové vybízeli k přijetí tohoto požadavku spravedlnosti takto: „Životní prostředí spadá do logiky přijetí. Je půjčkou, kterou každá generace přijme a musí předat té následující.“¹²⁴ Integrovaná ekologie má tuto širokou vizi.

160. Jaký typ světa si přejeme předat těm, kdo přijdou po nás, dětem, které vyrůstají? Tato otázka se netýká pouze izolovaného životního prostředí, protože otázku nelze klást pouze částečně. Ptáme-li se na svět, který po sobě chceme zanechat, máme na mysli především jeho všeobecné zaměření, jeho smysl, jeho hodnoty. Pokud v nich nepulsuje tato zásadní otázka, nemyslím, že by naše ekologické starosti mohly mít nějaký zásadní účinek. Položíme-li si však tuto otázku odvážně, nevyhnutelně nás vede k dalším a velice přímým: S jakým cílem jsme na tomto světě? Proč jsme se narodili? Proč pracujeme a bojujeme? Proč nás tato země potřebuje? Nestačí tedy říci, že musíme myslet na budoucí generace. Je třeba si uvědomit, že ve hře je důstojnost nás samotných. Jsme první, kteří mají zájem na předání obyvatelné planety lidstvu, které přijde po nás. Je to drama pro nás samotné, protože nás staví před smysl našeho přebývání na této zemi.

161. Katastrofické předpovědi dnes nelze přijímat pohrdavě a ironicky. Mohli bychom zanechat příštím generacím přespříliš trosek, pouště a špíny. Rytmus spotřeby, plýtvání a alterace životního prostředí překročil možnosti planety takovým způsobem, že nynější neudržitelný životní styl může vyústit pouze do katastrof, jak se v různých regionech již skutečně periodicky děje. Oslabení účinků aktuální nerovnováhy závisí na tom, co učiníme nyní, zejména, pomyslíme-li na odpovědnost, kterou nám přisoudí ti, kdo budou muset snášet ty nejhorší důsledky.

162. Obtíž vzít vážně tuto výzvu se váže k etickému a kulturnímu úpadku, který doprovází ten ekologický. Muž a žena postmoderního světa jsou neustále vystaveni riziku, že se v hloubi stanou individualisty. Mnohé nynější sociální problémy se kladou v souvislosti s egoistickým hledáním bezprostředního uspokojení, s obtížným uznáváním druhého. Mnohokrát jsme svědky nadměrné a krátkozraké spotřeby rodičů, jež poškozuje potomky, kteří stále s většími obtížemi získávají vlastní dům a zakládají rodinu. Neschopnost seriózně se zamyslet nad budoucími generacemi se kromě toho pojí s naší neschopností rozšířit horizont svých starostí a pomyslet na ty, kteří zůstávají

123 Srov. č. 186-201.

124 Portugalská biskupská konference, list *Responsabilidade solidária pelo bem comum*, 15. září 2003.

vyloučeni z rozvoje. Neztrácejme se v představách o chudých zítřka, stačí když budeme myslet na ty dnešní, kterým na této zemi zbývá pár let života a nemohou dále čekat. Proto „kromě upřímné mezigenerační solidarity je třeba zdůraznit morální potřebu obnovení solidarity v rámci generace.“¹²⁵

KAPITOLA PÁTÁ: Některé linie směřování a jednání

163. Snažil jsem se prozkoumat nynější situaci lidstva jak v puklinách planety, kterou obýváme, tak v nejhlubších lidských příčinách environmentálního úpadku. Ačkoli tento pohled na realitu samotnou už indikuje nezbytnost změny kurzu a napovídá některé činy, pokusím se nyní načrtnout hlavní trasy dialogu, které nám pomohou vyjít ze spirály sebedestrukce, do níž se noříme.

I. Dialog o životním prostředí v mezinárodní politice

164. Od poloviny minulého století se po překonání mnoha těžkostí ustálila tendence chápat planetu jako vlast a lidstvo jako lid, který obývá společný dům. Vzájemně provázaný svět neoznačuje pouze uvědomění si, že škodlivé důsledky stylu života, produkce a spotřeby zasahují všechny, ale označuje především takové postupování, ve kterém budou řešení předkládána z globální perspektivy a nikoli z hlediska pouhé obrany zájmů některých států. Vzájemná závislost nás zavazuje, abychom mysleli *na jeden svět, na společný projekt*. Avšak tentýž důvtip uplatněný v enormním technologickém rozvoji neumí nacházet účinné formy mezinárodního řízení, které by vyřešily vážné ekologické a sociální problémy. Čelit zásadním problémům, které nemohou být řešeny zásahy jednotlivých zemí, je nezbytné pomocí světového konsensu, který povede například k programu udržitelného a diverzifikovaného zemědělství, k rozvoji obnovitelných a neznečišťujících forem energie, k podpoře větší energetické účinnosti, k prosazování adekvátní správy lesních a vodních zdrojů, k zajištění pitné vody dostupné všem.

165. Víme, že technologie založená na fosilních, velmi znečišťujících palivech – zejména uhlí, ale také ropě a v menší míře zemním plynu – musí být postupně a neprodleně nahrazena. V očekávání širokého rozvoje obnovitelných energií, který by měl už probíhat, je legitimní volit menší zlo či přijímat přechodná řešení. Mezinárodní společenství však nedošlo k náležité dohodě, pokud jde o odpovědnost těch, kteří mají nést větší náklady tohoto energetického přechodu. V posledních desetiletích vyvolaly ekologické otázky rozsáhlou veřejnou diskusi, která v občanské společnosti vedla k rozmachu velkého nasazení a velkorysému nadšení. Politika a průmysl reagují pomalu a zdaleka nejsou na výši světových výzev. V tomto smyslu lze říci, že zatímco lidstvo postindustriální doby bude možná historicky připomínáno jako nejvíce nezodpovědné, je žádoucí, aby lidstvo počátku jednadvacátého století mohlo být připomínáno proto, že velkodušně přijalo svoji závažnou zodpovědnost.

166. Světové ekologické hnutí již ušlo velký kus cesty, podpořeno úsilím mnoha organizací občanské společnosti. Nebylo by možné tady vyjmenovat všechny, ani podat popis jejich přínosu. Díky tomuto nasazení se však ekologické otázky dostávají stále více do veřejné agendy a staly se trvalou pobídkou k dalekosáhlé reflexi. Světové ekologické summity posledních let však na tato očekávání neodpověděly, protože kvůli nedostatečné politické rozhodnosti nedosáhly skutečně významných a účinných dohod o životním prostředí.

¹²⁵ Benedikt XVI., *Poselství ke Světovému dni míru 2010*, 8.

167. Za zmínku stojí summit o Zemi pořádaný v Rio de Janeiro roku 1992. Bylo zde řečeno, že „lidské bytosti stojí v ohnisku zájmu o trvale udržitelný rozvoj“.¹²⁶ Prohlášení převzalo několik bodů Stockholmské deklarace (1972), která mimo jiné ustanovila mezinárodní spolupráci v péči o ekosystém celé Země, povinnost nést její ekonomické náklady pro ty, kdo znečišťují, a povinnost zvažovat ekologický dopad každého díla či projektu. Dalo si za cíl stabilizovat koncentraci skleníkových plynů v atmosféře a zvrátit tak tendenci globálního oteplování. Vypracovalo také agendu akčního programu, konvenci o biologické diverzitě a stanovilo principy ve věci lesního porostu. Třebaže tento summit byl ve svojí době skutečně nový a prorocký, dohody byly uskutečňovány minimálně, protože nebyly zřízeny adekvátní kontrolní mechanismy, které by periodicky ověřovaly a sankcionovaly jejich nedodržování. Deklarované principy nadále vyžadují účinnou a okamžitou realizaci.

168. Mezi pozitivními zkušenostmi lze zmínit například Basilejskou úmluvu o kontrole pohybu nebezpečných odpadů zavádějící systém ohlašování, závazné limity a kontroly, jakož i závaznou Úmluvu o mezinárodním obchodu s ohroženými rostlinnými a živočišnými druhy stanovující rovněž kontrolu jejího dodržování. Díky Vídeňské úmluvě na ochranu ozónové vrstvy a její aktualizace Montrealským protokolem a jeho opatřeními vstoupil problém oslabení této atmosférické vrstvy do fáze svého řešení.

169. Co se týká péče o biologickou diverzitu a desertifikace, byly pokroky mnohem menší. Pokud jde o klimatické změny, jsou žalostně skrovné. Snížení emisí skleníkových plynů vyžaduje poctivost, odvahu a odpovědnost zejména těch nejmocnějších zemí, které nejvíce znečišťují. Konference OSN o udržitelném rozvoji nazvaná Rio+20 (Rio de Janeiro 2012) vydala obsáhlou a neúčinnou závěrečnou deklaraci. Mezinárodní dohody nemohou výrazně uspět kvůli postojům zemí, které privilegují vlastní národní zájmy před obecným dobrem. Ti kdo ponесou důsledky, které se pokoušíme skrývat, připomenou tento nedostatek svědomí a odpovědnosti. Během sepsování této encykliky nabyla tato debata obzvláštní intenzity. My věřící nemůžeme neprosit Boha za kladný posun nynějších diskusí tak, aby budoucí generace nenesly důsledky nerozvážného zdráhání.

170. Některé strategie ke snížení emisí znečišťujících skleníkových plynů usilují o zavedení internacionalizace environmentálních nákladů a hrozí ukládáním těžkých závazků na snížení těchto emisí zemím s malými zdroji stejně jako těm průmyslovým. Uložení takovýchto opatření tedy penalizuje země, které mají zapotřebí se rozvinout. Takto je přidávána nová nespravedlnost, zahalená do péče o životní prostředí. Také v tomto případě se jde z louže pod okap. Poněvadž účinky klimatických změn budou patrné ještě dlouhou dobu, i kdyby se nyní přijala přísná opatření, některé země s nemnoha zdroji budou potřebovat pomoc, aby se vyrovnaly s účinky, které již vznikly a postihují jejich ekonomiky. Je jisté, že existují společné, ale také diferencované odpovědnosti, protože, jak říkají bolívijské biskupové, „země, které profitovaly z pokročilé industrializace za cenu enormních emisí skleníkových plynů, mají větší odpovědnost přispět na řešení problémů, které způsobily.“¹²⁷

¹²⁶ Deklarace z Rio de Janeiro o životním prostředí a udržitelném rozvoji, 14. června 1992, zásada 1.

¹²⁷ Bolívijská biskupská konference, pastorační list *El Universo, don de Dios para la Vida* 2012, 86.

171. Strategie prodeje „emisních povolenek“ může zrodit novou formu spekulací a neposlouží redukcí globálních emisí znečišťujících plynů. Tento systém je rychlé a snadné řešení, které má zdání určitého nasazení za životní prostředí, avšak nezahrnuje v sobě žádnou radikální změnu, která by byla na výši situace. Může se dokonce stát trikem, který umožní udržovat nadměrnou spotřebu některých zemí a sektorů.

172. Pro chudé země je prioritou vykořenění bídy a sociální rozvoj jejich obyvatel. Současně musejí vzít v úvahu skandální úroveň spotřeby některých privilegovaných sektorů vlastní populace a lépe čelit korupci. Musejí zajistit také rozvíjet méně znečišťující formy produkce energie, ale k tomu potřebují pomoc zemí, které se hodně rozvinuly za cenu nynějšího znečištění planety. Přímé využívání hojné sluneční energie vyžaduje vznik takových mechanismů a podpory, aby rozvojové země měly přístup k technologiím, technické asistenci a k finančním zdrojům, ale vždy je třeba věnovat pozornost konkrétním situacím, poněvadž „ne vždy je odpovídajícím způsobem zvážena kompatibilita těchto zařízení s kontextem, pro který jsou projektována.“¹²⁸ Náklady by byly nízké, kdyby se porovnal s rizikem klimatických změn. V každém případě jde především o etické rozhodnutí, založené na solidaritě všech národů.

173. Urgentní je realizace mezinárodních dohod vzhledem ke skrovné schopnosti místních instancí účinně zasáhnout. Vztahy mezi státy mají chránit svrchovanost každého z nich, ale také určit dohodnuté cesty, aby se předešlo místním katastrofám, které by uškodily všem. Je zapotřebí regulačních rámců, které ukládají povinnosti a brání nepřijatelným akcím jakou je lokalizace vysoce znečišťující průmyslové výroby a odpadu mocnými zeměmi do jiných zemí.

174. Zmiňme také systém *správy* mořských zdrojů. Třebaže existují různé mezinárodní a regionální úmluvy, jsou fragmentací a absencí systémů regulace, kontroly a sankcí ohroženy všechny snahy. Rostoucí problém mořského odpadu a ochrana mořských oblastí mimo hranice států představuje nadále zvláštní výzvu. V posledku potřebujeme režimy *správy* pro celou škálu takzvaných obecných globálních dober.

175. Tatáž logika, která ztěžuje přijímání drastických rozhodnutí k obrácení tendence globálního oteplování, znemožňuje vykořenění chudoby. Potřebujeme odpovědnější globální reakci, která bude zároveň zahrnovat redukcí znečišťování a rozvoj chudých zemí a regionů. Jednadvacáté století si udržuje *systém správy* minulých dob a je svědkem ochabování moci národních států zejména proto, že ekonomicko-finanční dimenze nadnárodní povahy směřuje k ovládnutí politiky. V tomto kontextu je nevyhnutelné rozvinout prostřednictvím dohod mezi národními vládami silnější a účinněji organizované mezinárodní instituce mající nestrannou pravomoc a moc sankcionovat. Jak prohlásil Benedikt XVI. v rámci už rozvinuté sociální nauky církve: „Řídit světovou ekonomiku, obnovit ekonomiky zasažené krizí, a tak zabránit zhoršení současné krize, které by vedlo k ještě větším nerovnostem; vhodným způsobem zabezpečit celkové odzbrojení, dostatek jídla a mír; zajistit ochranu životního prostředí a regulovat migrační pohyby – to všechno si naléhavě žádá existenci opravdové *světové politické autority*, která byla navržena už mým předchůdcem Janem XXIII.“¹²⁹ V této perspektivě nabývá diplomacie nevídaný význam při prosazování mezinárodních strategií zamezujících vážnějším problémům, které nakonec poškozují všechny.

128 Papežská rada Iustitia et Pax, *Energia, Giustizia a Pace*, IV (2013).

129 *Caritas in veritate*, 67.

II. Dialogem k nové národní a lokální politice

176. Vítězové a poražení nejsou jenom mezi jednotlivými zeměmi, ale také v rámci chudých zemí, ve kterých je třeba identifikovat různé stupně odpovědnosti. Otázky týkající se životního prostředí a ekonomického rozvoje proto už nelze klást jenom na základě rozdílů mezi zeměmi, ale vyžadují, aby se věnovala pozornost národní a lokální politice.

177. Vzhledem k možnosti používat nezodpovědně lidské schopnosti má každý stát uvnitř vlastního teritoria neodkladnou funkci plánovat, koordinovat, dohlížet a sankcionovat. Jak spravuje a opatruje společnost svůj vlastní rozvoj v kontextu nepřetržitých technologických inovací? Faktorem, který působí jako účinný moderátor, je právo, které stanovuje pravidla dovoleného jednání ve světle obecného dobra. Meze, které má ukládat zdravá, zralá a svrchovaná společnost, se týkají předvídatelnosti a obezřetnosti, adekvátní regulace, dozoru nad aplikací norem, boje proti korupci, operativní kontroly nad nežádoucími účinky výrobních procesů a případného zásahu v neurčitých či potenciálních rizicích. Narůstá jurisprudencí zaměřená na omezování znečišťujících účinků podnikatelských aktivit. Politická a institucionální struktura neexistuje jenom proto, aby zamezovala špatným praktikám, nýbrž aby povzbuzovala ty dobré, stimulovala kreativitu hledající nové cesty a usnadňovala osobní i kolektivní iniciativy.

178. Drama politiky soustředěné na bezprostřední výsledky, podporované také populací žijící konzumním stylem, nutí k produkci s krátkodobým růstem. Vlády se s ohledem na volební preference snadno nepouštějí do riskantního popouzení populace opatřeními, která by se mohla dotknout úrovně spotřeby nebo ohrozit zahraniční investice. Krátkozraké budování moci brání zařazení prozíravé environmentální agendy do té veřejné, vládní. Zapomíná se tak, že „čas je nadřazen prostoru,¹³⁰“ a že jsme vždycky plodnější, když se zabýváme zrodem procesů než ovládnutím mocenského prostoru. Velikost politiky se ukazuje tehdy, když se v obtížných momentech jedná na základě velkých principů a myslí na obecné dobro v dlouhodobé perspektivě. Politická moc si velmi namáhavě osvojuje tuto povinnost v rámci národního projektu.

179. Na některých místech se rozvíjejí kooperativy využívající obnovitelné energie, které umožňují lokální soběstačnost a dokonce prodej nadbytečné produkce. Tento jednoduchý příklad ukazuje, že zatímco existující světový řád je neschopný přijmout odpovědnost, lokální instance to dokáže. Tam se totiž může zrodit větší odpovědnost, silný komunitní smysl, zvláštní schopnost velkodušně opatrovat a tvořit, hluboká láska k vlastní zemi jakož i myšlenka na to, co se předává dětem a vnukům. Tyto hodnoty mají velmi hluboké kořeny v domorodých populacích. Protože právo někdy v důsledku korupce prokazuje svoji nedostatečnost, vyžaduje se pod tlakem populace politické rozhodnutí. Společnost pomocí nevládních a zprostředkujících organizací musí přimět vlády k rozvoji přísnějších norem, procedur a kontrol. Pokud občané nekontrolují národní, regionální a obecní politickou moc, nelze čelit ani poškozování životního prostředí. Na druhé straně obecní legislativa může být účinnější, pokud existuje shoda mezi sousedy na podpoře dané environmentální politiky.

180. Nelze pomýšlet na uniformní recepty, protože každá země má specifické problémy a omezení. Pravdou je také, že politický realismus může požadovat opatření a přechodné technologie, které budou neustále doprovázet plány a souhlas s postupnými závazky. V národní a lokální oblasti je však zároveň stále co dělat, například prosazovat formy energetických úspor. Zahrnuje to v sobě

130 *Evangelii gaudium*, 222.

způsoby maximálně energeticky účinné průmyslové výroby, co nejmenší užití surovin a stažení z trhu takových produktů, které mají malou energetickou účinnost anebo více znečišťují. Můžeme také zmínit dobré řízení dopravy nebo technologie výstavby či přestavby domů redukující spotřebu energie a stupeň znečištění. Na druhé straně místní politika se může zaměřit na modifikaci spotřeby, rozvoj ekonomie odpadu a jeho recyklace, na ochranu určitých druhů a plánování diverzifikovaného zemědělství se střídáním osevu. Je možné favorizovat zemědělský rozvoj chudých regionů investicemi do zemědělských infrastruktur, organizace lokálního či národního trhu, zavlažovacích systémů, rozvoje udržitelných zemědělských technik. Lze usnadňovat formy komunitní kooperace a organizace, které hájí zájmy malovýrobců a chrání lokální ekosystémy před drancováním. Lze toho dělat mnoho!

181. Nevyhnutelná je kontinuita, takže nelze měnit politiku týkající se klimatických změn a ochrany životního prostředí pokaždé, změní-li se vláda. Výsledky vyžadují mnoho času a jsou spojeny s bezprostředními náklady, jejichž účinky nemohou vyjít najevo během jednoho vládního období. Proto bez tlaku obyvatel a institucí bude vždycky existovat odpor proti zásahům a to tím spíše, bude-li třeba něco naléhavě řešit. Politik, který přijme tuto odpovědnost spolu s cenou, kterou to obnáší, nevychází vstříc logice efektivity a krátkodobých výsledků nynější politiky, ale odváží-li se tak jednat, bude moci znovu rozpoznat důstojnost, kterou mu dal Bůh jako člověku, a v dějinách po sobě zanechá svědectví velkodušné odpovědnosti. Je třeba dát větší prostor zdravé politice schopné reformovat instituce, koordinovat je a zavést v nich dobré praktiky dovolující překonat nepřístojný nátlak a netečnost. Nicméně je zapotřebí dodat, že ta nejlepší opatření se neujmou, pokud budou chybět velké cíle, hodnoty, humanistické chápání schopné dát každé společnosti šlechtný a velkorysý cíl.

III. Dialog a transparentnost v rozhodovacích procesech

182. Předpověď environmentálního dopadu podnikatelských aktivit a projektů vyžaduje transparentní politické procesy podrobené dialogu, zatímco korupce, která ukrývá skutečný dopad na životní prostředí nějakého projektu výměnou za určité výhody, vede k dvojznačným dohodám, které se vyhýbají povinnosti informovat a hlouběji o věci diskutovat.

183. Studie ekologického dopadu by neměla následovat až po vypracování projektu výroby nebo jakékoli politiky, plánu či programu. Musí stát hned na začátku a musí být zpracována interdisciplinárně, transparentně a nezávisle na jakémkoli ekonomickém či politickém nátlaku. Musí se pojit s analýzou podmínek práce a možných účinků na fyzické a mentální zdraví lidí, na lokální ekonomiku a bezpečnost. Ekonomické výsledky je tak možné předvídat realističtěji, jsou-li brány v potaz možné scénáře a eventuálně předjímat nutnost větších investic pro řešení nezamýšlených a napravitelných účinků. Je nezbytné vždycky mít souhlas různých sociálních aktérů, kteří mohou přinést různé perspektivy, řešení a alternativy. V diskusi však musí mít přednost v pořadí místní obyvatelé, kteří si kladou otázku, co chtějí pro sebe a pro svoje děti, a mohou brát do úvahy cíle, které přesahují bezprostřední ekonomické zájmy. Je třeba opustit ideu „zásahů“ do životního prostředí a dát prostor politice promyšlené a diskutované všemi zainteresovanými. Participace vyžaduje, aby všichni byli adekvátně informováni o různých aspektech, rizicích a možnostech a nemá být redukována jen na počáteční rozhodnutí o projektu, nýbrž zahrnovat také stálou kontrolu a dozor. Je třeba upřímnosti a pravdy ve vědeckých a politických diskusích, které se přitom nemají omezovat na zvažování toho, co je zákonem dovoleno či nikoli.

184. Objeví-li se eventuální rizika pro životní prostředí, která se dotýkají přítomného i budoucího obecného dobra, vyžaduje tato situace, „aby se rozhodnutí zakládala na porovnání hypotetických rizik a užitků každé možné alternativní volby.“¹³¹ Platí to především tehdy, může-li projekt zvýšit využívání přírodních zdrojů, emise, produkci odpadu, anebo zásadně změnit krajinu, habitat chráněných druhů nebo užití veřejného prostoru. Některé projekty nepodpořené přesnou analýzou mohou hluboce narušit kvalitu života v daném místě v nejrůznějších ohledech, např. nepředvídané akustické znečištění, vizuální smog, ztráta kulturních hodnot, následky užití nukleární energie. Konzumní kultura, která upřednostňuje krátkodobé a soukromé zájmy, může vést k ukvapené realizaci projektu nebo k zastírání informací.

185. V každé diskusi o podnikatelské iniciativě je třeba klást řadu otázek, aby bylo možné rozlišit, zda povede k opravdu integrálnímu rozvoji: K jakému účelu? Z jakého důvodu? Kde? Kdy? Jak? Komu je určena? Jaká jsou rizika? Za jakou cenu? Kdo hradí náklady a jak? V tomto zpytování jsou otázky, které mají mít prioritu. Víme například, že voda je nedostatečný a nezbytný zdroj kromě toho, že je základním právem, které podmiňuje uplatňování ostatních lidských práv. To je nepochybné a překračuje každou analýzu vlivů na životní prostředí určitého regionu.

186. V deklaraci z Ria roku 1992 se tvrdí, že „tam, kde hrozí vážná nebo nenapravitelná škoda, nesmí být nedostatek vědecké jistoty zneužit pro odklad účinných opatření, která by mohla zabránit poškození životního prostředí.“¹³² Tato zásada obezřetnosti umožňuje chránit ty nejslabší, kteří mají minimum možností se bránit a dobrat se nepopíratelných důkazů. Pokud objektivní informace předvídá těžkou a nevratnou škodu, třebaže by neexistoval nezvratný důkaz, měl by být jakýkoli projekt zastaven či pozměněn. Takto se obrací důkazní břemeno, takže v těchto případech je třeba předkládat objektivní a rozhodující důkaz toho, že navrhovaná aktivita nezpůsobí vážné škody životnímu prostředí nebo těm, kteří jej obývají.

187. To neznamená stavět se proti jakékoli technologické inovaci, která umožní zlepšit kvalitu života obyvatel. V každém případě však musí zůstat zachováno, že zisk nemůže být jediným kritériem, které je třeba brát v úvahu, a že ve chvíli, kdy se objeví nějaké informace o nových skutečnostech, musí dojít k novému posouzení za účasti všech, kterých se to týká. Výsledkem diskuse může být rozhodnutí nepokračovat v projektu, ale také jeho úprava či vypracování alternativních návrhů.

188. V diskusi o otázkách životního prostředí je obtížné dosáhnout konsensu. Znovu zdůrazňuji, že církve si nečiní nárok definovat vědecké otázky, ani nahrazovat politiku, ale zve k poctivé a transparentní diskusi, aby individuální potřeby anebo ideologie nepoškozovaly obecné dobro.

IV. Dialog politiky a ekonomie za plnost lidství

189. Politika se nesmí podřizovat ekonomii, která se zas nemá podřizovat technokratickému diktátu a paradigmatu výkonnosti. S ohledem na obecné dobro dnes nevyhnutelně potřebujeme, aby cestou dialogu politika a ekonomie rozhodně sloužily životu, zvláště lidskému životu. Záchrana bank za každou cenu na úkor populace bez rozhodného odhodlání reformovat celý systém, potvrzuje absolutní vládu finančnictví, které nemá budoucnost a které po dlouhých, nákladných a kosmetických změnách může plodit jenom nové krize. Finanční krize z let 2007-2008 byla příležitostí k rozvoji nové ekonomie pozornější vůči etickým principům a k nové regulaci

¹³¹ Papežská rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium sociální nauky církve*, 469.

¹³² *Deklarace z Rio de Janeiro o životním prostředí a rozvoji*, zásada 15.

spekulativních finančních aktivit a virtuálního bohatství. Nenastoupila však reakce, která by vedla k přehodnocení zastaralých kritérií, jež nadále vládou světa. Produkce není vždycky racionální a často se pojí k proměnlivým ekonomickým činitelům, které připisují produktům hodnotu neodpovídající jejich reálné hodnotě. To častokrát způsobuje nadprodukcí určitého zboží nepotřebně dopadající na životní prostředí a současně poškozující mnohé regionální ekonomiky.¹³³ Finanční bublina je obvykle také bublinou produktivní. Zkrátka se nepřistupuje k rozhodnému řešení problému reálné ekonomiky umožňující diverzifikaci a zkvalitnění produkce, adekvátní fungování podniků, rozvoj malých a střední podniků vytvářejících zaměstnanost atd.

190. V tomto kontextu je třeba vždycky připomínat, že „ochrana životního prostředí nemůže být zajišťována pouze na základě finanční kalkulace nákladů a zisků. Životní prostředí je jedním z oněch dober, které tržní mechanismy nejsou schopny adekvátně bránit či prosazovat.“¹³⁴ Opět je zapotřebí vyhnout se magickému pojetí trhu, které tíhne k myšlence, že problémy se vyřeší pouze růstem zisku podniků a jednotlivců. Je realistické čekat, že ten kdo je posedlý maximalizací zisku, bude přemýšlet o účincích na životní prostředí, které zanechá příštím generacím? V rámci schématu zisků není místo na přemýšlení o rytmech přírody, období jejího úpadku a obrození a o složitosti ekosystémů, které mohou být lidským zásahem vážně poškozeny. Kromě toho, mluví-li se o biodiverzitě, přemýšlí se nanejvýš o tom, jak by nějaká rezerva ekonomických zdrojů mohla být využita, ale nebere se vážně v úvahu reálná hodnota věcí, jejich význam pro lidi a kultury, jakož zájmy a potřeby chudých.

191. Jsou-li kladeny tyto otázky, někteří reagují obviněním, že za nimi je iracionální nárok zastavit pokrok a lidský rozvoj. Musíme se však přesvědčit, že zpomalení rytmu produkce a konzumu může vést k jinému způsobu pokroku a rozvoje. Snahy o udržitelný rozvoj přírodních zdrojů nejsou zbytečné výdaje, nýbrž investice, která může přinést jiný ekonomický zisk ve střednědobém termínu. Pokud nejsme úzkoprsí, můžeme zjistit, že diverzifikace produkce, která bude inovativní a bude mít menší dopad na životní prostředí, může být velice zisková. Jde o otevření cesty k rozdílným příležitostem, které v sobě nezahrnují zastavení lidské kreativity a jejího snu o pokroku, ale spíše využívají tuto energii novým způsobem.

192. Například kreativnější a lépe orientovaný rozvoj produkce by mohl korigovat disparitu mezi nadměrnými technologickými investicemi do spotřeby a minimálními investicemi do řešení naléhavých problémů lidstva; mohl by zrodit inteligentní a výnosné formy opětovného využití, obnovy funkčnosti a recyklace; mohl by zlepšit energetickou účinnost měst atd. Diverzifikace produkce skýtá lidské inteligenci široké tvůrčí a inovativní možnosti při současné ochraně životního prostředí a vytváří pracovní příležitosti. Taková kreativita by mohla vést k novému rozmachu lidské ušlechtilosti, protože je důstojnější používat inteligenci odvážně a zodpovědně za účelem nalezení udržitelných a rovných forem rozvoje v rámci širšího pojetí kvality života. A je naopak méně důstojné, méně kreativní a povrchní trvat na vytváření forem drancování přírody pouze proto, aby byly nabídnuty nové možnosti konzumu a okamžitého zisku.

193. Pokud však udržitelný rozvoj v některých případech nabízí nové způsoby růstu, pak rovněž v případě nenasytného a nezodpovědného růstu, ke kterému docházelo desítky let, je zapotřebí pomýšlet na zvolnění kroku a stanovení určitých rozumných mezí, včetně návratu zpět, dříve než

133 Srov. Mexická biskupská konference. Komise pro sociální pastoraci, *Jesucristo, vida y speranza de los indigenas y campesinos*, 14. ledna 2008.

134 Papežská rada Iustitiae et Pax, *Kompendium sociální nauky církve*, 470.

bude pozdě. Víme, že je neudržitelné jednání těch, kteří stále více spotřebovávají a ničí, zatímco jiní se dosud nezmohli na život odpovídající jejich lidské důstojnosti. Proto nadešla chvíle přijmout v určitých částech světa určité zpomalení a chránit zdroje, aby se mohlo zdravě růst v jiných částech. Benedikt XVI. řekl, že „je třeba, aby technicky vyspělé společnosti byly ochotné podporovat střídmější postoje, tím že budou zmenšovat spotřebu energie a zlepšovat podmínky využití energie.“¹³⁵

194. Aby povstaly nové modely pokroku, potřebujeme „obrácení globálního rozvojového modelu“,¹³⁶ což vyžaduje odpovědně „uvažovat o smyslu ekonomiky a o jejích cílech, aby se napravily její dysfunkce a deformace.“¹³⁷ Nestačí kompromisně smířovat péči o přírodu s finančními zisky anebo ochranu životního prostředí s pokrokem. Kompromisní řešení v této věci jen nepatrně oddalují pohromy. Jde zkrátka o redefinici pokroku. Technologický a ekonomický rozvoj, který nečiní svět lepším a kvalitu života integrálně nezlepšuje, nelze považovat za pokrok. Na druhé straně se reálná kvalita života lidí v kontextu ekonomického růstu často umenšuje: zhoršováním životního prostředí, nízkou kvalitou potravinových produktů nebo vyčerpáním některých přírodních zdrojů. Řeči o udržitelném růstu se v tomto kontextu nezřídka stávají prostředkem k odvádění pozornosti a ospravedlňování, takže ekologická problematika je absorbována logikou finančnictví a technokracie, čímž se sociální a ekologická odpovědnost podniků víceméně redukuje na záležitosti marketingu a image.

195. Princip maximalizace zisku má tendenci izolovat se od jakékoli jiné úvahy a představuje jakési pojmové znetvoření ekonomie: pokud se zvyšuje produkce, je malý zájem o to, že se produkuje na úkor budoucích zdrojů anebo zdraví životního prostředí; pokud vymýcení pralesů zvýší produkci, nikdo při této kalkulaci neměří ztrátu spočívající v desertifikaci nějakého území či růstu znečištění. Znamená to, že podniky dosahují zisku tím, že započítávají a platí nepatrnou část nákladů. Za etické by bylo možné považovat pouze takové jednání, kdy „ekonomické a sociální náklady spojené s užíváním společných přírodních zdrojů a břemena těchto nákladů plně nesou ti, kdo tyto zdroje zneužívají, a nikoli ostatní národy nebo budoucí generace.“¹³⁸ Účelová racionalita, která se opírá pouze o statistickou analýzu reality podle okamžitých potřeb, působí jak tehdy, když zdroje přiděluje trh, tak tehdy, když to činí centrálním plánováním stát.

196. Jaké je místo politiky? Připomeňme princip subsidiarity, který přiznává svobodu rozvoje schopnostem vyskytujícím se na všech úrovních, ale současně požaduje větší odpovědnost vůči obecnému dobru od těch, kdo mají větší moc. Je pravda, že některé ekonomické sektory mají dnes větší moc než samotné státy. Nelze však ospravedlňovat ekonomii bez politiky, údajně neschopné prosazovat logiku ovládající různé aspekty nynější krize. Logika, která neponechává prostor upřímné starosti o životní prostředí, je totožná s tou, v níž nenachází místo starost o integraci těch nejvíce křehkých, protože „za stávajícího »privátního« modelu »úspěchu« se nejeví smysluplným investovat tak, aby si neúspěšní, slabí či méně obdaření mohli v životě razit cestu.“¹³⁹

197. Potřebujeme politiku, která bude přemýšlet s širokým rozhledem, přinese novou integrální koncepci, zahrne interdisciplinární dialog různých aspektů krize. Častokrát je sama politika odpovědná za vlastní diskreditaci v důsledku korupce a nedostatku dobré veřejné politiky. Pokud

135 *Poselství ke Světovému dni míru 2010*, 9.

136 *Tamtéž*

137 *Tamtéž*, 5.

138 *Caritas in veritate*, 50.

139 *Evangelii gaudium*, 209.

stát neplní svoji vlastní roli v určitém regionu, mohou se některé ekonomické skupiny jevit jako dobrodinci a mít reálnou moc, cítit se oprávněny nedodržovat jisté normy, ba dokonce umožňovat vznik různých forem organizované kriminality, obchodu s lidmi, obchodu s drogami a násilí, jež lze velmi těžko vykořenit. Pokud politika není schopna zlomit tuto perverzní logiku a navíc zůstane pohlcena planým řečením, zůstanou velké problémy lidstva nadále neřešeny. Strategie reálné změny vyžaduje promyslet celek různých procesů, neboť nestačí připustit povrchní ekologické uvažování a přitom nediskutovat o logice, která je základem nynější kultury. Zdravá politika by měla být schopna vyrovnat se s tímto problémem.

198. Politika a ekonomie mají tendenci vzájemně se obviňovat, pokud jde o chudobu a zhoršování životního prostředí. Avšak očekává se od nich, že uznají vlastní chyby a naleznou formy spolupráce zaměřené k obecnému dobru. Zatímco jedni se snaží jenom o ekonomický užitek a druhí jsou posedlí pouze uchováním či růstem moci, nám zbývají války či dvojznačné dohody, ve kterých je ochrana životního prostředí a péče o chudé tím, oč se obě strany zajímají nejméně. I tady platí princip „jednota má převahu nad konfliktem.“¹⁴⁰

V. Náboženská vyznání v dialogu s vědami

199. Není možné zastávat, že empirické vědy kompletně vysvětlí život, vnitřní podstatu všech tvorů a celek reality. Tak by znamenalo, že překročily svoje metodologické hranice. Pokud se uvažuje v tomto omezeném rámci, vytratí se estetická vnímavost, poezie a dokonce i schopnost rozumu chápat smysl a účel věcí.¹⁴¹ Rád bych připomněl, že „náboženské texty vykládají smysl věcí pro všechny doby a mají motivační materiál, který otevírá stále nové obzory... Je rozumné a inteligentní pokládat tyto spisy za tmářské jenom proto, že vznikly v kontextu náboženské víry?“¹⁴² Bylo by zjednodušující myslet si, že etické principy lze prezentovat čistě abstraktně, odtrženě od každého kontextu; skutečnost, že jsou podávány náboženským slovníkem jim ve veřejné diskusi neodnímá žádnou hodnotu. Etické principy, které je rozum schopen vnímat, se vždycky mohou objevit v odlišném hávu a být vyjádřeny odlišným slovníkem, včetně toho náboženského.

200. Na druhé straně, jakékoli technické řešení, které vědy chtějí podat, nebude moci vyřešit vážné problémy světa, pokud lidstvo ztratí svůj směr, pokud budou zapomenuty velké motivace, které umožňují společný život, obět' a dobrotu. V každém případě je třeba vyzvat věřící, aby byli ve své víře důslední a neprotiřečili jí svými skutky; je třeba zdůraznit, aby se nově otevřeli Boží milosti a čerpali v hloubi z vlastních přesvědčení o lásce, spravedlnosti a pokoji. Pokud nás špatné pochopení našich principů někdy svedlo k ospravedlňování zneužívání přírody nebo despotické nadvlády člověka nad stvořením, nebo k válkám, nespravedlnosti a násilí, musíme jako věřící uznat, že v takovém případě jsme byli nevěrní pokladu moudrosti, který bychom měli střežit. Kulturní omezení různých dob častokrát podměnili takovéto povědomí o vlastním etickém a duchovním odkazu, avšak právě návrat k vlastním pramenům umožňuje náboženskému vyznání lépe odpovědět na aktuální potřeby.

140 *Tamtéž*, 228.

141 Srov. *Lumen fidei*, 34: „Světlo víry, díky svému spojení s pravdou lásky, není cizí hmotnému světu, protože láska je vždy prožívána v těle i duši. Světlo víry je vtělené světlo, jež vychází ze zářícího Ježíšova života. Osvěcuje také hmotu, má důvěru v její řád a uznává, že se v ní otevírá cesta harmonie a stále hlubšího porozumění. Víra je tak prospěšná pro vědecký pohled: vybízí vědce, aby zůstával otevřený vůči skutečnosti v celém jejím nevyčerpatelném bohatství. Víra probouzí kritické vědomí, neboť brání vědě spokojit se jen s vlastními formulacemi a pomáhá jí pochopit, že příroda je vždy přesahuje. Tím, že vybízí k úžasu před tajemstvím stvoření, rozšiřuje víra obzory rozumu, aby lépe objasňoval svět, jenž je přístupný vědeckému bádání.“

142 *Evangelii gaudium*, 256.

201. Většina obyvatel planety je věřící a to by mělo náboženská vyznání vést k navázání vzájemného dialogu zaměřeného na péči o přírodu, na obranu chudých, na budování sítě úcty a bratrství. Nezbytný je také dialog mezi samotnými vědami vzhledem k tomu, že každá je zvyklá uzavírat se do mezí vlastního slovníku, a specializace má tendenci izolovat a absolutizovat vlastní vědění. Brání to adekvátnímu vyrovnání se s problémy životního prostředí. Stejně tak je nezbytný otevřený a uctivý dialog mezi různými ekologickými hnutími, mezi nimiž nechybějí ideologické boje. Závažnost ekologické krize od nás všech žádá, abychom mysleli na obecné dobro a pokračovali v dialogu, který potřebuje trpělivost, odříkání a velkodušnost a stálou připomínku toho, že „realita je důležitější než idea.“¹⁴³

KAPITOLA ŠESTÁ: Ekologická výchova a spiritualita

202. Mnohé věci musí změnit svůj kurz, ale především lidstvo potřebuje změnu. Chybí vědomí společného původu, vzájemné příslušnosti a budoucnosti sdílené všemi. Toto základní povědomí by umožnilo rozvoj nových přesvědčení, nových životních postojů a stylů. Vyvstává tak velká kulturní, duchovní a výchovná výzva, která v sobě zahrnuje dlouhé obrodné procesy.

I. Zacílit k jinému životnímu stylu

203. Od chvíle, kdy trh tíhne k vytváření nutkavého konzumistického mechanismu zajišťujícího odbyt svým produktům, jsou lidé strháváni do víru zbytečného nakupování a utrácení. Obsesní konzumismus je subjektivním odrazem technicko-ekonomického paradigmatu. Dochází k tomu, co naznačoval již Romano Guardini: člověk „přijímá užitkové předměty a životní formy, jak mu je vnucuje racionální plánování a normovaná strojová výroba, a činí to s pocitem, že je to tak celkem rozumné a správné.“¹⁴⁴ Toto paradigma namlouvá všem, že jsou svobodní, dokud si uchovají domnělou svobodu konzumovat, ačkoli ve skutečnosti mají svobodu ti, kdo tvoří onu menšinu, která drží ekonomickou a finanční moc. V tomto zmatku nenalezlo postmoderní lidstvo nové porozumění sobě samému, aby se mohlo zorientovat, a prožívá tento nedostatek identity s úzkostí. Máme příliš mnoho prostředků k nemnohým a pokřiveným cílům.

204. Aktuální situace světa „vyvolává pocity chatrnosti a nejistoty, které favorizují formy kolektivního egoismu.“¹⁴⁵ Když se člověk stane sebevtažným a izoluje se do svého vědomí, roste jeho chtivost. Čím více se vyprazdňuje srdce člověka, tím více potřebuje kupovat, vlastnit a konzumovat věci. Zdá se, že v tomto kontextu nelze akceptovat žádné meze kladené realitou. Ani opravdové obecné dobro v tomto horizontu neexistuje. Pokud bude takovýto typ člověka ve společnosti převažovat, budou normy respektovány pouze do té míry, do jaké nebudou odporovat jeho potřebám. Proto myslíme nejenom na možnosti hrozných klimatických jevů či velkých přírodních pohrom, ale také na katastrofy způsobené sociálními krizemi, protože posedlost konzumním životním stylem, zvláště pokud si jej mohou dovolit jen málokteří, může vyvolat jenom násilí a vzájemné ničení.

205. Přece však není vše ztraceno, protože lidé, kteří jsou schopní upadnout do extrému, se mohou také překonat, znovu se rozhodnout pro dobro a obrodit se bez ohledu na jakoukoli psychologickou či sociologickou podmíněnost, která je jim uložena. Jsou schopni pohlédnout na sebe poctivě,

143 *Tamtéž*, 231.

144 *Konec novověku*, str. 49.

145 Jan Pavel II., *Poselství ke Světovému dni míru 1990*, 1.

pocítit vlastní znechucenost a vydat se novými cestami k pravé svobodě. Neexistují systémy, které zcela anulují otevřenost dobru, pravdě a kráse, ani schopnost reagovat, kterou Bůh v hloubi našich srdcí neustále podněcuje. Každého člověka tohoto světa žádám, aby nezapomněl na tuto svoji důstojnost, kterou mu nikdo nemá právo odejmout.

206. Změna životních stylů by mohla vyvinout zdravý tlak na ty, kteří mají politickou, ekonomickou a sociální moc. To se děje, když spotřebitelská sdružení dokáží způsobit, že se přestanou nakupovat určité produkty, a účinně ovlivní jednání podniků, které donutí brát v potaz ekologické dopady a modely produkce. Je faktem, že jakmile sociální návyky sáhnou na zisky podniků, jsou tyto podniky nuceny produkovat jinými způsoby. To nám připomíná sociální odpovědnost spotřebitelů. „Nakupování je vždy mravní, a nejen ekonomický úkon.“¹⁴⁶ Proto dnes „téma zhoršování stavu životního prostředí volá každého z nás k odpovědnosti za vlastní chování.“¹⁴⁷

207. Charta Země nás všechny vyzývala, abychom za sebou nechali sebedestruktivní fázi a začali znovu, avšak nerozvinuli jsme dosud všeobecné povědomí, které by to umožňovalo. Proto se odvažují předložit tuto cennou výzvu znovu: „Jako nikdy před tím v dějinách nás společný osud vyzývá k hledání nového začátku. (...)Necht' je naše doba vzpomínána jako procitnutí k nové úctě k životu, jako pevné rozhodnutí dosáhnout udržitelnosti, jako urychlení zápasu o právo a mír i jako radostná oslava života.“¹⁴⁸

208. Vždycky je možné rozvinout novou schopnost vyjít ze sebe k druhému. Bez ní nelze poznat jiné tvory v jejich vlastní hodnotě, není zájem pečovat o něco kvůli druhým, chybí schopnost klást si omezení, abychom se vyhnuli utrpení či úpadku, který nás obklopuje. Základní postoj sebe-transcendence, který rozbíjí izolované a sebevtažné vědomí, je kořenem umožňujícím péči o druhé a o životní prostředí, a uvolňuje mravní reakci nezbytnou k úvaze o dopadu, který má každý čin a každé osobní rozhodnutí na naše okolí. Jsme-li schopni překonávat individualismus, můžeme skutečně vytvářet alternativní životní styl, a ve společnosti bude možná zásadní změna.

II. Vychovávat ke smlouvě mezi lidstvem a životním prostředím

209. Vědomí závažnosti kulturní a ekologické krize musí být tlumočeno do nových návyků. Mnozí vědí, že nynější pokrok a jednoduché hromadění předmětů či potěch nedovede dát smysl a radost lidskému srdci, ale nejsou schopni zřeknout se toho, co jim trh nabízí. V zemích, které by měly vyvolat největší změny konzumních návyků, mají mladí lidé novou ekologickou vnímavost, jsou velkodušní a někteří z nich obdivuhodně bojují za ochranu životního prostředí. Vyrostli však v kontextu vysoké spotřeby a blahobytu, což ztěžuje zraní jiných návyků. Proto stojíme před výzvou k výchově.

210. Environmentální výchova rozšířila svoje cíle. Byla-li zpočátku velmi soustředěná na vědecké informace, růst vědomí a prevenci ekologických rizik, nyní se snaží zapojovat kritiku „mýtů“ modernosti zakládající se na účelovém rozumu (individualismus, neurčitý pokrok, konkurence, konzumismus, trh bez pravidel) a také obnovu různých úrovní ekologické rovnováhy: té vnitřní sami se sebou, té solidární s druhými, té přirozené se všemi živými bytostmi a té duchovní s Bohem. Environmentální výchova by nás měla uschopnit k onomu skoku do Tajemství, z něhož

146 Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, 66.

147 Benedikt XVI., *Poselství ke Světovému dni míru 2010*, 11.

148 *Charta země*, Haag, 29. červen 2000.

ekologická etika vyvozuje svůj nejhlubší smysl. Na druhé straně existují vychovatelé, kteří jsou schopni sestavovat pedagogické postupy ekologické etiky tak, aby účinně pomáhaly růst v solidaritě, v odpovědnosti, a v péči založené na soucitu.

211. Tato výchova povoláná vytvářet „ekologické občanství“ se nicméně občas omezuje na poskytování informací a neumí dát uzrát návykům. Existence zákonů a norem dlouhodobě nestačí omezit špatné jednání, třebaže dochází k jejich účinné kontrole. Aby právní norma měla významné a trvalé účinky, je nezbytné, aby ji většina společnosti na základě vhodných motivací přijala a reagovala osobní proměnou. Jedině upevňování ctností umožní věnovat se ekologickému nasazení. Aby se člověk, kterému ekonomické podmínky umožňují spotřebovat a utrácet více, raději více oblékl než zapnul topení, předpokládá, že si osvojil určité přesvědčení a cítění, které je příznivé k péči o životní prostředí. Je velmi šlechetné přijmout za své péči o stvoření malými každodenními skutky a je obdivuhodné, je-li výchova schopna je motivovat tak, že jim propůjčí formu životního stylu. Výchova k environmentální odpovědnosti může povzbudit různá jednání, která mají přímý a zásadní dopad na péči o životní prostředí např. méně používat plastické hmoty a papír, snížit spotřebu vody, třídit odpad, vařit v množstvích, které lze rozumně spotřebovat, zacházet pečlivě s ostatními živými tvory, používat veřejnou dopravu anebo užívat vlastní automobil spolu s ostatními lidmi, sázet stromy, zhaset zbytečná světla apod. To všechno je součástí velkodušné a důstojné kreativity, která umožňuje, aby z člověka vycházelo ven to nejlepší. Opětovné použití nějaké věci namísto jejího okamžitého zahození může na základě hlubokých motivací být skutkem lásky, který vyjadřuje naši důstojnost.

212. Netřeba si myslet, že toto úsilí nezmění svět. Tyto skutky šíří dobro ve společnosti, která vždy přináší plody přesahující to, co lze konstatovat, protože vyvolávají v lůně této země dobro, které má tendenci se stále a někdy neviditelně šířit. Toto jednání nám navíc vrací smysl naší důstojnosti, vede nás k větší existenciální hloubce, umožňuje nám zakusit, že stojí za to přicházet na tento svět.

213. Výchovná prostředí jsou různá: škola, rodina, sdělovací prostředky, katecheze a jiné. Dobrá školní výchova v dětství a dospívání zasévá zrnka, která mohou přinášet plody celý život. Chci však zdůraznit ústřední význam rodiny, protože „je místem, v němž může být život, dar Boží, přiměřeně přijímán a chráněn před nejrůznějšími útoky, jimž je vystaven, a kde se může rozvíjet v souladu s požadavky opravdového lidského růstu. Oproti takzvané kultuře smrti představuje rodina sídlo kultury života.“¹⁴⁹ V rodině se vyvíjejí první návyky lásky k životu a péči o něj, jako např. správné používání věcí, pořádek a čistota, úcta k místnímu ekosystému a ochrana všech tvorů. Rodina je místem integrální formace, kde se rozvíjejí různé a niterně navzájem související aspekty osobního zrání. V rodině se učíme žádat o dovolení bez zpupnosti, vyjadřovat dík jako výraz procítěného docenění věcí, které dostáváme, ovládat agresivitu a chamtivost a žádat o prominutí, když uděláme něco špatného. Tato malá gesta upřímné laskavosti pomáhají vytvářet sdílenou kulturu života a úcty k tomu, co nás obklopuje.

214. Politice a různým asociacím náleží úsilí o formaci svědomí. Náleží také církvi. Všechny křesťanské komunity mají v této výchově plnit důležitou roli. Doufám, že mimo jiné také v našich seminářích a formačních řeholních domech se vychovává k odpovědné střídmosti, vděčnému

149 Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 39.

nazírání na svět, k péči o křehkost chudých a životní prostředí. Poněvadž ve hře je mnoho, je zapotřebí institucí mající moc sankcionovat útoky na životní prostředí a potřebujeme se kontrolovat a vychovávat navzájem.

215. V tomto kontextu „netřeba opomíjet vztah, který je mezi náležitou estetickou výchovou a udržováním zdravého životního prostředí.“¹⁵⁰ Věnovat pozornost kráse a milovat ji nám pomáhá vycházet z utilitaristického pragmatismu. Neučíme-li se pozastavit, obdivovat a oceňovat krásu, není divu, že se každá věc stává bez skrupulí předmětem k použití a zneužití. Má-li být dosaženo hlubokých změn, je třeba mít zároveň na paměti, že model myšlení reálně ovlivňuje jednání. Výchova bude neúčinná a její snahy neplodné, pokud se nebude starat o šíření nového modelu ve vztahu k člověku, životu, společnosti a k přírodě. Jinak bude nadále prospívat konzumistický model šířený sdělovacími prostředky a účinnými tržními mechanismy.

III. Ekologická konverze

216. Velké bohatství křesťanské spirituality, zrozené během dvaceti století z osobních a komunitních zkušeností, představuje velkolepý přínos ke snaze o obnovu lidstva. Rád bych nabídnul křesťanům některé linie ekologické spirituality, které se rodí z přesvědčení naší víry, protože to, čemu nás učí evangelium, má důsledky v našem způsobu myšlení, cítění a životě. Nejde ani tak o mluvení o idejích, jako spíše o motivace, které plynou ze spirituality, aby živily naše nadšení pro péči o svět. Nebude totiž možné zasadit se o velké věci pouze naukou, bez mystiky, která nás oživuje, bez „vnitřní hybné síly, která podněcuje, motivuje, povzbuzuje a dává smysl osobnímu i společnému konání.“¹⁵¹ Musíme uznat, že ne vždycky jsme se my křesťané ujímali bohatství, jímž Bůh obdaroval církev, a rozmnožovali jej. Spiritualita v církvi není odtržena od těla, ani od přirozenosti nebo jiných skutečností tohoto světa, ale spíše žije s nimi a v nich, sjednocena se vším, co nás obklopuje.

217. „Vnější pouště se ve světě množí, protože vnitřní pouště se staly nedohledné,“¹⁵² a ekologická krize je výzvou ke hluboké vnitřní konverzi. Musíme však také uznat, že někteří křesťané oddaní a věnující se modlitbě si pod záminkou realismu a pragmatismu často tropí posměšky ze starostí o životní prostředí. Jiní jsou pasivní a nechtějí měnit svoje návyky, stávají se nedůslednými. Chybí jim tedy *ekologická konverze*, která vede k tomu, že umožníme, aby ve vztazích se světem, který nás obklopuje, vyšly najevo všechny důsledky našeho setkání s Ježíšem. Povolání střežit Boží dílo je podstatná součást ctnostného života a nikoli něco volitelného, ani nějaký druhotný aspekt křesťanského života.

218. Připomeňme vzor svatého Františka z Assisi, který představuje zdravý vztah ke stvoření jakožto dimenzi integrální osobní konverze člověka. To také vyžaduje uznat vlastní omyly, hříchy, neřesti nebo opomenutí, ze srdce jich litovat, změnit se zevnitř. Australští biskupové dokázali vyjádřit tuto konverzi v kategoriích smíření se stvořením: „K uskutečnění tohoto smíření musíme zpytovat svůj život a uznat způsoby, jimiž jsme uráželi Boží stvoření svým jednáním a svojí neschopností jednat. Musíme učinit zkušenost obrácení, transformace srdce.“¹⁵³

150 Jan Pavel II., *Poselství ke Světovému dni míru 1990*, 14.

151 *Evangelii gaudium*, 261.

152 Benedikt XVI., *Homilie na zahájení pontifikátu*, 24. dubna 2005.

153 Australská biskupská konference, *A New Earth. The Environmental Challenge* (2002).

219. K řešení situace tak složité jako ta, které čelí nynější svět, však nestačí, že každý bude lepší. Jednotlivci mohou ztratit schopnost a svobodu přemáhat logiku účelového rozumu a podlehnout konzumismu bez etiky a bez sociálního a ekologického citění. Na sociální problémy se odpovídá komunitními sítěmi, nikoli pouhou sumou individuálních dober: „Nesmírné požadavky, které s sebou toto dílo přinese, nebude možno vyřešit pouhou individuální iniciativou ani spoluprací individualisticky vychovaných jedinců. Vyžádá si to koncentraci sil a jednotného postupu.“¹⁵⁴ Ekologická konverze nezbytná k vytvoření dynamismu trvalé změny je také komunitní konverzí.

220. Tato konverze obnáší různé související postoje, které aktivují velkodušnou a jemnocitnou péči. V první řadě s sebou dané obrácení nese vděčnost a pocit nezaslouženosti, to znamená uznání, že svět je dar obdrženy z Otcovy lásky. Důsledkem toho je ochota k nezištnému odříkání a k velkodušným činům, i když je nikdo nevidí anebo je neuznává: „Ať neví tvoje levice, co dělá tvoje pravice (...) a Otec, který vidí i to, co je skryté, ti odplatí“ (Mt 6,3-4). Zahrnuje také laskavé vědomí toho, že nejsme separováni od ostatních tvorů, ale že s ostatními bytostmi světa tvoříme nádherné všeobecné společenství. Věřící nazírá svět nikoli zvnějšku, ale zevnitř, přičemž uznává vazby, jimiž jej Otec spojil se všemi bytostmi. Kromě toho růstem zvláštních schopností, které každému věřícímu daroval Bůh, jej ekologická konverze vede k rozvíjení kreativity a nadšení, aby vyřešil dramata světa a „přinášel sám sebe v oběť živou, svatou a Bohu milou“ (Řím 12,1). Neinterpretuje výjimečnost svého postavení v tvorstvu jako důvod osobní slávy nebo nezodpovědné nadvlády, ale jako výjimečnou schopnost, která ukládá člověku vážnou odpovědnost plynoucí z jeho víry.

221. Různá přesvědčení naší víry rozvíjená na začátku této encykliky pomáhají obohatit smysl této konverze kupříkladu vědomí, že každý tvor odráží něco Božího a má co předat, anebo jistota, že Kristus vzal na sebe tento materiální svět a nyní – Vzkříšený – přebývá v nitru každé bytosti, kterou zahrnuje svou sympatií a proniká ji svým světlem. Vedou také k uznání, že Bůh stvořil svět a vepsal do něj řád a dynamismus, který člověk nemá právo ignorovat. Čteme-li evangelium, kde Ježíš mluví o ptáčích a říká, že „ani jediný z nich není u Boha zapomenut“ (Lk 12,6), můžeme s nimi zacházet špatně nebo jim ubližovat? Zvu všechny křesťany, aby vyjadřovali tuto dimenzi vlastní konverze a umožnili tak síle a světlu obdržené milosti, aby pronikla i do vztahů k ostatnímu stvoření a okolnímu světu a probouzela ono subtilní bratrství s celým stvořením, které svatý František z Assisi tak oslnivě prožíval.

IV. Radost a pokoj

222. Křesťanská spiritualita nabízí alternativní pojmání kvality života a povzbuzuje k prorockému a kontemplativnímu životnímu stylu, schopnému hluboce se radovat a nebýt posedlí konzumem. Důležité je přijmout starodávné ponaučení vyskytující se v různých náboženských tradicích a také v Bibli. Jde o přesvědčení, že „méně je více“. Neustálé hromadění možností konzumace rozptyluje srdce a brání v doceňování každé věci a každé chvíle. Stanout naopak v přítomnosti každé a jakkoli nepatrné reality nám naproti tomu otevírá mnohem více možností chápat a osobně se realizovat. Křesťanská spiritualita navrhuje růst ve střídmosti a schopnost těšit se málem. Je návratem k jednoduchosti a umožňuje nám pozastavovat se a vychutnávat nepatrné věci, děkovat za možnosti, které nám skýtá život bez lpění na tom, co máme, a bez smutku nad tím, co nemáme. Je proto třeba unikat dynamice nadvlády a pouhé akumulaci potěšení.

154 Romano Guardini, *Konec novověku*, str.53.

223. Střídmost žitá svobodně a vědomě je osvobozující. Není méně živá, není méně intenzivní, ale zcela naopak. Více vychutnávají a lépe prožívají každý okamžik ti, kdo se přestanou všude a vždycky pít po něčem, co nemají, avšak cení si každého člověka a každé věci, učí se důvěrně se seznamovat s těmi nejjednoduššími skutečnostmi a dovedou se jimi těšit. Takto dokáží omezovat neuspokojené potřeby a umenšovat únavu a úzkost. Je možné potřebovat málo a žít hodně, zejména jsme-li schopni dávat prostor jiným potěšením a nacházet uspokojení v bratrských setkáních, ve službě, v užítkování vlastních charismat, v hudbě a umění, v kontaktu s přírodou, v modlitbě. Štěstí vyžaduje umění omezovat určité potřeby, které nás otupují, a zůstat tak přístupní rozmanitým možnostem, které život nabízí.

224. Střídmost a pokora se v posledním století nebyly ceněny. Je-li však generalizujícím způsobem oslabeno uplatňování nějaké ctnosti v osobním a sociálním životě, způsobuje to mnohé nerovnosti, včetně těch ekologických. Nestačí proto už mluvit jenom o integritě ekosystémů. Je třeba mít odvahu mluvit o integritě lidského života, o nezbytnosti prosazovat a spojovat všechny velké hodnoty. Ztráta pokory v člověku přehnaně nadšeném možnostmi ovládat všechno bez omezení, může skončit poškozením společnosti a životního prostředí. Není snadné dát uzrát této zdravé pokoře a šťastné střídmosti, pokud jsme autonomní, pokud vylučujeme ze svého života Boha a naše já zaujímá Jeho místo, pokud věříme, že naše subjektivita určuje, co je dobro a co je zlo.

225. Na druhé straně v žádném člověku nemůže uzrát šťastná střídmost, pokud není smířen sám se sebou. A součástí adekvátního porozumění spiritualitě je rozšíření našeho chápání míru, který je mnohem víc než absencí války. Vnitřní pokoj lidí se velice pojí k péči o ekologii a obecné dobro, protože je-li prožívána autenticky, odráží se ve vyrovnaném životním stylu, ke kterému se pojí schopnost úžasu vedoucímu na hlubinu života. Příroda je plná slov lásky, ale jak jim naslouchat, jsme-li uprostřed neustálého lomozu, stálé a úzkostné roztěkanosti nebo kultu zdání? Mnozí lidé zakoušejí hlubokou nerovnováhu, která je nutí dělat věci maximálně rychle, aby měli pocit zaneprázdněnosti, v nepřetržitém spěchu, který je vede k tomu, že převrátí všechno, co je kolem nich. To má dopad na způsob, jakým zacházíme s životním prostředím. Integrovaná ekologie vyžaduje, abychom věnovali trochu času na obnovu klidné harmonie se stvořením, na zamyšlení o svém životním stylu a svých ideálech, na rozjímání o Stvořiteli, který žije mezi námi a v tom, co nás obklopuje, a jehož přítomnost „nemá být konstruována, nýbrž objevena a odhalována.“¹⁵⁵

226. Mluvíme o postoji srdce, které všechno prožívá s klidnou pozorností, dovede plně před někým stanout, aniž by přemýšlelo o tom, co bude pak, odevzdává se každé chvíli jako božskému daru, který je třeba žít v plnosti. Ježíš nás učil tomuto postoji, když vybízel, abychom hleděli na polní lilie a nebeské ptactvo anebo když „pohlédl s láskou“ (Mk 10,21) na hledajícího člověka. On jistě dovedl být plně přítomen u každého člověka a každého tvora, a tak nám ukázal cestu k překonání chorobné úzkosti, která nás činí povrchními, agresivními a bezuzdnými konzumenty.

227. Výrazem tohoto postoje je zastavení a poděkování Bohu před jídlem a po jídle. Navrhují věřícím, aby obnovili tento cenný zvyk a hluboce jej prožívali. Tato chvíle dobrořečení, byť velmi krátká, nám připomíná naši životní závislost na Bohu, upevňuje v nás smysl pro vděčnost za dary stvoření, je projevem vděčnosti těm, kdo svojí prací tato dobra poskytují, a posiluje solidaritu s těmi nejpotřebnějšími.

155 *Evangelii gaudium*, 71.

V. Občanská a politická láska

228. Péče o přírodu je součástí životního stylu, který zahrnuje schopnost žít spolu a společně. Ježíš nám připomněl, že Bůh je náš společný Otec, který z nás činí bratry. Bratrská láska může být jediné nezištná, nikdy nemůže být odměnou za to, co uskutečnil druhý, ani závdavkem toho, co doufáme, že učiní. Proto je možné milovat i nepřátele. Tatáž nezištnost nás vede, abychom milovali a přijímali vítr, slunce či mraky, třebaže nepodléhají naší kontrole. Proto můžeme mluvit o *všeobecném bratrství*.

229. Musíme znovu pocítit, že se vzájemně potřebujeme, že máme odpovědnost jedni za druhé i za svět, že stojí za to být dobří a poctiví. Už příliš dlouho jsme byli v morálním úpadku, posmívali se etice, dobrotě, víře, poctivosti, a nadešel čas uznat, že tato veselá povrchnost nám málo prospěla. Zničení všech základů sociálního života nás postaví jedny proti druhým, abychom bránili svoje zájmy, vyvolá nové formy násilí a krutosti a zabrání rozvoji opravdové kultury pečování o životní prostředí.

230. Příklad svaté Terezie z Lisieux nás vybízí, abychom praktikovali malou cestu lásky, neztráceli příležitost k laskavému slovu, úsměvu, jakémukoli malému gestu zasévajícímu pokoj a přátelství. Integrovaná ekologie je tvořena také jednoduchými každodenními gesty, jimiž lámeme logiku násilí, vykořisťování, egoismu. Svět vyhroceného konzumu je zároveň světem špatného zacházení s životem v každé jeho formě.

231. Láska, plná malých gest vzájemné péče, je také občanská a politická a projevuje se všemi činy, které se snaží vytvářet lepší svět. Láska ke společnosti a zasazení o obecné dobro jsou význačnou formou dobročinné lásky, která se týká nejenom vztahů mezi jednotlivci, ale také „společenských, ekonomických a politických makrovztahů.“¹⁵⁶ Proto církev navrhla světu ideál „civilizace lásky.“¹⁵⁷ Sociální láska je klíčem autentického rozvoje: „Aby se společnost stala lidštější a důstojnější člověka, je třeba přehodnotit lásku v sociálním životě na úrovni politické, ekonomické a kulturní a učinit z ní stálou a nejvyšší normu jednání.“¹⁵⁸ V tomto rámci spolu s významem malých každodenních gest nás sociální láska nutí myslet na velké strategie, které účinně zastaví zhoršování životního prostředí a povzbudí *kulturu pečování*, která prostoupí celou společnost. Kdo rozpozná Boží povolání vložit se spolu s druhými do těchto sociálních dynamik, musí mít na paměti, že jde o součást jeho spirituality, že je to úkon dobročinné lásky, a tak zraje a posvěcuje se.

232. Ne všichni jsou povoláni pracovat přímo v politice, ale v lůně společnosti vzkvétají rozmanitá sdružení, která se zapojují ve prospěch obecného dobra, brání přirozené a městské životní prostředí. Starají se například o veřejné místo (budovu, fontánu, opuštěný památník, krajinu, náměstí), aby chránili, ozdravili, zlepšili či ozdobili něco, co je všech. Kolem nich se rozvíjejí nebo obnovují svazky a vzniká nové místní sociální tkanivo. Takto se komunita osvobozuje od konzumistické lhostejnosti. Znamená to také kultivovat společnou identitu a historii, která se uchovává a předává. Takto se pečuje o svět a kvalitu života nejchudších se smyslem pro solidaritu, který je současně vědomím toho, že obýváme společný dům, který nám svěřil Bůh. Tyto komunitní činy vyjadřující obdarovávající lásku se mohou proměnit v intenzivní duchovní zkušenosti.

156 Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, 2.

157 Pavel VI., *Poselství ke Světovému dni míru 1977*.

158 Papežská rada Iustitia et Pax, *Kompendium sociální nauky církve*, 582.

VI. Svátostná znamení a sváteční odpočinek

233. Veškerenstvo se rozvíjí v Bohu, který jej celý naplňuje. Existuje proto tajemství, které je třeba nazírat v listí, stezce, potoku, tváři chudého.¹⁵⁹ Ideálem není pouze přecházet od vnějšího k vnitřnímu za objevem Božího působení v duši, nýbrž také setkávat se s Bohem ve všech věcech, jak učil svatý Bonaventura: „Kontemplace je tím vznešenější, čím více v sobě člověk zakouší božskou milost anebo umí více rozpoznat Boha v ostatním stvoření.“¹⁶⁰

234. Svatý Jan od Kříže učil, že vše dobré, co je ve věcech a ve zkušenostech světa „je v Bohu vynikajícím způsobem a v nekonečné míře, nebo, abychom to lépe vyjádřili, každou z těchto velikých věcí, o nichž se zde hovoří, je Bůh.“¹⁶¹ Ne proto, že omezené věci světa jsou skutečně božské, nýbrž proto, že mystik zakouší vnitřní pouto mezi Bohem a všemi bytostmi, a tak „cítí, že Bůh je všemi věcmi.“¹⁶² Když obdivuje velikost hor, nemůže je oddělit od Boha a vnímá, že tento vnitřní obdiv, který prožívá, musí být uschován v Bohu: „Hory jsou vysoké, četné, široké, krásné, půvabné, kvetoucí a vonící. Těmito horami je pro mne můj Milovaný. Lesní osamělá údolí jsou klidná, líbezná, svěží, stinná, plná sladkých vod, a v rozmanitosti svého stromoví, a ve sladkém zpěvu ptáků působí nesmírné osvěžení a rozkoš pro smysl, poskytují občerstvení a odpočinek ve své samotě a mlčení. Těmito údolími je pro mne můj Milovaný.“¹⁶³

235. Svátosti jsou privilegovaným způsobem, kterým Bůh přijímá přírodu a přetváří ji na prostředek sdílení nadpřirozeného života. Prostřednictvím kultu jsme zváni obejmout svět na jiné rovině. Voda, olej, oheň a barvy jsou přijímány s veškerou jejich symbolickou silou a přivtěleny do chvály. Žehnající ruka je nástrojem Boží lásky a odrazem blízkosti Krista, který nás přišel doprovázet na životní pouti. Voda stékající po těle křtěného dítěte je znamením nového života. Neutíkáme ze světa, ani nepopíráme přírodu, chceme-li se setkat s Bohem. Lze to vnímat zvláště ve východní křesťanské spiritualitě: „Krása, což je na Východě jedno z nejužívanějších pojmenování božské harmonie a modelu proměněného lidství, se vyskytuje všude: ve tvarech chrámu, ve zvucích, barvách, světlech a vůních.“¹⁶⁴ V křesťanské zkušenosti nacházejí všechna stvoření materiálního světa svůj pravý smysl ve Vtěleném Slovu, protože Syn Boží ve své osobě přijal hmotný svět, do něhož vložil zárodek definitivní transformace: „Křesťanství neodmítá hmotu a tělesnost. Naopak ji plně doceňuje v liturgickém úkonu, kterým lidské tělo projevuje svoji niternou povahu chrámu Ducha a sjednocuje se s Pánem Ježíšem, neboť také On se stal tělem pro spásu světa.“¹⁶⁵

236. V eucharistii dochází stvoření svého největšího povýšení. Milost, která směřuje ke smyslové manifestaci, dochází podivuhodného výrazu, když se sám Bůh, který se stal člověkem, dává za pokrm svému tvorů. Pán chtěl na vrcholu mystéria Vtělení dosáhnout naší intimity kouskem hmoty. Nikoli shůry, ale zevnitř, abychom se s Ním mohli setkávat v našem světě. V eucharistii je již skutečně plnost, je to živý střed veškerenstva, překypující střed lásky a nevyčerpatelného života.

159 Duchovní učitel, Ali Al-Khawwas na základě svých zkušeností zdůrazňoval nezbytnost příliš neoddělovat stvoření světa od vnitřní zkušenosti Boha. Říkal: »Netřeba a priori kritizovat ty, kteří hledají extazi v hudbě či poezii. Existuje subtilní tajemství v každém pohybu a zvuku tohoto světa. Zasvěcení dokáží chápat, co říká závan větru, ohýbání stromu, tekoucí voda, bzučící mouchy, vrzající dveře, ptačí zpěv, zvuk strun či flétny, vzdech nemocných, sten raněných...“ « (Eva de Vitray-Meyerovitch [ed.], *Anthologie du soufisme*, Paris 1978, 200.

160 *In II Sent.*, 23,2,3.

161 *Duchovní píseň*, XIV, 5. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2000, str. 103.

162 *Tamtéž*

163 *Tamtéž.*, XVI. 6-7.

164 Jan Pavel II., *Oriente lumen*, 11.

165 *Tamtéž*

Sjednocen se Vtěleným Synem přítomným v eucharistii děkuje celý kosmos Bohu. Eucharistie je totiž sama o sobě kosmickou láskou: „Ano, kosmickou! I když je totiž eucharistie vysluhována na malém oltáři venkovského kostelíku, je vysluhována v jistém slova smyslu na oltáři světa.“¹⁶⁶ Eucharistie spojuje nebe a zemi, objímá a proniká celé stvoření. Svět, který vyšel z rukou Boha, se k Němu vrací s radostí a plnou adorací: v eucharistickém chlebu „stvoření směřuje ke zbožštění, k posvátné svatbě, ke sjednocení se samotným Stvořitelem.“¹⁶⁷ Proto je eucharistie také zdrojem světla a motivací našich starostí o stvoření, usměřňuje nás, abychom opatrovali celé stvoření.

237. V neděli má účast na eucharistii zvláštní význam. Tento den, tak jako hebrejská sobota, je den ozdravení vztahů člověka s Bohem, se sebou samým, s druhými a se světem. Neděle je den Vzkříšení, „první den“ nového stvoření, jeho prvotinou je Pánovo vzkříšené lidství, záruka konečné proměny celé stvořené reality. Kromě toho hlásá tento den „věčné odpočínutí člověka v Bohu.“¹⁶⁸ Křesťanská spiritualita tak integruje hodnotu odpočinku a svátku. Člověk tíhne k tomu, že kontemplativní odpočinek převádí na oblast toho, co je neplodné a zbytečné, a zapomíná, že tím odnímá vykonávanému dílu to nejdůležitější: jeho smysl. Jsme povoláni zahrnout do svojí činnosti receptivní a nezištnou dimenzi, která se liší od obyčejné nečinnosti. Jde o jiný způsob jednání, který je součástí naší podstaty. Lidská činnost je tak chráněna nejenom před vyprázdněným aktivismem, ale také před bezuzdnou chtivostí a izolací svědomí, což vede k vyhledávání výlučně osobního prospěchu. Zákon týdenního odpočinku ukládal zřeknutí se práce sedmého dne, „aby si odpočinul tvůj býk i tvůj osel. A osvěží se syn tvé služebnice i přistěhovalec“ (Ex 23,12). Odpočinek je rozšířením pohledu a umožňuje opětovné uznání práv druhých. Den odpočinku, jehož středem je eucharistie, takto svým světlem ozařuje celý týden a povzbuzuje nás, abychom si osvojili péči o přírodu a chudé.

VII. Trojice a vztahy mezi tvory

238. Otec je posledním zdrojem všeho, milující a komunikativní základ všeho, co existuje. Syn, který Jej odráží a skrze něhož je všechno stvořeno, se spojil s touto zemí, když nabyl podoby v Mariině lůně. Duch, nekonečné pouto lásky, je vnitřně přítomen v srdci veškerenstva, oživuje a podněcuje nové cesty. Svět byl stvořen třemi Osobami jako jediný božský princip, ale každá z nich uskutečňuje toto společné dílo podle vlastní osobní identity. Proto „když s úžasem nazíráme veškerenstvo v jeho velikosti a kráse, musíme chválit celou Trojici.“¹⁶⁹

239. Víra v jediného Boha, který je trojičním společenstvím, přivádí křesťany k myšlence, že veškerá skutečnost má v sobě trojiční stopu. Svátý Bonaventura dospěl k tvrzení, že člověk před prvotním hříchem mohl objevovat, jak každé stvoření „dosvědčuje, že Bůh je Trojí“. Odraz Trojice mohl člověk rozpoznat v přírodě, „poněvadž ani ona kniha, ani jeho oko nebyly dosud zkaleny“¹⁷⁰ Tento svátý františkán nás učí, že *každý tvor v sobě nosí vlastní trojiční strukturu*, která je tak skutečná, že by mohla být bezděčně nazírána, pokud by pohled lidské bytosti nebyl omezený, zatemněný a slabý. Tak před nás staví výzvu pokusit se vykládat skutečnost trojičním klíčem.

166 Jan Pavel II., *Ecclesia de Eucharistia*, 8.

167 Benedikt XVI., *Homilie při mši na slavnost Těla a Krve Páně*, 15. června 2006.

168 *Katechismus katolické církve*, 2175.

169 Jan Pavel II., *Katecheze*, 2. srpna 2000.

170 *Quaest. disp. de Myst. Trinitatis*, 1,2,concl.

240. Božské Osoby jsou subsistující vztahy a svět stvořený podle božského modelu je osnova vztahů. Každé stvoření směřuje k Bohu, a každé živé bytosti je vlastní směřovat k něčemu jinému, takže v lůně veškerenstva můžeme potkat bezpočet stálých a tajemně propojených vztahů.¹⁷¹ To nás vybízí nejenom k úžasu nad rozmanitými pouty, které existují mezi tvory, ale vede nás také k objevení klíče k vlastní realizaci. Člověk totiž tím více roste, zraje a posvěcuje se, čím více navazuje vztahy a vychází ze sebe, aby žil ve společenství s Bohem, s druhými a se všemi tvory. Tak přijme do svojí existence onen trojiční dynamismus, který do něho vtiskl Bůh na počátku jeho stvoření. Všechno je spojeno a to nás zve k dozrávání ve spiritualitě globální solidarity, která plyne z tajemství Trojice.

VIII. Královna veškerého stvoření

241. Maria, matka pečující o Ježíše, pečuje nyní se zanícením a s mateřským bolem o tento raněný svět. S probodeným srdcem plakala nad Ježíšovou smrtí a nyní má soucit s utrpením křížovaných chudých a tvorů tohoto světa vyhlazených lidskou mocí. Zcela proměněná žije s Ježíšem a všechna stvoření opěvují její krásu. Je Ženou, „oděnou sluncem, s měsícem pod nohama a s korunou z dvanácti hvězd kolem hlavy“ (Zj 12,1). Nanebevzatá je Matkou a Královnou veškerého stvoření. V jejím oslaveném těle spolu se vzkříšeným Kristem dosáhla část tvorstva naprostou plností svojí krásy. Ve svém srdci nejen „uchovává“ (Lk 2,19.51) celý Ježíšův život, ale nyní také chápe smysl všech věcí. Proto ji můžeme prosit, aby nám pomáhala dívat se svět moudřejšíma očima.

242. Spolu s ní vystupuje ve svaté nazaretské rodině postava sv. Josefa, který opatroval a chránil Marii i Ježíše svojí prací a velkorysou přítomností, vytrhnul je z násilí nespravedlivých a přivedl do Egypta. V evangeliu se objevuje jako spravedlivý muž, pracující a silný. Z jeho postavy však vyznačuje také velká něha, která není vlastní slabochovi, nýbrž tomu, kdo je opravdu silný a pozorný k realitě, aby miloval a sloužil. Proto byl prohlášen za ochránce všeobecné církve. Také on nás může učit péči a motivovat nás, abychom velkodušně a s jemnocitem pracovali na ochraně světa, který nám svěřil Bůh.

IX. Dál než slunce

243. Na konci se setkáme tváří v tvář s nekonečnou krásou Boha (srov. 1 Kor 13,12) a budeme moci s radostným úžasem číst tajemství veškerenstva, které bude mít spolu s námi účast na plnosti bez konce. Ano, cestujeme k věčné sobotě, k novému Jeruzalému, ke společnému nebeskému domovu. Ježíš nám říká: „Hle – všechno tvořím nové“ (Zj 21,5). Život věčný bude sdílený div, kde každý tvor zářivě proměněný zaujme svoje místo a bude mít co nabídnout chudým, kteří budou definitivně osvobozeni.

244. V tomto očekávání se sjednocujeme, abychom se ujali tohoto domu, který nám byl svěřen, s vědomím, že to dobré, co je v něm, bude oslaveno v nebi. Spolu se všemi tvory kráčeje po této zemi a hledíme Boha, protože „má-li svět počátek a byl-li stvořen, hledíme, kdo jej stvořil a kdo mu dal počátek, tedy toho, kdo je jeho Stvořitelem.“¹⁷² Jděme se zpěvem! Naše zápasy a naše starost o tuto planetu, ať nám neodejmou radost naděje.

171 Srov. Tomáš Akvinský, *Summa Theologiae* I,q. 11,art.3; q.21,art. 1, ad 3; q. 47, art. 3.

172 Basil Veliký, *Hom. in Hexaemeron*, 1,2,6.

245. Bůh, který nás volá k velkorysé oddanosti a odevzdání všeho, poskytuje nám síly i světlo, které potřebujeme k další cestě. V srdci tohoto světa zůstává stále přítomen Pán života, který nás velmi miluje. On nás neopustí, nenechá nás samotné, protože se definitivně spojil s naší zemí, a Jeho láska nám ustavičně dává nalézat nové cesty. Jemu buď chvála!

* * *

246. Po této dlouhé a zároveň radostné a dramatické reflexi nabízím dvě modlitby. Jednu, kterou můžeme sdílet my všichni, kdo věříme v Boha stvořitele a otce, a druhou my křesťané, abychom na sebe dovedli brát závazky vůči stvoření, jak nám je podává Ježíšovo evangelium.

Modlitba za naši zem

Nejvyšší Pane,
přítomný v celém vesmíru
i v tom nejmenším ze svých tvorů,
Ty, který zahrnuješ svojí něhou
všechno co existuje,
sešli na nás sílu svojí lásky,
abychom pečovali
o život a krásu.
Zaplav nás pokojem,
abychom žili jako bratři a sestry
a nikomu neškodili.

Otče chudých,
Pomoz nám vykoupit ty, kdo jsou na této zemi
opuštění a zapomenuti
a kteří jsou v tvých očích tak drahocenní.
Ozdrav náš život,
abychom chránili svět
a nepustošili jej,
abychom rozsévali krásu
a nikoli znečištění a zkázu.
Dotkni se srdcí
těch, kdo hledají pouze výhody
na úkor chudých a této země.
Nauč nás objevovat hodnotu každé věci,
rozjímat s úžasem,
poznávat, že jsme na naší cestě
k tvému nekonečnému světlu
hluboce spojeni
se všemi tvory.
Díky, že jsi s námi po všechny dny.
Buď nám, prosím, oporou v našem boji
Za spravedlnost, lásku a pokoj.

Modlitba křesťanů a celého stvoření

Chválíme tě, Pane, se všemi tvými tvory,
kteří vyšli z tvé mocné ruky.

Jsou tvoji a plni tvé přítomnosti a něhy.

Tobě buď chvála!

Synu Boží, Ježíši,

Tebou byly stvořeny všechny věci.

Přijal jsi podobu v Mariině mateřském lůně,

stal ses součástí této země a

díval jsi se na tento svět lidskýma očima.

Dnes jsi živý v každém tvorů

slávou svého vzkříšení.

Tobě buď chvála!

Pane Bože Trojjediný,

skvoucí společenství nekonečné lásky,

nauč nás o Tobě rozjímat

v kráse veškerenstva,

kde všechno mluví o Tobě.

Probud' naši chválu a naši vděčnost

za každou bytost, kterou jsi stvořil,

Daruj nám milost cítit se vnitřně spojeni

se vším, co existuje.

Bože lásky, ukaž nám naše místo

na tomto světě,

jakožto nástrojům tvého citu

vůči všem bytostem této země,

protože ani jedna z nich není Tebou zapomenuta.

Osviť držitele moci a peněz,

aby neupadli do hříchu lhostejnosti,

milovali obecné dobro, podporovali slabé,

a pečovali o svět, který obýváme.

Chudí i země křičí:

Pane, ujmi se nás svojí mocí a svým světlem

k záchraně každého života

a přípravě lepší budoucnosti,

aby přišlo Tvoje království

spravedlnosti, pokoje, lásky a krásy.

Tobě buď chvála!

Amen.

*V Římě u Svatého Petra, 24. května na slavnost Letnic roku 2015
ve třetím roce pontifikátu*

Franciscus

Obsah

Úvod.....	2
KAPITOLA PRVNÍ: Co se děje našemu domu.....	6
I. Znečištění a klimatické změny.....	6
II. Otázka vody.....	8
III. Ztráta biodiverzity.....	9
IV. Zhoršení kvality lidského života a sociální degradace.....	12
V. Planetární nerovnost.....	13
VI. Slabost reakcí.....	15
VII. Různost názorů.....	16
KAPITOLA DRUHÁ: Evangelium stvoření.....	17
I. Světlo, které nabízí víra.....	17
II. Moudrost biblických příběhů.....	17
III. Tajemství veškerenstva.....	20
IV. Poselství každého tvora v harmonii veškerého stvoření.....	22
V. Univerzální společenství.....	24
VI. Společné určení dober.....	25
VII. Ježíšův pohled.....	26
KAPITOLA TŘETÍ: Lidský kořen ekologické krize.....	27
I. Technologie: kreativita a moc.....	27
II. Globalizace technokratického paradigmatu.....	28
III. Krize a konsekvence moderního antropocentrismu.....	30
KAPITOLA ČTVRTÁ: Integrální ekologie.....	36
I. Environmentální, ekonomická a sociální ekologie.....	36
II. Kulturní ekologie.....	37
III. Ekologie všedního života.....	38
IV. Princip obecného dobra.....	40
V. Mezigenerační spravedlnost.....	41
KAPITOLA PÁTÁ: Některé linie směřování a jednání.....	42
I. Dialog o životním prostředí v mezinárodní politice.....	42
II. Dialogem k nové národní a lokální politice.....	45
III. Dialog a transparentnost v rozhodovacích procesech.....	46
IV. Dialog politiky a ekonomie za plnost lidství.....	47
V. Náboženská vyznání v dialogu s vědami.....	50
KAPITOLA ŠESTÁ: Ekologická výchova a spiritualita.....	51
I. Zacílit k jinému životnímu stylu.....	51
II. Vychovávat ke smlouvě mezi lidstvem a životním prostředím.....	52
III. Ekologická konverze.....	54
IV. Radost a pokoj.....	55
V. Občanská a politická láska.....	57
VI. Svátostná znamení a sváteční odpočinek.....	58
VII. Trojice a vztahy mezi tvory.....	59
VIII. Královna veškerého stvoření.....	60
IX. Dál než slunce.....	60